

Ympäristönsuojelua, kansainvälistä yhteistyötä ja rauhan edistämistä

Saksan demokraattisen tasavallan ympäristöpolitiikan ja kansainvälisen roolin kuvaus
lehdistöimisto Panorama DDR:n propagandistisissa julkaisuissa vuosina 1975–1986

Sara Lenkkeri

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisterin tutkinto, yleinen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2023

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisterin tutkinto, yleinen historia

Sara Lenkkeri

”Ympäristönsuojelua, kansainvälistä yhteistyötä ja rauhan edistämistä:

Saksan demokraattisen tasavallan ympäristöpolitiikan ja kansainvälisen roolin kuvaus lehdistötoimisto Panorama DDR:n propagandistisissa julkaisuissa vuosina 1975–1986”

Sivumäärät: 70 s.

Tutkin pro gradu -tutkielmassani sitä, kuinka Saksan demokraattisen tasavallan (DDR, Itä-Saksa) ympäristöpolitiikkaa ja maan kansainvälistä roolia ympäristöpolitiikassa kuvaillaan lehdistötoimisto Panorama DDR:n julkaisuissa vuosina 1975–1986. Kyse on laadullisesta tutkimusta, ja metodeina hyödynnän lähilukua ja sisällönanalyysejä.

Alkuperäisaineistonani toimivat suomenkieliset Panorama DDR:n julkaisut, joissa käsitellään DDR:n ympäristöpolitiikkaa. Tutkin teoksia *Miten suojelemme ympäristöämme? Tosiasioita, tietoja ja lukuja DDR:stä* (1975), *Terveen ympäristön puolesta. Informaatiota, asiatietoja ja lukuja DDR:stä* (1980) ja *Ympäristönsuojelu – Tehtäviä ja tuloksia. Tietoa Saksan demokraattisesta tasavallasta* (1986). Julkaisut ovat propagandistisia pienpainatteita, joilla on pyritty luomaan positiivista maakuva DDR:stä ja sen ympäristöpolitiikasta. Julkaisijataho itse on tosin voinut kokea tekevänsä julkaisuillaan valistustyötä sosialistisesta järjestelmästä. Teoksiin heijastuu voimakkaasti kylmän sodan (1945–1991) kireä, kansainvälinen tilanne.

Teoksissa Itä-Saksa on haluttu esittää ympäristöasioissa valveutuneena valtiona, jonka kansalaiset olivat kiinnostuneita ympäristöstä. Julkaisuissa puhutaan valtiota kohdanneista ympäristöongelmista, mutta niiden laajuutta silotellaan. Ongelmien sijasta teoksissa on haluttu keskittyä kertomaan siitä, mitä DDR on tehnyt ratkaistakseen ympäristöongelmiaan. Ympäristölainsäädäntöä ehkä säädettiin erityisesti 1970-luvun alkupuolella, mutta todelliset teot tavoitteiden saavuttamiseksi jäivät laimeiksi. 1980-lukua kohden valtiojohdon huomio kiinnittyi enemmän esimerkiksi taloudellisten haasteiden ratkaisemiseen, ja ympäristöstä vuorostaan ammennettiin poliittisia sloganeja – sen sijasta, että ympäristöongelmia olisi aktiivisesti kitketty.

DDR:stä haluttiin lisäksi muodostaa kuva rauhanomaisena valtiona, joka halusi edistää kansainvälistä yhteistyötä muun muassa ympäristöasioiden saralla. Teoksissa on havaittavissa kansainvälisissä suhteissa tapahtuneet muutokset vuosien 1975–1986 aikana. Esimerkiksi liennytyksen päätyminen näkyy tiukempana ja kriittisempänä sävynä erityisesti Natoa ja Yhdysvaltoja kohtaan vuoden 1980 julkaisussa. Toisaalta Neuvostoliiton rooli pienenee teoksissa 1980-luvulla, kun maiden suhteet lähtevät viilenemään, ja vastaavasti yhteistyötä läntisten, kapitalististen valtioiden kanssa korostetaan yhä enemmän. Rauhaa korostetaan jokaisessa teoksessa, vaikka kyseistä teemaa ei aina onnistuta edes kovin vahvasti sitomaan yhteen ympäristöpolitiikan kanssa.

Teokset antavat mielenkiintoisen katsauksen siihen, millaisen kuvan Panorama DDR on halunnut luoda DDR:stä. Teoksissa keskiössä on se, että Itä-Saksan ympäristöpolitiikasta sekä maan kansainvälisestä asemasta saadaan luotua positiivinen kuva muiden maiden kansalaisille. Teokset paljastavat sen, kuinka ympäristöpolitiikka on voitu valjastaa sosialismin ja kapitalismin välisen kamppailun välineeksi.

Avainsanat: Saksan demokraattinen tasavalta, DDR, valta, vallankäyttö, maakuva, propaganda, ympäristöhistoria, ympäristöpolitiikka, ympäristöongelmat, kansainväliset suhteet, rauha, kylmä sota, 1970–1980-luku, pienpainatteet, Panorama DDR

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuskysymys ja tutkimuksen rajaus	4
1.2	Alkuperäisaineiston esittely	5
1.3	Tutkimuskirjallisuus	8
1.4	Metodologia ja tärkeät käsitteet	9
2	Panorama DDR:n julkaisujen antama kuva Saksan demokraattisen kansantasavallan ympäristöpolitiikasta	13
2.1	”Ympäristönsuojelu on jokaisen asia” – Ympäristöasioista kiinnostunut valtio ja aktiiviset kansalaiset	13
2.2	DDR:n ympäristöongelmien käsittely julkaisuissa	25
3	”Ympäristönsuojelu edellyttää rauhaa ja kansainvälistä yhteistyötä” – Saksan demokraattisen tasavallan kansainvälisen roolin kuvaaminen Panorama DDR:n julkaisuissa	38
3.1	Saksan demokraattisen tasavallan kuvaus kansainvälisenä toimijana ympäristöpolitiikassa	38
3.2	Rauhanomaista rinnakkaiseloä ja ympäristöpolitiikkaa: rauhan yhdistäminen sosialistiseen ympäristöpolitiikkaan Panorama DDR:n julkaisuissa	49
4	Ympäristötietoinen, yhteistyökykyinen ja rauhaa rakastava valtio: Panorama DDR positiivisen maakuvan luoja	61
	Lähdeluettelo	66

1 Johdanto

1.1 Tutkimuskysymys ja tutkimuksen rajaus

Tutkielmassani tarkastelen Saksan demokraattisen tasavallan (DDR, Itä-Saksa) ympäristöpolitiikkaa ja sen kuvausta lehdistötoimisto Panorama DDR:n ympäristöä käsittelevissä teoksissa. Miten näissä pienpainatteissa kuvaillaan muiden maiden kansalaisille DDR:ää ja maan sosialistista ympäristöpolitiikkaa vuosina 1975–1986? Tarkastelen kolmea Panorama DDR:n teosta, joiden aiheena on ympäristö. Näissä propagandistisissa teoksissa kuvaillaan Itä-Saksan ympäristöpolitiikkaa ja sitä, millainen kansainvälinen rooli DDR:llä oli ympäristöpolitiikassa.

Maantieteellisesti keskiössä on Saksan demokraattinen tasavalta, joka oli olemassa vuosina 1949–1990. Valtio syntyi Neuvostoliiton hallitsemalle miehitysvyöhykkeelle 1940-luvun lopulla, kun Saksa jakautui kahdeksi valtioksi: kapitalistiseksi Saksan liittotasavallaksi ja sosialistiseksi Saksan demokraattiseksi tasavallaksi.¹ Jaon taustalla oli Saksa-kysymys eli kysymys siitä, millainen rooli Saksalla tulisi olemaan kansainvälisissä suhteissa. Saksa jaettiin lopulta pienemmiksi miehitysvyöhykkeiksi sen vuoksi, että sen ajateltiin turvaavan Euroopan rauhaa. Jaon ei pitänyt olla pysyvä, mutta erityisesti Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen keskinäiset, viilentyneet suhteet johtivat siihen, että Saksa jakautui kahtia. Iso-Britannian, Ranskan ja Yhdysvaltojen miehitysvyöhykkeistä muodostui kapitalistinen Saksan liittotasavalta. Neuvostoliiton miehitysalueesta taas muodostui DDR eli Itä-Saksa. Tämä Saksojen jakautuminen kahtia kulminoitui koko kylmää sotaa. Se symboloi koko Euroopan jakautumista kahtia kapitalistiseksi länneksi ja sosialistiseksi idäksi.²

Kylmä sota on usein nähty erityisesti Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen keskinäisenä kilpailuna. Nykyään eri tutkimuksissa korostetaan niin muiden valtioiden, transnationaalisten toimijoiden, globaalien haasteiden kuin rakenteellisten, taloudellisten voimien merkitystä kylmän sodan taustalla.³ Muun ohella globaalin etelän eli Aasian, Afrikan, Latinalaisen Amerikan ja Lähi-idän roolia kylmässä sodassa on tutkittu yhä enemmän viime vuosina.

¹ Lüthi 2020, 417.

² Blumenau et al. 2018, 93, 95.

³ Blumenau et al. 2018, 5.

Näiden alueiden osalta on tutkittu erityisesti sitä, kuinka Neuvostoliitto ja Yhdysvallat kilpailivat näillä alueilla vaikutusvallasta.⁴ Kylmä sota on kompleksinen kokonaisuus, joka on vaikuttanut niin taloudellisesti, poliittisesti, sosiaalisesti kuin kulttuurisesti tutkimaani aiheeseen. DDR kuului geopolittisesti osaksi itäblokkia, mutta integraatioyrityksistä huolimatta maa oli kulttuurillisesti edelleen osa Saksaa.⁵ Itä-Saksan koko olemassaolo oli kiinteästi yhteydessä kansainväliseen poliittiseen tilanteeseen. Erityisesti kansainvälisiä suhteita ja rauhaa tarkasteltaessa tulee ilmi, kuinka kylmän sodan asetelma on vaikuttanut ja näkynyt tutkimassani aineistossa.

DDR:n ympäristöpolitiikan kuvailun tarkastelu on hedelmällistä, sillä ympäristönsuojelu ja ympäristöongelmat ovat hyvin pinnalla olevia ilmiöitä nykypäivänä. Esimerkiksi kapitalismi saa talousjärjestelmänä kritiikkiä ympäristön saastuttamisesta. Osa haluaisi muuttaa tätä järjestelmää, kun taas osa haluaisi jopa siirtyä toisenlaiseen talousjärjestelmään – muun muassa sosialismia on väläytetty yhtenä vaihtoehtona. Esimerkiksi Chris Williams katsoo teoksessaan *Ecology and Socialism: Solutions to Capitalist Ecological Crisis* ympäristön tuhoamisen olevan luontainen osa talousjärjestelmän toimintatapaa, sillä järjestelmä rakenteeltaan kannustaa ylikuluttamiseen. Ympäristöongelmia pystyttäisiin Williamsin mukaan ratkomaan siirtymällä sosialistiseen järjestelmään, jossa tuotteita tuotetaan ihmisten tarpeiden, ei taloudellisten voittojen, mukaan.⁶ Tämän kaltaisten näkemysten vuoksi on kiinnostavaa tarkastella, miten sosialistisen järjestelmän suhdetta ympäristöön on kuvattu aiemmin, ja millaista kritiikkiä kapitalismi on tällöin saanut.

1.2 Alkuperäisaineiston esittely

Tutkin alkuperäisaineistonani kolmea, lehdistötoimisto Panorama DDR:n julkaisemaa pienpainatetta. Vanhin näistä on vuonna 1975 julkaistu teos *Miten suojelemme ympäristöämme? Tosiasioita, tietoja ja lukuja DDR:stä*. Panorama DDR päätyi jatkamaan saman teeman parissa vielä 1980-luvulla. Vuonna 1980 julkaistiin teos *Terveen ympäristön puolesta: informaatiota, asiatietoja ja lukuja DDR:stä*. Viimeisin teoksista, eli *Ympäristönsuojelu – tehtäviä ja tuloksia. Tietoa Saksan demokraattisesta tasavallasta*, taas julkaistiin vuonna 1986. Kaikki teokset ovat noin 60–70 sivua pitkiä, ja niistä jokaisessa

⁴ Goedde & Immermann 2013, 6–7.

⁵ Wenkel 2011, 47.

⁶ Williams 2010, 138–142.

tarkastellaan Itä-Saksan ympäristöpolitiikkaa ja erityisesti sen onnistumisia. Teosten viimeisissä luvuissa keskitytään kertomaan kansainvälisestä yhteistyöstä ja rauhasta. Näissä luvuissa tarkastellaan sitä, millainen merkitys kansainvälisellä yhteistyöllä ja rauhalla on ympäristöpolitiikalle.⁷ Teoksissa on tekstin lisäksi valokuvia ja tilastoja erilaisista aiheista. Keskityn tarkastelemaan erityisesti teosten leipätekstejä, sillä sekä valokuvat kuvateksteineen että teosten lopussa olevat tilastot toistavat samoja asioita, joita tuodaan esille jo muutoin.

Tutkimieni teosten kohdeyleisönä ovat olleet muiden maiden kansalaiset sekä kapitalistisissa maissa että muissa sosialistisissa maissa. Näiden teosten tavoitteena on ollut vaikuttaa eri maiden kansalaisten näkemyksiä DDR:stä ja maan ympäristöpolitiikan tilasta. Taustalla on voinut olla halu valistaa muiden maiden kansalaisia siitä, miten sosialistisessa valtiossa on toteutettu ympäristöpolitiikkaa. Teoksen tekijät ovat itse voineet kokea teosten olevan opettavaisia ja valistavan muiden maiden kansalaisia. Teokset antavatkin katsauksen siihen, millaista ympäristöpolitiikkaa DDR:ssä tehtiin. Kuvaus ei tosin välttämättä vastaa todellisuutta, sillä teoksissa on voitu kirjoittaa valikoiden eri aiheista: DDR:n kannalta kiusallisemmat teemat on voitu jättää teosten ulkopuolelle. Pohjimmiltaan kyse on positiivisen maakuvan luomisesta, eikä pelkästä tiedon välittämisestä.

Vanhimmassa, vuoden 1975 julkaisussa teoksen käsikirjoittajana mainitaan Lothar Gerecke, ja toimittajina Steffi Liedtke ja Wolfgang Buth. Teoksessa on mainittu heidän ohellaan esimerkiksi valokuvien alkuperät ja teosten taittajat. Nämä tiedot on jätetty 1980-luvun teoksissa kokonaan pois, eli ei voida varmuudella sanoa, kuka on ollut mukana toimittamassa niitä. Toimitus on saattanut olla sama kuin vanhimmassa teoksessa, mutta sitä ei voida varmuudella tietää. Mitä taas teokset suomentaneeseen Ensi käden tietoutta -toimitukseen tulee, niin toimitukseen kuuluneista henkilöistä ei ole julkaistu tietoa teoksissa. Julkaisijataho Panorama DDR:stä ei juuri löydy muutoinkaan tietoa, vaan tämä on häivytetty pois.

Gail Hueting on tehnyt 1980-luvulla artikkelin kirjojen julkaisuista DDR:ssä. Kyseinen artikkeli antaa aikalaiskuvauksen kirjojen julkaisusta siltä ajalta, jolloin Panorama DDR julkaisi pienpainatteita. Hueting mukaan objektiivisen ja täsmällisen tiedon saaminen Itä-Saksasta oli vaikeaa. Lisäksi sellaista materiaalia, joka olisi voinut olla tutkimuksen kannalta tärkeää, ei ollut vapaasti saatavilla. Esimerkiksi yksityiskohtia yksittäisistä julkaisutahoista tai

⁷ Esimerkiksi Panorama DDR 1980, 43–51.

kirjailijoiden kokemuksista oli haastavaa löytää.⁸ Nämä havainnot pätevät Panorama DDR:nkin julkaisuihin.

Tarkastelin Panorama DDR:n julkaisuista tehtyjä käännöksiä WorldCat-nettisivuston kautta, jonka avulla pystyin etsimään teoksia eri kirjastojen arkistoista. Sivuston tietokannan perusteella Panorama DDR:n julkaisuja on julkaistu ainakin 20 eri kielellä. Kussakin teoksessa käsitellään jotain tiettyä teemaa, kuten naisten asemaa, uskontoa tai kansantaloutta. Kaikki kolme ympäristöpolitiikkaa käsittelevää teosta on julkaistu suomen ohella ainakin saksaksi, englanniksi ja ranskaksi. Ainakin osa näistä teoksista on käännetty italiaksi, espanjaksi, ruotsiksi ja tanskaksi.⁹ Näiden löytämieni teosten lisäksi on mahdollista, että teoksia on käännetty useammallekin kielelle: kaikkia versioita ei välttämättä löydy julkisesti selattavista tietokannoista, ja osa julkaisuista ei välttämättä ole säilynyt nykypäivään.

Vuoden 1986 julkaisussa mainitaan, että saksankielisiä teoksia on voinut tilata Kansakuntien ystävyysliitolta Berliinistä.¹⁰ Tämä liitto oli kansallisten ystävyysseurojen ja komiteoiden kattojärjestö, joka toimi vuosien 1961–1992 aikana. Järjestön tehtävänä oli levittää tietoa DDR:stä ulkomaille, vahvistaa suhteita muihin maihin ja parantaa Itä-Saksan kansainvälistä mainetta.¹¹ Suomenkielisiä teoksia on pystynyt saamaan Suomi–DDR-seura ry:ltä ja DDR-Kulturzentrumilta.¹² Pienpainatteita on esimerkiksi jaettu DDR-Kulturzentrumissa vierailleille henkilöille.¹³ On todennäköistä, että nämä kolme tahoja ovat olleet yhteydessä toisiinsa. Teoksia on todennäköisesti pyritty jakamaan mahdollisimman monelle, jota DDR voisi kiinnostaa.

Mielenkiintoista on se, että juuri suomeksi on käännetty peräti kolme ympäristöpolitiikkaa koskevaa teosta. Tähän on todennäköisesti vaikuttanut Suomen asema kansainvälisissä suhteissa: Suomi nähtiin Neuvostoliiton ystävänä ja ”heikoimpana lenkkinä” kapitalististen maiden joukossa sen vahvojen Neuvostoliitto-siteiden vuoksi.¹⁴ On mahdollista, että Panorama DDR:n toimitus näki suomalaiset hyvänä kohteena markkinoida positiivista maakuvaa DDR:stä, sillä suomalaisten katsottiin jo muutenkin suhtautuvan suopeammin

⁸ Hueting 1982, 241.

⁹ Worldcat, verkkosivusto.

¹⁰ Panorama DDR 1986, 72.

¹¹ Deutsche Digitale Bibliothek, verkkosivusto.

¹² Panorama DDR 1986, 72.

¹³ Helsingin Sanomat 26.6.1990, 85.

¹⁴ Hentilä 2006, 480–481.

sosialistisiin maihin. Tämän vuoksi juuri suomalaisia haluttiin valistaa sosialistisesta ympäristöpolitiikasta ja DDR:n saavutuksista.

1.3 Tutkimuskirjallisuus

Olen hyödyntänyt monipuolisesti erilaista tutkimuskirjallisuutta, jotta olen voinut luoda kontekstia tutkimalleni aiheelle. Tutkimuskirjallisuutena olen hyödyntänyt niin DDR:n historiaa yleisesti käsitteleviä teoksia kuin ympäristöhistoriaa esitteleviä teoksia. Esimerkiksi kylmä sota ja Itä-Saksan asema kyseisessä sodassa on ymmärrettävä, jotta pystyy hahmottamaan paremmin kontekstia julkaisujen taustalta. Tätä varten olen tarkastellut erilaisia teoksia, joissa käsitellään niin kylmää sotaa kuin DDR:n historiaa. Tällaisia teoksia ovat muun muassa Seppo Hentilän teos *DDR. Valtio ilman kansaa* (1992) ja Lorenz M. Lüthin *Cold Wars: Asia, The Middle East, Europe* (2020).

Itä-Saksan ympäristön tilaa käsitellään muun muassa Julia Aultin teoksessa *Saving Nature Under Socialism. Transnational Environmentalism in East Germany* (2021). Tässä teoksessa käsitellään erityisesti valtion ympäristöpolitiikkaa ja ympäristöongelmia, mutta myös sitä, kuinka DDR pyrki luomaan itsestään positiivisempaa kuvaa ympäristötoimijana. Tätä näkökulmaa ei kuitenkaan ole tutkittu kovin runsaasti tarkastelemalla sitä, millaista aineistoa Itä-Saksassa tuotettiin muiden valtioiden kansalaisille. Tutkimukseni avartaa käsitystämme siitä, kuinka DDR pyrki hallinnoimaan omaa maakuvaansa ja sitä, miten maasta ja sen ympäristöpolitiikasta puhuttiin.

Propagandaa on tutkittu aiemmin esimerkiksi Joonas Pörstin teoksessa *Propagandan lumo: sata vuotta mielten hallintaa* (2017). DDR:n näkökulmasta aiheita on käsitelty Randall Bytwerkin teoksessa *Bending Spines: The Propagandas of Nazi Germany and the German Democratic Republic* (2004). Kuitenkaan sitä, kuinka ympäristöä on hyödynnetty DDR:ssä yhtenä propaganda välineenä, ei ole juuri tutkittu historian näkökulmasta. Tutkimukseni avartaakin sitä, kuinka erilaisia ilmiöitä, kuten ympäristöä, on voitu hyödyntää ihmisten mielipiteiden muokkaamisessa. Tämä antaa perspektiiviä siihen, kuinka pitkät juuret viherpesun kaltaisella toiminnalla on. Lisäksi aiheen tarkastelu paljastaa sen, kuinka moniin eri ilmiöihin sekä ympäristö että ympäristöpolitiikka liittyvät.

1.4 Metodologia ja tärkeät käsitteet

Tutkielmassani teen laadullista tutkimusta: metodina käytän laadullista sisällönanalyysia, jota on esitelty Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven teoksessa *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (2018). Tarkemmin määriteltynä käytän teoriaohjaavaa analyysia: olen esittänyt tutkimuskysymyksen, jonka pohjalta lähdän analysoimaan teoksia ja erittelemään niissä olevia ilmiöitä eri teemojen alle. Aikaisempi historiantutkimus aiheesta vaikuttaa siihen, miten teoksia analysoin.¹⁵ Alkuperäisaineistoani ei mahdollisesti ole tutkittu lainkaan aiemmin, mutta sen sijaan tietoa löytyy runsaasti DDR:n ympäristön tilasta ja propagandasta. Pystyn siis peilaamaan tutkimustuloksiani aiempiin tutkimustuloksiin aiheesta.

Toisena metodina käytän lähilukua. Tätä metodia käsitellään viestintään erikoistuneen tutkijan Barry Brummetin teoksessa *Techniques of Close Reading* (2019). Lähiluku tarkoittaa sitä, että luen teokset tarkkaan ja analysoin esimerkiksi käytettyjä sanavalintoja. Lukiessa on pohdittava syvällisesti sitä, kenelle teksti on suunnattu ja miten se vaikuttaa tekstin sisältöön. Kontekstin ymmärtäminen on lähiluvun kannalta tärkeää.¹⁶ Käytännössä lähilukua tehdessä olen tehnyt muistiinpanoja ja palannut uudelleen analysoimaan kohtia, jotka ovat käsitelleet tutkielmani kannalta tärkeitä teemoja. Tutkielman kannalta on myös tärkeää määritellä oleellisia termejä. Tällaisia ovat ympäristöpolitiikka, kapitalismi, sosialismi ja propaganda.

Näistä ensimmäisellä eli ympäristöpolitiikalla tarkoitetaan Panorama DDR:n julkaisuissa sitä, millaista luonnonsuojelua DDR:ssä tehtiin. Teoksissa käytetään termeinä niin ympäristöpolitiikkaa, luonnonsuojelua kuin luonnonsuojelupolitiikkaa.¹⁷ Termejä rinnastetaan toisiinsa, eikä niitä ja niiden mahdollisia eroavaisuuksia määritellä teoksissa. Käytän omassa tutkielmassani termiä ympäristöpolitiikka. Teoksissa käsitellään erityisesti sitä, millaisia poliittisia päätöksiä Itä-Saksassa tehtiin ympäristökysymyksissä. Kansalaisten ja järjestöjen osallisuutta tuodaan toki runsaasti esille teoksissa.¹⁸ Pääfokus on tästä huolimatta valtiossa ja valtionjohdon tekemissä poliittisissa päätöksissä. Koen sen vuoksi, että ympäristöpolitiikka kuvaa terminä tätä toimintaa parhaiten.

¹⁵ Tuomi & Sarajärvi 2018, 104–107, 109–110.

¹⁶ Brummet 2019, 3–5, 9.

¹⁷ Esimerkiksi Panorama DDR 1986, 8. Samassa yhteydessä käytetään jokaista kolmea termiä.

¹⁸ Esimerkiksi Panorama DDR 1986, 13–14. Kohdassa puhutaan siitä, kenen vastuulla ympäristönsuojelu on ja esimerkiksi siitä, millaista lainsäädäntöä valtiossa tehdään ympäristöasioissa.

Tutkimusaiheeni sijoittuu ajankohtaan, jolloin ympäristöpolitiikka oli noussut tuoreena ilmiönä pinnalle kansainväliseen poliittiseen keskusteluun. Ympäristöpolitiikka alkoi nousta politiikan suuntauksena 1960-luvun lopulla, kun ympäristöongelmat alkoivat vaatia valtioilta toimia. Valtiot alkoivatkin 1970–1980-luvuilla luomaan erilaisia instituutioita, kuten ympäristönsuojeluvirastoja, edistämään luonnonsuojelua.¹⁹ Pohjimmiltaan tutkielmani aiheen voi katsoa olevan sekä kansainvälistä että transnationaalista historiaa.²⁰ Ympäristöongelmien katsotaan usein olevan globaaleja, ylirajaisia ilmiöitä, joista ovat kiinnostuneita valtioiden ohella erilaiset yhteiskunnalliset liikkeet, kansalaisjärjestöt ja kansainväliset yritykset.²¹ Keskiössä tutkielmassani on DDR ja sen toimet ympäristökysymyksissä. Ympäristö ja siihen liittyvät ongelmat eivät kuitenkaan kosketa ainoastaan kyseistä valtiota. Kyse on ylirajaisesta ilmiöstä, joka on koskettanut niin toisia valtioita, kansalaisliikkeitä kuin Yhdistyneitä kansakuntia (YK).

Myös kapitalismi ja sosialismi ovat tutkielmani kannalta tärkeitä termejä. Näiden voi katsoa olevan sekä talousjärjestelmiä että ideologioita, jotka vaikuttavat talouden ohella muuhun yhteiskuntaan muovaten esimerkiksi arvoja.²² Kapitalismilla tarkoitetaan kärjistetysti talousjärjestelmää, jossa tuotteilla on markkina-arvo, joka määräytyy kysynnän ja tarjonnan lain mukaan. Tuotteiden tuotanto on valtaosaksi yksityisomisteisten yritysten hallussa, jotka tavoittelevat taloudellista voittoa. Sosialistisessa järjestelmässä taas tuotteita ei tuoteta markkinoiden, vaan suunnitelmatalouden, mukaan. Suunnitelmataloudessa määritellään jo ennakkoon se, miten paljon tuotteita tuotetaan. Yritykset taas ovat usein valtion omistuksessa.²³

Talousjärjestelmät ovat useimmiten kompleksisia: monesti valtioiden talousjärjestelmissä voi ilmetä piirteitä molemmista talousjärjestelmistä. Illuusio ”puhtaasta” kapitalismista ja sosialismista murtui kuitenkin vasta 1990-luvun paikkeilla, kun Neuvostoliitto romahti. Ennen sitä käsitys talousjärjestelmistä oli usein mustavalkoinen: valtiossa oli joko kapitalistinen tai sosialistinen malli. Näiden mallien eroavaisuuksia korostettiin erityisesti kylmän sodan aikana.²⁴ Tutkin itse 1970–1980-lukuja, jolloin aikalaisten käsitys järjestelmistä oli kärjistyneempi ja mustavalkoisempi nykyiseen verrattuna. Tämä on tärkeää muistaa, kun

¹⁹ McBeath & Rosenberg 2006, 3.

²⁰ Iriye 2013, 16.

²¹ McBeath & Rosenberg 2006, 5.

²² Heywood 2007, 184.

²³ Heywood 2007, 184–185.

²⁴ Heywood 2007, 184–185.

tarkastellaan sitä, miten Panorama DDR:n julkaisuissa on kirjoitettu kustakin järjestelmästä. Järjestelmiä kuvataan kärjistetyksi ja niistä puhutaan puolueellisesta näkökulmasta.

Panorama DDR:n teosten voi katsoa olevan propagandistisia teoksia. Propagandaksi voidaan katsoa viestintä, jolla ajetaan propagandistin omia etuja. Propaganda on organisoitua, ja sen tavoitteena on saada ihmiset toimimaan propagandistin päämäärien mukaisesti. Usein viestin alkuperää, propagandistin todellisia motiiveja sekä propagandan kohteena olevien kykyä arvioida tietoa ja erilaisia vaihtoehtoja pyritään hämärtämään.²⁵ Propagandaan voi sisältyä totuudenmukaista tietoa. Tämä propagandan liikkuminen valheen ja totuuden rajamailla tuodaan esille Joonas Pörstin teoksessa *Propagandan lumo: sata vuotta mielten hallintaa*. Hän mainitsee teoksessaan tavan luokitella propagandaa valkoiseen, harmaaseen ja mustaan propagandaan. Valkoisessa propagandassa viestin alkuperä on selvä, mutta viestijä kaunistelee tai jättää pois itsensä kannalta negatiivisia asioita. Harmaassa propagandassa viestin lähettäjä jää epäselväksi, mutta se vastaa muutoin pitkälti valkoista propagandaa. Mustassa propagandassa vuorostaan esitetään asioita täysin tekaistujen tai osin tosilla tiedoilla.²⁶ Tutkimieni pienpainatteiden voi katsoa olevan harmaata propagandaa: tiedon välittäjästä ole juurikaan tietoa, ja teoksista on voitu jättää DDR:n kannalta epäsuotuisia asioita pois.

Sosialistisissa maissa tosin raja propagandan ja agitaation välillä on ollut häilyvämpi. Esimerkiksi 1920-luvulla bolševikit näkivät propagandan tapana opettaa kansalaisille, mitä sosialismi on.²⁷ Neuvostoliitossa taas propaganda oli niin sisä- ja ulkopolitiikan väline: tavoitteena oli valistaa koko maailman työläisiä sosialismista.²⁸ Terminä propaganda sai silloin negatiivisia vivahteita, kun kuvailtiin ”länsimaalaisten kapitalistien taantumuksellista propagandaa”.²⁹ ”Porvarien” eli kapitalistien luoman propagandan nimittäin katsottiin olleen keino pitää yllä kapitalistista järjestelmää ja murentaa työläisten uskoa siihen, että sosialistinen yhteiskunta voitaisiin saavuttaa.³⁰ DDR:ssäkin propagandaan hyödynnettiin laajalti. Itä-Saksan omaan propagandaan suhtauduttiin positiivisesti, sillä se nähtiin hyvänä tapana vaikuttaa kansalaisten mielipiteisiin ja toimintaan.³¹ Saksan sosialistinen kansanpuolue

²⁵ Pörsti 2017, 122–123.

²⁶ Pörsti 2015, 123–224.

²⁷ Kenez 2009 (1985), 7–8.

²⁸ Barghoorn 2015, 7.

²⁹ Bytwerk 2004, 2.

³⁰ Barghoorn 2015, 17.

³¹ Bytwerk 2004, 2–3.

(SED)³² katsoi puolueen olevan kykenevä tekemään aina tieteellisesti oikeita päätöksiä. Puolue saneli sen, mikä oli sosialismia.³³ Valtion johto kykenikin ohjaamaan propagandalla väestöään, ja propagandan katsottiin olevan hyvä keino valistaa kansalaisia. Panorama DDR:n julkaisut viittaavat taas siihen, että tätä valistusta haluttiin levittää muidenkin valtioiden kansalaisille. Julkaisijataho ei välttämättä ole kokenut, että heidän tuottamansa julkaisut olisivat propagandaa sanan negatiivisessa mielessä. He ovat sen sijaan voineet kokea tekevänsä tärkeää valistustyötä teoksillaan.

Tarkastelen ensimmäiseksi sitä, kuinka näissä Panorama DDR:n teoksissa käsitellään DDR:n ympäristöpolitiikkaa. Miten julkaisut kuvailevat valtion ja sen kansalaisten suhdetta ympäristöön, ja miten teoksissa puhutaan ympäristöpolitiikasta? Sen jälkeen keskityn kansainväliseen yhteistyöhön ja rauhaan. Ensin käsittelen sitä, kuinka julkaisuissa puhutaan kansainvälisen yhteistyön merkityksestä ympäristöpolitiikassa ja millaisena DDR:n kansainvälinen asema esitetään teoksissa. Viimeiseksi pohdin sitä, millaisena rauhan merkitys nähdään ympäristöpolitiikkaan nähden.

³² Saksaksi ”Sozialistische Einheitspartei Deutschlands“.

³³ Bytwerk 2004, 14, 29–30.

2 Panorama DDR:n julkaisujen antama kuva Saksan demokraattisen kansantasavallan ympäristöpolitiikasta

2.1 ”Ympäristönsuojelu on jokaisen asia” – Ympäristöasioista kiinnostunut valtio ja aktiiviset kansalaiset

DDR:n ympäristöongelmien juuret sijoittuvat kauemmas menneisyyteen, vaikka ympäristöpolitiikka nousi keskiöön poliittisilla areenoilla vasta myöhemmin. Paikallisia ympäristöongelmia oli havaittu maassa jo 1950-luvulla, ja valtio oli saattanut valikoivasti puuttua joihinkin ongelmiin. Tähän aikaan ympäristöongelmat koettiin tosin luonnollisena teollistumisen seurauksena, jota ei voitu välttää.³⁴ Valtion uudelleen rakentaminen ja teollisuuden tehostaminen nähtiin ympäristönsuojelua tärkeämpinä tavoitteina, ja ympäristöongelmat olivat hinta, joka oltiin valmiita maksamaan talouskasvun nimissä. Talouskasvu nähtiin ainoana keinona, jolla vastahakoisetkin kansalaiset saataisiin SED:n puolelle kannattamaan sosialistista yhteiskuntajärjestelmää.³⁵

DDR:n tavoitteet talouskasvun saavuttamiseksi kantoivat lopulta hedelmää 1960-luvulle tultaessa: talouskasvu alkoi näkymään ihmisten elinolosuhteiden kohentumisena.³⁶ Kansalaiset saivat yhä parempaa palkkaa, ja maa alkoi vaurastua.³⁷ Jos tarkasteltiin valtioiden teollistumista ja bruttokansantuotetta, niin Itä-Saksa oli tällöin kohonnut Neuvostoliiton rinnalle olemaan yksi menestyneimmistä sosialistisista valtioista.³⁸ Kansantalouden ja elinolosuhteiden nousulla oli kuitenkin negatiivisia seurauksia erityisesti ympäristölle. Talouden kasvun myötä ympäristöongelmat kiihtyivät, sillä teollisuus tuotti kasvavissa määrin saasteita.³⁹ Tämä kehitys ei koskenut ainoastaan Itä-Saksaa, vaan erilaiset saasteet loivat haasteita valtioille ympäri maailmaa. Ongelmien lisääntymisen seurauksena ympäristö alkoi nousta valtiantoiseksi poliittiseksi kysymykseksi 1960-luvun lopulta alkaen niin DDR:ssä kuin monessa muussakin valtiossa.⁴⁰ Tällöin eri maissa syntyi protesteja, joissa

³⁴ Möller 2018, 378.

³⁵ Ault 2021, 20.

³⁶ Markhalm 2008, 131.

³⁷ Last 2009, xix.

³⁸ Ault 2021, 2.

³⁹ Markhalm 2008, 131.

⁴⁰ Ault 2021, 45, 52–53.

kritisoitiin niin saasteita tuottavaa teollisuutta kuin valtioita, jotka olivat haluttomia puuttumaan ilmenneisiin ympäristöongelmiin.⁴¹

Saasteista ja niiden säätelystä muodostui haaste, johon pyrittiin vastaamaan erilaisin poliittisin toimin.⁴² Tämä kehitys konkretisoitui Itä-Saksassa monien eri lakien ja muiden poliittisten toimien muodossa. Esimerkiksi vuonna 1968 ympäristönsuojelu otettiin mukaan lainsäädäntöön, ja vuonna 1971 vuorostaan perustettiin ministeriö, joka keskittyi ympäristöön ja vesihuoltoon.⁴³ Samaan aikaan Itä-Saksasta haluttiin tehdä näyteikkuna muulle maailmalle siitä, millaista oli sosialistinen ympäristöpolitiikka. Ympäristöpolitiikka olikin väline, jolla SED pyrki parantamaan DDR:n kansainvälistä asemaa. DDR pyrki pääsemään ympäristöpolitiikassa johtoasemaan maailmalla osoittaakseen omaa voimaansa.⁴⁴ Itä-Saksan ympäristöpolitiikka elikin niin sanottua kultakauttaan 1970-luvun puoliväliin saakka. Tällöin valtio pyrki aktiivisesti tekemään erilaisia toimia ongelmien ratkaisemiseksi.⁴⁵ Tämä kehitys oli lopulta väliaikaista: käsittelen tämän kultakauden päättymistä lisää seuraavassa alaluvussa, kun alan tarkastelemaan ympäristöongelmien käsittelyä Panorama DDR:n teoksissa.

Panorama DDR:n julkaisuissa alettiin käsittelemään ympäristöpolitiikkaa vuodesta 1975 alkaen. Ympäristöstä oli muodostunut kiinnostava ja ajankohtainen yhteiskunnallinen aihe, joka kiinnosti ihmisiä eri valtioissa. Todennäköisesti tämän vuoksi Panorama DDR:n toimitus heräsi tekemään aiheesta teoksia. Tarkastelen seuraavaksi sitä, kuinka heidän julkaisuissaan kuvataan valtion ympäristöpolitiikkaa ja kansalaisten suhdetta ympäristöön. Miten näistä aiheista puhutaan teoksissa, ja millaisen kuvan Itä-Saksasta teokset haluavat välittää lukijoilleen? Panorama DDR:n julkaisuissa nostetaan esille erilaisia toimia, joita DDR:ssä tehtiin ympäristön hyväksi.

Panorama DDR:n teokset esittelevät sekä kansalaisten että valtion toimia. Teoksissa käsitellään erityisesti koulutuspolitiikkaa ja yleistä kansalaisten sivistämistä ympäristöasioista. Julkaisuissa esitellään keinoja, joilla valtio pyrki kannustamaan kansalaisiaan ympäristönsuojelun pariin. Toisena teemana käsittelen sitä, millaisia toimia valtion kuvailaan tehneen parantaakseen ympäristönsä tilaa. Nostan esille erityisesti sen,

⁴¹ Ault 2021, 45, 64.

⁴² Dupuy 2018, 166.

⁴³ Möller 2018, 368.

⁴⁴ Ault 2021, 21.

⁴⁵ Möller 2018, 392.

kuinka ympäristöpolitiikkaa koskevaa lainsäädäntöä tuodaan esille teoksissa.

Lainsäädännölliset menetelmät korostuvat eritoten, kun puhutaan keinoista, joita Itä-Saksa hyödynsi ympäristönsuojelussa.

Ensiksi tarkastelen ympäristön ilmenemistä DDR:n koulutuspolitiikassa. Kaikissa kolmessa Panorama DDR:n julkaisussa käydään läpi sitä, miten ympäristöasiat näkyivät kansalaisten koulutuksessa. Koulutus oli yksi propagandan osa-alueista: sen avulla kansalaisille opetettiin sosialismista ideologiana. Lisäksi sen avulla pyrittiin siihen, että kansalaiset saataisiin hyväksymään vallitsevat yhteiskunnan rakenteet ja käyttäytymään yhteiskunnan normien mukaisesti.⁴⁶ DDR:n koulutuspolitiikassa pyrittiinkin siihen, että kansalaisille opetettaisiin arvoja ja taitoja, jotka luokiteltiin sosialistisiksi. Itsenäiseen tai varsinkaan kriittiseen ajatteluun ei kansalaisia kannustettu.⁴⁷ Panorama DDR:n teoksissakaan ei esiinny kriittisiä näkemyksiä maan ympäristöpolitiikkaa kohtaan. On todennäköistä, että kansalaisia opetettiin ympäristöstä sosialistisesta näkökulmasta: korostaen sosialismin ja ympäristönsuojelun yhteensopivuutta toisiinsa.

Koulutuspolitiikkaan keskitytään vielä melko vähän vuoden 1975 julkaisussa, mutta aihe saa enemmän huomiota 1980-luvun julkaisuissa. Panorama DDR:n teoksissa mainitaan niin ympäristöasioista opettaminen kouluissa kuin erilaisia, ympäristönsuojeluun liittyviä harrastusmahdollisuuksia. Muun muassa vuoden 1975 julkaisussa mainitaan, että ”nuorille ympäristönsuojelijoille” järjestettiin lomaleirejä, joiden aikana he saattoivat tutustua kotiseutunsa kasveihin ja eläimiin. Koululaisille oli tarjolla myös harrastuspiirejä, jotka keskittyivät ympäristönsuojeluun.⁴⁸ Antropologi Milena Veeniksen mukaan lapsia kannustettiin osallistumaan esimerkiksi Freie Deutsche Jugend (FDJ) -järjestön projekteihin, joista monet liittyivät ympäristönsuojelamiseen. Tällä pyrittiin siihen, että lapsille muodostuisi positiivinen suhde niin heitä ympäröivään luontoon kuin itse valtioon.⁴⁹ Tätä projektia ei teoksissa mainita, mutta se on hyvä esimerkki harrastustoiminnasta, jota lapsille oli tarjolla. Lapsia ei ohjattu harrastuksiin ainoastaan huvin vuoksi, vaan heistä haluttiin kasvattaa sosialistista järjestelmää kunnioittavia kansalaisia, jotka ymmärsivät, mitä sosialistinen ympäristöpolitiikka on.

⁴⁶ Bytwerk 2004, 3.

⁴⁷ Veenis 2012, 112.

⁴⁸ Panorama DDR 1975, 19.

⁴⁹ Saunders 2007, 43.

Esimerkiksi vuoden 1986 julkaisussa korostetaan sitä, miten lähtökohtana on luoda yhteiskuntaan ”ympäristöystävällinen asennoituminen”. Tätä edistettiin julkaisun mukaan sillä, että ympäristönsuojelua käsiteltiin jo päiväkotien ja koulujen opetuksessa. Ihmisiä kasvatettiin jo nuoruudesta lähtien ottamaan ympäristö huomioon. Pohjimmiltaan pyrkimyksenä oli luoda kansalaisille myönteinen suhde ympäristöön.⁵⁰ Valtion tavoitteena oli myös kouluttaa laajemmin kansalaisiaan aloille, joissa pyrittiin ratkomaan ympäristöongelmia. Tätä käsitellään esimerkiksi vuoden 1986 julkaisussa. Erityisesti tuotantojätteitä haluttiin oppia hyödyntämään paremmin, ja tavoitteena oli kehittää ympäristöystävällisempää teknologiaa. Tämän tavoitteen nimissä erilaisia ympäristöpolitiikan periaatteita tuotiin esille erityisesti teknisten, taloustieteellisten ja maataloustieteellisten alojen koulutuksessa.⁵¹ Yleisen ympäristötietoisuuden lisäämisen ohella oli siis tarpeen kouluttaa ihmisiä aloille, joissa ratkottaisiin ympäristöongelmien tuomia haasteita. Kansalaisia tarvittiin kehittämään uutta teknologiaa, jolla ympäristöongelmat voitaisiin taltuttaa.

Kaiken kaikkiaan Panorama DDR:n julkaisuissa kansalaisten kerrotaan olevan tietoisia ympäristönsuojelusta jo lapsuudesta lähtien. Kansalaiset näyttäytyvät näin ympäristöasioissa valveutuneilta – kuten valtiokin, joka ottaa ympäristön huomioon omassa koulutuspolitiikassaan. Ympäristöasiat eivät olleet läsnä ainoastaan opetuksessa ja ihmisten ammateissa, vaan se oli läsnä ihmisten vapaa-ajassa esimerkiksi harrastustoiminnan muodossa. Ympäristön esiintymistä koulutuspolitiikassa korostetaan eniten vuoden 1986 julkaisussa. Tähän muutokseen on luultavasti vaikuttanut se, että ympäristöstä on puhuttu yhä enemmän. Valtio näki tärkeänä sen, että se saisi osaavia kansalaisia työskentelemään ympäristöasioiden parissa.

Teokset antavat lukijalle positiivisen kuvan siitä, miten DDR onnistui integroimaan ympäristöpolitiikan osaksi koulutuspolitiikkaansa ja valistamaan siten kansalaisiaan. Samalla lukijaa taas valistetaan siitä, kuinka sosialismi ja ympäristöpolitiikka sopivat yhteen. Tämä valistuksellinen ote sopii sosialistiseen propagandakäsitykseen: tavoitteenahan on ollut valistaa sekä oman ja muiden maan kansalaisia sosialismista.⁵² Panorama DDR:n julkaisut

⁵⁰ Panorama DDR 1986, 16–17.

⁵¹ Panorama DDR 1986, 16–17.

⁵² Barghoorn 2015, 7.

kertovat omien kansalaisten valistamisesta, mutta samalla ne valistavat lukijaa siitä, kuinka onnistuneesti ympäristöpolitiikka voitiin yhdistää sosialistisen maan koulutuspolitiikkaan.

Teoksissa korostetaan muutoinkin erityisesti sitä, kuinka ympäristönsuojelu on jokaisen kansalaisen asia. Teoksissa kaikkien puolueiden ja joukkojärjestöjen kerrotaan olevan mukana ympäristönsuojelutoimissa. Erityisesti keskiössä on se, kuinka kansalaiset osallistuivat luonnonsuojeluun. Kansalaisten kerrotaan esimerkiksi osallistuneen ”Kauniimmaksi kaupunkimme ja kuntamme – otan osaa!” -liikkeeseen.⁵³ Kansalaiset ovat tällöin olleet mukana niin kukkien ja puiden istuttamisessa kuin puistojen kunnostamisessa. Tämä liike ja erityisesti se, kuinka kansalaiset osallistuvat sen toimintaan aktiivisesti, mainitaan jokaisessa teoksessa.⁵⁴ Vuoden 1980 julkaisussa mainitaan sekin, että kansalaiset osallistuivat liikkeen toimintaan vapaa-ajallaan ilman rahallista korvausta.⁵⁵ Teosten lukijoille on haluttu korostaa sitä, kuinka ihmiset ovat osallistuneet erilaisiin toimiin vapaaehtoisesti ja vieläpä hyvää hyvyttään ilman rahallista palkkiota.

Kaikissa teoksessa korostetaan sitä, miten merkittävää työtä kansalaiset olivat tehneet ympäristön puolesta. Näissä esimerkeissä korostetaan erilaisten projektien merkittävyyttä ja laajuutta. Teoksissa mainitaan lukuja aina istutettujen puiden lukumäärästä suojeltujen maa-alueiden hehtaarikokoon asti. Esimerkiksi vuoden 1975 julkaisussa kansalaisten kerrotaan istuttaneen noin 250 000 puuta ja pensasta, ja Rügenin saaristoalueelle syntyneen yli 150 hehtaarin kokoinen viheralue. Kansalaisten kerrotaan osallistuneen tämänkin viheralueen luomiseen.⁵⁶ Kansalaisten aktiivista roolia tuodaan ilmi tämän kaltaisilla esimerkitapauksilla myös vuoden 1980 julkaisussa.⁵⁷ Muista julkaisuista poiketen vuoden 1986 julkaisu keskittyy kansalaishankkeiden sijasta kertomaan enemmän erilaisten liittojen toiminnasta: tällöinkin tosin korostaen näiden liittojen kokoa ja kansalaisten työpanosta.⁵⁸ Yhteistä teoksissa on se, että ympäristöstä pyritään luomaan jokaisen kansalaisen yhteinen asia.

⁵³ Teoksissa käytetään useimmiten termiä kilpailu, mutta esimerkiksi vuoden 1975 julkaisussa sivulla 18 puhutaan Otan osaa -liikkeestä. Käytän mieluiten termiä liike siksi, että tulkitsen sen kuvaavan paremmin toimintaa. Tutkimissani Panorama DDR:n julkaisuissa ei muutoin anneta viitteitä siitä, että kyse olisi ollut kilpailullisesta aktiviteetista, josta olisi esimerkiksi saanut palkinnon. Osallistujien vapaaehtoisuuden korostaminen ja se, että työn palkattomuutta korostetaan, viittaa mielestäni enemmän siihen, että se on ollut ei-kilpailullisesta vapaaehtoistyöstä. On mahdollista, että teoksia kääntäessä on tehty huono sanavalinta. Vaihtoehdoisesti teoksissa ei vain tuoda esille kilpailullisia elementtejä liikkeeseen liittyen.

⁵⁴ Panorama DDR 1975, 17–18, Panorama DDR 1980, 16–17 ja Panorama DDR 1986, 15–18.

⁵⁵ Panorama DDR 1980, 17.

⁵⁶ Panorama DDR 1975, 18.

⁵⁷ Esimerkiksi Panorama DDR 1980, 17.

⁵⁸ Panorama DDR 1986, 14–16.

Toisaalta voi pohtia sitä, millaisin motivaatioin kansalaiset osallistuivat erilaisiin ympäristötalkoisiin. Kaikkien kansalaisten kohdalla motiivina ei välttämättä ollut puhdas rakkaus luontoa kohtaan, vaan hankkeisiin saatettiin lähteä mukaan siksi, että niihin kannustettiin niin voimakkaasti osallistumaan. Osaan projekteista taas kansalaiset saattoivat lähteä mukaan siksi, että se hyödytti heitä itseään tavalla tai toisella. Esimerkiksi historioitsija Scott Moranda on pohtinut kansalaisten motiiveja puuttua ilmenneisiin ympäristöongelmiin. Ympäristön saastuminen vaikutti erilaisiin viheralueisiin, joka taas vaikutti ihmisten mahdollisuuksiin viettää vapaa-aikaa. Toisin sanoen se, kuinka ympäristön saastuminen vaikutti kansalaisiin ja heidän läheistensä elämään, saattoi motivoida heitä ottamaan ympäristöongelmat vakavasti.⁵⁹ Kaikki eivät välttämättä pitäneet ympäristöä itsessään arvokkaana ja suojelemisen arvoisena. Sen sijaan oman elintason ylläpitäminen toimi kannustimena puuttua ympäristöongelmiin.

Ympäristöasioista aidosti kiinnostuneita oli toki ollut joukossa: esimerkiksi vuoden 1980 julkaisussa kerrotaan, että DDR:n kulttuuriliiton luonto- ja ympäristöseuraan (GNU⁶⁰) kuului 40 000 jäsentä.⁶¹ Seura perustettiin juuri vuonna 1980, ja se yhdisti kulttuuriliitossa jo ympäristöasioiden parissa toimineet aktiivit yhteen. Seura mobilisoi useita työryhmiä, joissa käsiteltiin esimerkiksi kaupunkiekologiaa tai yleisesti luonnonsuojelua. Seura kasvoi lopulta 1980-luvun aikana 60 000 jäseniseksi.⁶² Tästä jäsenmäärän kasvusta huolimatta on syytä pohtia kriittisesti sitä, kuinka laajoja ilmiöitä tällaiset liikkeet olivat suhteessa valtion kokoon, ja kuinka maantieteellisesti laajasti erilaisia hankkeita oli ollut valtiossa. Esimerkiksi vuonna 1980 DDR:n väkiluku oli 16,7 miljoonaa.⁶³ Suhteessa maan väkilukuun, GNU:n jäsenmäärä ei ole ollut valtava. Olisi kuitenkin virheellistä väittää, ettei Itä-Saksassa olisi ollut aidosti ympäristöasioista kiinnostuneita kansalaisia.

Jos taas tarkastellaan valtiota, niin erilaiset kansalaisia osallistuttaneet ympäristöhankkeet olivat sen kannalta hyödyllisiä. Ne eivät maksaneet puolueelle tai valtiolle paljoa, sillä kyse oli palkattomasta vapaaehtoistyöstä.⁶⁴ Hyötysuhde projekteissa oli melko suuri ainakin

⁵⁹ Moranda 2014, 148.

⁶⁰ Saksaksi „Gesellschaft für Natur und Umwelt“.

⁶¹ Panorama DDR 1980, 16–17.

⁶² Ault 2021, 65–66.

⁶³ Statista, verkkosivusto.

⁶⁴ Ault 2021, 64.

imagolisesti. Erilaisilla ympäristöön keskittyvillä projekteilla voitiin toki konkreettisesti edistää elinympäristön siisteyttä ja kansalaisten hyvinvointia, mutta samalla valtio pystyi kiillottamaan omaa imagoaan. Kansalaisia osallistuttaneet ympäristöhankkeet ovat voineet toisaalta olla propagandaa omienkin kansalaisten suuntaan. Valtiojohto järjesti erilaisia talkoita, ja pystyi niiden avulla viestimään kansalaisilleen olevansa kiinnostunut ympäristöstä. Kansalaisten osallistamisella on voitu luoda vaikutelmaa siitäkin, että kansalaiset pystyvät vaikuttamaan yhteisiin asioihin, kuten heidän omaan elinympäristöönsä.

SED näki muutoinkin ympäristön yhtenä välineenä, jolla voitiin korostaa DDR:n progressiivisuutta, joka perustui niin saksalaiseen perinteeseen tehdä yhteistyötä kuin neuvostoliittolaiseen kommunismiin.⁶⁵ Tämä yhdistelmä nähtiin DDR:n omana, ainutlaatuisena piirteenä. Tämä voi osaltaan selittää sen, miksi Panorama DDR:n teoksissa korostetaan niin voimakkaasti yhteistyötä ja kansalaisten osallistumista erilaisiin toimiin. Tällä on voitu alleviivata sitä, miten asioita tehdään yhdessä oman maan tavalla. Samalla, kun Panorama DDR:n julkaisuilla on voitu levittää sosialistisen ympäristöpolitiikan ilosanomaa, niin teoksilla on voitu korostaa Itä-Saksan omaa ainutlaatuisuutta ja paremmuutta.

Kansalaisten aktiivisuuden lisäksi Panorama DDR keskittyi erityisesti esittelemään ympäristönsuojelua koskevaa lainsäädäntöä, jota Itä-Saksassa tehtiin 1960–1980-luvuilla. Tämän kehityskulun alkusysäyksenä voidaan pitää vuonna 1954 säädettyä luonnonsuojelulakia. Kyseisessä laissa keskityttiin kuvaamaan sitä, kuinka luonnon avulla rakennettiin sosialistista yhteiskuntaa. Samalla SED teki irtioton menneisyydestä: edeltävä luonnonsuojelulaki oli säädetty 1930-luvulla kansallissosialistien ollessa vallassa. Samalla tällä haluttiin osoittaa progressiivisuutta verrattuna Länsi-Saksaan, joka uudisti omaa ympäristölakiaan vasta 1960-luvulla.⁶⁶ Erilaisten ympäristölakien säateleminen ei ollut poikkeuksellista niin sosialististen kuin kapitalististen maiden piirissä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa säädettiin joukko erilaisia ympäristölakeja 1950–1960-luvuilla.⁶⁷ Puolassa taas säädettiin 1960-luvulla ilmanlaatua sääteleviä lakeja. Neuvostoliitto ylipäätään kannusti sosialistisia maita käyttämään aiempaa ”järkevämmin” omia luonnonvarojaan.⁶⁸

⁶⁵ Ault 2021, 21.

⁶⁶ Ault 2021, 28.

⁶⁷ Laakkonen et al. 2016, 383.

⁶⁸ Ault 2021, 38–39.

Ympäristöongelmien tuomiin haasteisiin pyrittiin löytämään vastauksia lainsäädännöllisin keinoin eri puolilla maailmaa, eikä DDR ollut tässä poikkeus.

Lainsäädäntöä nostetaan erityisesti esille Panorama DDR:n teosten lopussa olevissa ”Dokumentaatio” -nimisissä osioissa. Näihin osioihin on otettu runsaasti mukaan suoria lainauksia lakipykälästä sekä erilaisia tilastoja, joilla osoitettiin, millaisia muutoksia vuosien saatossa oli saatu aikaiseksi.⁶⁹ Muun muassa vesistön puhtaanapidon kerrotaan pohjautuvan niin sanottuun vesilakiin vuodelta 1973, eli lakiin vesistöjen suojelusta, käytöstä ja huollosta sekä suojelusta tulvavesivaaroilta. Teoksessa jopa lainataan lain pykälää 11, jossa muun muassa tuotantolaitoksia edellytetään säästämään tuotannossa vettä sen hetkisen tekniikan avulla. Pykälässä edellytetään päästämään vesistöihin jätevettä vain raja-arvojen mukaisissa määrissä.⁷⁰ Vuoden 1980 julkaisussa on vuorostaan kaavio siitä, millaista vedenkulutus on ollut vuosina 1959 ja 1970, ja millainen sen on arvioitu olevan vuonna 1980.⁷¹ Tämän tavoitteena on ollut havainnollistaa vedenkulutusta ja korostaa sitä, kuinka veden puhtaana pitäminen on tärkeää jo sen kulutuksen määrän vuoksi.

Myös ilman saasteille oli määritelty erilaisia raja-arvoja. Esimerkiksi vuoden 1975 julkaisussa siteerataan Maakulttuurilain 29. pykälää, jossa todetaan teoksen mukaan näin:

Ilman puhtaanpityminen pölystä, pakokaasuista ja hajuista on valtion ja talouselämän elinten sekä tuotantolaitosten pysyvä tehtävä yhteistyössä Kansallisen rintaman, yhteiskunnallisten järjestöjen ja kansalaisten kanssa.⁷²

Tämän avulla lukijalle tehdään selväksi se, että ilman saasteisiin halutaan puuttua monenlaisilla toimilla. Teoksessa on haluttu korostaa sitä, miten näihin toimiin osallistuvat monet erilaiset toimijat. Teoksessa kerrotaan, että 113 eri aineelle on määritelty raja-arvot, joita teolliset tehtaat eivät saa ylittää toiminnassaan.⁷³ Raja-arvot mainitaan myös vuoden 1980 julkaisussa, jossa tehtaiden kerrotaan investoineen huomattavasti rahaa toimiin, joiden avulla ne pystyisivät pysymään näissä raja-arvoissa.⁷⁴ Näillä raja-arvoilla esitetään ajan saatossa syntyneen kehitystä: vuoden 1986 julkaisussa esimerkiksi rikkidioksidipäästöjen

⁶⁹ Panorama DDR 1975, 52–63, Panorama DDR 1980, 53–63 ja Panorama DDR 1986, 58–70.

⁷⁰ Panorama DDR 1975, 55–56.

⁷¹ Panorama DDR 1980, 59.

⁷² Panorama DDR 1970, 32.

⁷³ Panorama DDR 1970, 32.

⁷⁴ Panorama DDR 1980, 34.

kerrotaan laskeneen vuosien 1970–1984 aikana 1.4 miljoonalla tonnilla. Pölypäästöjen taas kerrotaan vähentyneen 30 prosentin verran viimeisen kymmenen vuoden aikana.⁷⁵

Näitä lukuja ei teoksessa kuitenkaan suhteuteta mihinkään. Kuinka paljon esimerkiksi rikkidioksidipäästöjä syntyi aiemmin, ja miten paljon päästöjä syntyi edelleen vuonna 1986? Näitä lukuja ei teoksissa kerrota lainkaan, joten lukija ei saa totuudenmukaista kuvaa siitä, millaisia päästöjä valtio on tuottanut vuosien aikana. Muutosta parempaan on toki ollut, mutta muutosten merkittävyyteen on hyvä suhtautua kriittisesti. DDR:n motiivejakin erilaisten raja-arvojen luomiselle on hyvä tarkastella. Esimerkiksi vuoden 1980 teoksessa todetaan ilman puhtaanapidon olevan niin ympäristön kuin kansantalouden kannalta kannattavaa – käytetäänhän voimaloiden jätetuhkaa hyödyksi tuotannossa.⁷⁶ Toisin sanoen raja-arvojen luominen ei ole teko vain ympäristön, vaan kansantaloudenkin, puolesta. Historioitsija Julia Ault on nostanut näiden lisäksi esille valtion imagoon ja kansainväliseen rooliin liittyvän motiivin. Raja-arvoilla pystyttiin osoittamaan se, että DDR kykeni sosialistisena maana kontrolloimaan teollisuuttaan ja sen ympäristövaikutuksia. Tällä haluttiin erottautua kapitalistisista valtioista, jotka eivät suostuneet kontrolloimaan teollisuuttaan ympäristön edun nimissä.⁷⁷ Raja-arvojen määrittelyä katsottiinkin tuovan positiivisia seurauksia niin ympäristölle, kansantaloudelle kuin sosialistisen järjestelmän imagolle.

Ylipäätään ympäristölainsäädännön olemassaololla on luultavasti pyritty muuhunkin kuin ympäristön suojelemiseen. Ne ovat olleet tapa vakuuttaa kansalaisia siitä, että SED on kiinnostunut ympäristöongelmista ja on halukas puuttumaan niihin. Kansalaisten lisäksi DDR on pyrkinyt viestimään lainsäädännöllään muille valtioille, että se on kiinnostunut ympäristöstään.⁷⁸ Kyse oli siitä, miltä valtio näytti ympäristötoimijana niin omien kansalaisten kuin muiden valtioiden silmissä. Samalla SED loi itselleen haasteen: Itä-Saksan piti tällöin tasapainotella rooleissaan niin ympäristön suojelijana kuin ympäristön saastuttajana. Valtion tuli tehdä ympäristöpolitiikkaa ilman, että se samalla kritisoi omia ympäristötoimiaan ja teollisuuttaan.⁷⁹ Tämä tasapainottelu näkyy Panorama DDR:nkin teoksissa. Niissä tuodaan esille ympäristönsuojelun tarve, mutta toisaalta sekin, kuinka

⁷⁵ Panorama DDR 1986, 24.

⁷⁶ Panorama DDR 1980, 34.

⁷⁷ Ault 2021, 41.

⁷⁸ Ault 2021, 41.

⁷⁹ Ault 2021, 42.

ympäristön saastuminen on luonnollinen seuraus teollistumisesta ja talouskasvusta.⁸⁰ Kriittikkiä valtion omia toimia kohtaan ei osoiteta lainkaan julkaisuissa.

Toisaalta kriittisesti tarkasteltuna teokset asettavat kyseenalaiseen valoon sen, että valtio olisi tehnyt vuodesta toiseen aidosti progressiivista ympäristöpolitiikkaa. Esimerkiksi jokaisessa julkaisuissa ympäristönsuojelun kerrotaan perustuvan maan perustuslakiin, joka edellyttää niin valtiolta kuin tavallisilta kansalaisilta ympäristön huomioimista.⁸¹ Tämä on hyvä esimerkki siitä, kuinka teoksissa ajoittain toistuvat tismalleen samat asiat. Teosten rakenteet ovat hyvin samankaltaisia: julkaisuissa edetään teemasta toiseen samassa järjestyksessä, ja samoja virkkeitä ja jopa kappaleita toistetaan teoksesta toiseen. Pienpainatteet ovatkin kuin uusia painoksia toisistaan, joita on muokattu ainoastaan hieman uuden tiedon myötä. Toisteisuus voi osaltaan viitata siihen, ettei suuria mullistuksia tapahtunut lainsäädännöllisesti vuosien 1975–1986 aikana. Tätä kehitystä ei tue aikalaisten ympäristöaktivismien tekemät artikkelitkaan. Heidän kirjoittamiensa artikkelien perusteella DDR ei ollut onnistunut ratkomaan jo 1970-luvulla olleita ympäristöongelmia, vaikka näin oli ollut tavoitteena.⁸² Kansalaisaktivistien tyytymättömyyttä ja sitä, ettei tavoitteita onnistuttu saavuttamaan tavoitetussa aikataulussa, ei mainita lainkaan Panorama DDR:n teoksissa.

Tulkitsen, että lainsäädäntöä esittelemällä on haluttu vakuuttaa lukijat siitä, että valtio tekee aktiivisesti toimia ympäristönsuojelun edistämiseksi. Esimerkeillä on todennäköisesti haluttu vakuuttaa lukijat siitä, että valtio ottaa ympäristönsuojelun tosissaan ja tekee lainsäädännöllisiä toimia sen eteen. Lainsäädäntöön tukeutumisen on luultavasti uskottu tuovan uskottavuutta teoksiin ja niiden sanomaan. Teosten tekijät ovat voineet pohjata esittämänsä tietonsa lakeihin ja erilaisiin tilastoihin, ja samalla on voitu esitellä valtion lainsäädäntöä. Lukijalle on haluttu vakuuttaa, että maan ympäristöpolitiikka olisi edistyksellistä.

Lakien säätelemisen osalta DDR oli ainakin 1970-luvulla progressiivinen, sillä luonto otettiin huomioon monipuolisesti. Lainsäädäntöön säädettiin kunnianhimoisia tavoitteita muun muassa luonnonsuojelualueiden suojelusta sekä ilman ja veden saastumisen vähentämisestä.⁸³

⁸⁰ Esimerkiksi Panorama DDR 1980, 10.

⁸¹ Panorama DDR 1975, 52, Panorama DDR 1980, 53 ja Panorama DDR 1986, 58.

⁸² Kirchhof & McNeil 2019, 229.

⁸³ Markhalm 2008, 132.

Näitä kaikkia tavoitteita tuodaan esille Panorama DDR:n julkaisuissa. Itä-Saksa pyrki luomaan itsestään kuvaa ympäristötietoisena valtiona, joka otti lainsäädännössään huomioon ympäristön ja sen suojelemisen. DDR halusi kansainvälisesti profiloitua ympäristöasioissa edistyneenä valtiona, jossa käytiin kriittistä keskustelua talouskasvusta ja kulutuksesta sekä näiden suhteesta ympäristöongelmiin.⁸⁴ Maa tahtoi saavuttaa tunnustusta ympäristöpolitiikastaan, jotta se saisi vahvistettua omaa kansainvälistä asemaansa. Roolia ympäristötietoisena valtiona korostettiin diplomaattisuhteiden avulla muille valtioille.⁸⁵ Panorama DDR:n teokset taas tavoittelivat yleisökseen muiden maiden kansalaisia, eli propagandaa haluttiin levittää valtioiden poliittisen johdon lisäksi tavallisille kansalaisille.

Julkaisujen taustalla on todennäköisesti ollut halu kontrolloida ja vaikuttaa keskusteluun DDR:n ympäristöpolitiikasta ja sen onnistumisesta. On mahdollista, että julkaisijataho on arvioinut paremmaksi puhua aiheesta itse aktiivisesti. Tällöin Itä-Saksa saisi julki ensimmäisenä oman näkemyksensä aiheesta, ja valtio vaikuttaisi olevan hereillä ympäristöasioissa. Jokin toinen valtio tai organisaatio ei saisi tuotua ennen DDR:ää ilmi epäilyksiä siitä, että valtion ympäristöasiat saattaisivat olla huonolla tolalla. Tämä antoi siis mahdollisuuden yrittää hallita ja ohjata aiheesta syntyvää keskustelua. Muille valtioille ei luultavasti haluttu antaa niin sanottua lyömäasetta, jolla kritisoida Itä-Saksaa. Tämän vuoksi DDR pyrki itse hallinnoimaan sitä, millaista narratiivia sen ympäristöpolitiikasta luotiin.

Nykypäivästä katsottuna Panorama DDR:n luoma kuva on ruusuinen ja vastaa todellisuutta enemmän sitä, millainen Itä-Saksan toivottiin olevan. DDR onnistui tuomaan ympäristönäkökulman esille ja lisäämään kansalaistensa keskuudessa tietoisuutta asiasta. Kansalaiset pystyivät osallistumaan erilaisiin hankkeisiin, ja he olivat tietoisia siitä, että valtio pyrki ratkomaan ympäristöongelmia. Keskiössä on taitanut tosin olla enemmän se, että kansalaisista haluttiin luoda aktiivinen ja ympäristötietoinen kuva. Valtio taas mahdollisti ja kannusti kansalaisiaan olemaan ympäristötietoisia sillä, että se loi erilaisia hankkeita ja otti ympäristöasiat huomioon koulutuspolitiikassaan.

Panorama DDR:n teokset tuovat runsaasti esille sitä, kuinka muun muassa ilmansaasteisiin ja veden puhtaanapitoon liittyviin ongelmiin pyritään puuttamaan monipuolisin toimin.

⁸⁴ Ault 2021, 8.

⁸⁵ Ault 2021, 8.

Erityisesti lainsäädännöllisten toimien esilletuominen korostuu jokaisessa teoksessa. Kaikista suurista tavoitteistaan ja lupauksistaan huolimatta maan valtionjohto silti epäonnistui toteuttamaan omia lupauksiaan ympäristönsuojelun saralla.⁸⁶ Ympäristönsuojelun edelle meni kansalaisten pitäminen tyytyväisinä. Valtiossa pidettiin yllä tiettyä elintasoa, josta ei oltu valmiita joustamaan.⁸⁷ Teoksissa vuodesta toiseen toistuvat lainaukset lainsäädännöstä antavat osviittaa siitä, ettei suurta kehitystä välttämättä tapahtunut 11 vuoden ajanjaksolla. Suuria tavoitteita ehkä oli, mutta ei keinoja näiden tavoitteiden saavuttamiseksi.

Panorama DDR:n teokset ylläpitävät narratiivia siitä, että valtio olisi tehnyt suuriakin saavutuksia ympäristönsuojelussa. Julkaisut onnistuvat tässä melko hyvin: väitteet eivät tunnu yliampuvilta, ja teoksissa mainitaan paljon esimerkkejä siitä, miten ympäristöä on onnistuttu ottamaan yhä paremmin huomioon valtion toiminnassa. Toisessa maassa asuvalle kansalaiselle voi piirtyä teosten perusteella kuva valtiosta, joka on tehnyt aktiivisesti toimia ympäristönsä puolesta. Sitä, kuinka moni uskoo tämän narratiivin, on vaikea arvioida. Teokset voivat näyttää DDR:n uskottavana ympäristöpoliittisena vaikuttajana erityisesti silloin, jos lukija ei ole niin perehtynyt DDR:n ympäristöongelmiin tai siihen, millaista ympäristöpolitiikkaa eri valtioissa tehdään. Lisäksi suhtautuminen sosialismiin voi ohjata tulkintoja: jos jo alun perin uskoo sosialismin olevan ympäristöystävällisempi talousjärjestelmä, niin on helpompaa uskoa Panorama DDR:n välittämä kuva todeksi.

Todellisuus oli vahvassa ristiriidassa valtion ideologian kanssa, jonka mukaan sosialismi oli keino poistaa kapitalistisesta menneisyydestä sekä kapitalismin kanssa kilpailemisesta syntyneet ympäristöongelmat.⁸⁸ Tämä ristiriitaisuus nousee entistä vahvemmin esille Panorama DDR:n julkaisuissa, kun alkaa tarkastelemaan ympäristöongelmien kuvausta teoksissa. Seuraavaksi tarkastelenkin sitä, millaisen kuvan Panorama DDR:n teokset antavat DDR:n ympäristöongelmista ja maan toimista ongelmien ratkaisemiseksi.

⁸⁶ Ault 2021, 18–19.

⁸⁷ Markhalm 2008, 133.

⁸⁸ Markhalm 2008, 133.

2.2 DDR:n ympäristöongelmien käsittely julkaisuissa

Ympäristöongelmat eivät olleet ainoastaan DDR:ää koskevia ongelmia. Monet pitkäaikaiset, globaalit trendit vaikuttivat ympäristöön niin Itä-Saksassa kuin muissa valtioissa ympäri maailmaa. Väestönkasvu, globalisaatio sekä kulutuksen ja tuotannon kasvu vaikuttivat ympäristöön yli rautaesiripun. Ne pakottivat niin kapitalistiset kuin sosialistiset valtiot pohtimaan omaa luontosuhdettaan.⁸⁹ Ympäristöongelmia kohdattiin eri valtioissa, olivat ne sitten kapitalistisia tai sosialistisia. Esimerkiksi Pohjoismaissa ja Saksan liittotasavallassa kärsittiin haposateista, ja 1970-luvun lopulla Euroopassa oltiin huolissaan metsien katoamisesta.⁹⁰

1970-luvun puoliväliin saakka DDR pyrki aktiivisesti puuttumaan maassa ilmenneisiin ympäristöongelmiin. 1980-lukua kohden innostus ympäristöpolitiikkaa kohtaan alkoi kuitenkin laimeta. Ympäristöstä tuli pikemmin poliittisten sloganien lähde, eikä niinkään todellisten poliittisten toimien kohde. Tähän muutokseen vaikutti merkittävästi valtion talouskasvun taantuminen.⁹¹ 1970-luvun puolivälissä ollut energiakriisi vaikutti negatiivisesti DDR:n talouteen laskien maan bruttokansantuotetta.⁹² Samaan aikaan valtion velka kasvoi. Tämän kaiken seurauksena maan taloudellinen vakaus oli alkanut horjumaan 1980-luvulle tultaessa.⁹³ Samaan aikaan, kun yhä useammassa maassa alkoivat nousta erilaiset ympäristöliikkeet, jotka vaativat toimia ympäristön hyväksi, DDR ei tehostanut erityisemmin omia ympäristötoimiaan.⁹⁴ Tämä saattoi osaltaan ruokkia kansalaisten tyytymättömyyttä maan ympäristöpolitiikkaa kohtaan.

Talouden sakkaamisesta johtuvien haasteiden ratkaiseminen vei valtiolta kuitenkin resursseja. Todennäköisesti voimavaroja tai varallisuutta ei ollut enää samaan tapaan käytettävissä ympäristöpolitiikkaan, eikä siihen voitu enää panostaa 1970-luvun alun tapaisesti. Muutoinkin taloudellinen etu saattoi joissain poliittisissa päätöksissä mennä ympäristön edun edelle. DDR muun muassa siirtyi 1980-luvulla käyttämään raaka-aineenaan saastuttavampaa ruskohiiltä öljyn sijasta, mikä aiheutti vahinkoa ympäristölle.⁹⁵ Lisäksi ympäristötoimien sijasta oli

⁸⁹ Ault 2021, 5–6.

⁹⁰ Brown et al. 2000, 83–84 ja Laakkonen et al. 2016, 380.

⁹¹ Möller 2018, 392–393.

⁹² Winkler 2000, 331.

⁹³ Last 2009, xix.

⁹⁴ Becker-Schaum et al. 2016, 124.

⁹⁵ Winkler 2000, 381.

tärkeämpää pitää yllä kansalaisten elintaso, jotta valtion legitimitetti kansalaisten silmissä säilyisi.⁹⁶ Taloudellinen menestys ja kansalaisten tyytyväisyys menivät ympäristön edun edelle poliittisissa toimissa. On lopulta muistettava, mikä DDR:ää alkujaan motivoi tekemään ympäristöpoliittisia toimia: kansainvälinen tunnustus. Ympäristön edun sijasta maan kansainvälinen asema oli suurempi tekijä ympäristöpolitiikan kehittämisen taustalla.

Panorama DDR:n julkaisut sijoittuvat tähän murroskohtaan. Kuten jo aiemmassa alaluvussa toin esille, niin ympäristöpolitiikan kansainvälinen nousu kannusti 1970-luvun alussa sekä tekemään ympäristötoimia että luomaan ympäristötoimista kertovaa propagandaa. Teokset viestivät innostuksesta, jota koettiin ympäristöpolitiikkaa kohtaan. Tässä tapahtui lopulta käänne 1970-luvun loppupuolella. Todellisten tekojen sijasta keskityttiin enemmän siihen, että aiheesta puhuttiin. Tärkeintä oli antaa kuva, että valtiota kiinnosti ratkaista ympäristöongelmien tuomat haasteet. Oman maan kansalaisten lisäksi tätä mielikuvaa aktiivisesta, ympäristöasioista kiinnostuneesta valtiosta haluttiin pitää yllä toisten maiden kansalaisten suuntaan.

Tarkastelen seuraavaksi sitä, miten ympäristöongelmista ja niiden ratkaisemisesta puhutaan Panorama DDR:n teoksissa. Käsittelen erityisesti sitä, mihin sävyyn ongelmista puhutaan ja millaisena sosialismin ja ympäristöongelmien suhde toisiinsa nähdään. Erityisen kiinnostavaa on se, miten teoksissa suhtaudutaan kapitalismiin ja Saksan menneisyyteen. Huomionarvoista on tarkastella niitäkin ympäristöpolitiikkaan liittyviä toimijoita, joita teoksissa ei mainita lainkaan. Muun muassa ympäristöliikkeiden olemassaoloa ei teoksissa mainita millään tavalla, eikä alan asiantuntijoita päästetä teoksissa samaan tapaan ääneen kuin poliitikkoja.

Yllättävintä on se, että Panorama DDR:n ympäristöpolitiikkaa käsittelevissä teoksissa ylipäätään myönnetään ympäristöongelmien olemassaolo. Jo heti vuoden 1975 julkaisun alussa valtion ympäristön myönnetään olevan suuressa rasituksessa. Teoksessa jopa todetaan, että ”kehittyvässä sosialistisessa yhteiskunnassa ei suinkaan ole puutetta ympäristöongelmista”. ja että ”teollisuuden ja maatalouden myrskyisä kasvu” ovat vaatineet oman osansa.⁹⁷ Erityisesti DDR:n vesivarojen kerrotaan olevan erittäin suuressa rasituksessa.⁹⁸ Kaikista ongelmista huolimatta sosialismin todetaan antavan hyvät

⁹⁶ Markhalm 2008, 133.

⁹⁷ Panorama DDR 1975, 7–8.

⁹⁸ Panorama DDR 1975, 25.

mahdollisuudet sille, että maassa voidaan tehdä yksityiskohtaisia ja laajoja toimenpiteitä ympäristön suojelemiseksi.⁹⁹

Vuoden 1980 julkaisussa vuorostaan kerrotaan väestönkasvun ja tuotannon kehittymisen asettavan entistä suurempia vaatimuksia valtion luonnonvaroilta, ja teollisuus- ja kulutusjätteiden kasvun kerrotaan johtavan entistä suurempaan ympäristön saastumiseen.¹⁰⁰ Esimerkiksi ilman laadun todetaan olevan hyvin saastunutta teollisuusalueilla – tosin tilanteen väitetään parantuneen aiemmasta, sillä teollisuudesta syntyvien pöly- ja kaasupäästöjen todetaan olevan laskussa. Tästä huolimatta vaikeudet teollisen suurproduktion ja puhtaan ilman yhdistämisen välillä myönnetään.¹⁰¹ Teoksessa tuodaankin melko avoimesti esille haasteet, joita tuotannon kasvaminen tuottaa ympäristölle.

Vuoden 1986 julkaisussa ilmanlaatua koskevista ongelmista puhutaan jopa aiempia teoksia avoimemmin. Saasteiden syynä nähdään laajeneva teollisuus ja yhä lisääntyvä liikenne. Tämän kehityksen tosin todetaan olevan maailmanlaajuinen – ei siis pelkästään DDR:ää koskeva – ilmiö. Taloudellisten tappioiden lisäksi saasteiden tunnistetaan tuottavan haittaa niin ihmisille, eläimille kuin kasveille. Teoksessa nostetaan esille erityisesti rikkidioksidi, typpimonoksidit ja pöly. Näistä koituvia ympäristöongelmia pyritään ratkomaan esimerkiksi teknologisilla innovaatioilla, mutta myös sillä, että energian kulutusta vähennettäisiin.¹⁰² Teollistumisen lisääntymisen kerrotaan ilmansaasteiden ohella tuoneen monenlaisia ekologisia ongelmia valtioiden ratkottavaksi. Teoksessa katsotaan, että olisi välttämätöntä ”säilyttää luonto elämän, aineellisen rikkauden, kansalaisten terveyden ja ilon lähteenä ja hyödyntää sitä järkevästi tieteeseen perustuen”.¹⁰³

Se, että ympäristöongelmista kerrotaan teoksissa, on hyvin yllättävää siksi, että valtio ei yleisesti suvainnut avointa keskustelua ympäristöongelmista. Ongelmien olemassaoloa ei teoksissa salata tai peitellä. Teoksissa puhutaan hyvin monenlaisista ympäristöongelmista: muun muassa ilmansaasteista, vesistöjen rehevöitymisestä kuin melusta.¹⁰⁴ Näiden erilaisten ympäristöongelmien tuomat haasteet niin ympäristölle kuin ihmisten terveydelle

⁹⁹ Panorama DDR 1975, 8.

¹⁰⁰ Panorama DDR 1980, 7.

¹⁰¹ Panorama DDR 1980, 34–35.

¹⁰² Panorama DDR 1986, 23–27.

¹⁰³ Panorama DDR 1986, 7.

¹⁰⁴ Esimerkiksi Panorama DDR 1986, 23, 29, 45.

myönnetään.¹⁰⁵ Tämä avoimuus ongelmista on ristiriidassa sen kanssa, miten vähän julkista ja varsinkaan kriittistä keskustelua ympäristön tilasta sallittiin kansalaisten keskuudessa.

Todennäköisesti Panorama DDR on halunnut kontrolloida sitä, millaista keskustelua ympäristön tilasta käytiin valtion sisällä. Tilanne oli erityisesti 1980-luvulle tultaessa kireä. Valtionjohto kontrolloi tällöin hyvin voimakkaasti kansalaisia: esimerkiksi julkisia protesteja ja yhdistysten perustamisia valvottiin hyvin tarkasti.¹⁰⁶ Lopulta vuonna 1982 ministerineuvosto kielsi kokonaan ympäristön tilaa koskevien tietojen levittämisen julkisuuteen. Kritiikkiä tai muutoinkaan julkista keskustelua ei ympäristöongelmista enää sallittu.¹⁰⁷ SED mieluummin kielsi datan levittämisen kuin myönsi sen, ettei valtio kaikista toimistaan huolimatta ollut kykeneväinen ratkaisemaan ympäristöongelmia.¹⁰⁸

Näistä toimista huolimatta Itä-Saksassa toimi erilaisia protestiliikkeitä: samanlaista kehitystä oli ilmennyt muissakin valtioissa.¹⁰⁹ DDR:ään oli syntynyt erilaisia aktivistiliikkeitä, joista useat alkoivat toimimaan evankelisluterilaisen kirkon piirissä¹¹⁰. Monet aktivistit toimivat samaan aikaan useissa eri ryhmissä, jotka saattoivat ajaa niin ympäristöasioita, rauhaa kuin ihmisoikeuksia. Ryhmissä saatettiin keskustella ympäristöongelmista ja niiden syistä. Liikkeessä kritisoiin ylikulutusta ja DDR:n teollisuudessa olevaa, voimakasta riippuvuutta erilaisiin saastuttaviin teknologioihin.¹¹¹ Kirkon piirissä käytiin siis kriittistä keskustelua ympäristöasioista, joka ei muutoin ollut mahdollista yhteiskunnassa. Näitä protestiliikkeitä ei Panorama DDR:n teoksissa mainita ollenkaan. Teoksissa ei muutoinkaan esitetä kriittisiä näkemyksiä maan ympäristöpolitiikasta.

Suhtautumisesta ympäristöongelmiin kertoo sekin, millä tavalla ympäristöongelmien olemassaoloa selitetään julkaisuissa. Kahdessa ensimmäisessä Panorama DDR:n teoksessa korostetaan erityisesti sitä, että Itä-Saksa ratkoisi ympäristöongelmia, joiden juuret löytyvät

¹⁰⁵ Esimerkiksi Panorama DDR 1980, 8.

¹⁰⁶ Ault 2021, 3–5.

¹⁰⁷ Hentilä 1992, 80.

¹⁰⁸ Ault 2022, 296.

¹⁰⁹ Becker-Schaum et al. 2016, 124.

¹¹⁰ Kirkko oli antanut yleisen tuen valtionjohdolle vastineeksi siitä, että se sai toimia ilman häirintää ja ottaa kantaa joihinkin sitä kiinnostaneisiin poliittisiin aiheisiin. Tämän myötä se onnistui saavuttamaan semi-itsenäisen aseman valtioon nähden. Tämä mahdollisti sen, että erilaiset aktivistijoukot saattoivat toimia kirkon piirissä.

¹¹¹ Markhalm 2008, 137–138.

kapitalistisen Saksan ajoilta – eli ajalta ennen koko Itä-Saksan valtion syntyä.¹¹² Esimerkiksi vuoden 1975 julkaisussa todetaan, että ilmanlaatua koskevat ongelmat ovat alkujaan ”kapitalismin ajan laiminlyöntejä”, joita ei hetkessä voitaisi poistaa.¹¹³ Tällainen retoriikka ei ollut poikkeuksellista, vaan sitä esiintyi propagandististen teosten lisäksi muuallakin. Esimerkiksi 1970-luvun alussa DDR väitti YK:lle raportissaan, että maassa olevat ympäristöongelmat olivat lähtöisin keisarillisen Saksasta ja sen epäonnistumisista ympäristön saralla. Kapitalistinen infrastruktuuri oli heidän mukaansa aiheuttanut tuhoja niin ilman kuin veden laadulle. Myös toisen maailmansodan aiheuttamia tuhoja korostettiin kyseisessä raportissa.¹¹⁴

Muutoinkin SED väitti ainoastaan kapitalismin käyttävän hyväkseen luontoa ja ihmisiä.¹¹⁵ Ympäristön saastumisen ajateltiin olevan kapitalismiin kuuluva piirre, joka kuvasti kyseisen järjestelmän rappioituneisuutta. Tällainen retoriikka ei rajoittunut ainoastaan Itä-Saksaan. Eräät sosialistisissa maissa olleet teoretikot jopa väittivät ympäristön saastumisen olevan mahdotonta sosialistisessa järjestelmässä.¹¹⁶ Panorama DDR:nkin julkaisussa ilmenee samankaltainen narratiivi. DDR:stä annetaan teoksissa kuva valtiona, joka on pyrkinyt ainoastaan korjaamaan kapitalismin tuottamia vaurioita luonnolle.¹¹⁷ Pienpainatteissa ei kuitenkaan syvällisemmin keskitytä kertomaan, mitä nämä kapitalistisen järjestelmän tuomat ongelmat tarkalleen ottaen olivat. Teoksissa ei myöskään oteta kantaa siihen, miten edelleen niin 1970- kuin 1980-luvulla ratkottiin ongelmia, joiden juuret löytyivät niin kaukaa menneisyydestä.

Sen sijaan sosialistisen järjestelmän toimivuutta suhteessa ympäristönsuojeluun on korostettu kaikissa tutkimissani teoksissa.¹¹⁸ Tämä ei poikkea muiden sosialististen valtioiden retoriikasta, sillä esimerkiksi Neuvostoliitossa sosialistisen talouden katsottiin olevan pohjimmiltaan järkevää. Suunnitelmallisuus mahdollisti sen, että taloutta suunniteltaessa oli mahdollista jo ennakkoin tehdä päätöksiä, joissa otettaisiin huomioon ympäristö. Ongelmia pystyttiin tällöin ehkäisemään jo ennakkoon ennen niiden ilmenemistä.¹¹⁹ Panorama DDR:n

¹¹² Panorama DDR 1975, 9 ja Panorama DDR 1980, 9.

¹¹³ Panorama DDR 1975, 32.

¹¹⁴ McNeill & Unger 2010, 264.

¹¹⁵ Ault 2021, 2.

¹¹⁶ McNeill & Unger 2010, 12.

¹¹⁷ Esimerkiksi Panorama DDR 1975, 11–12.

¹¹⁸ Esimerkiksi Panorama DDR 1975, 21, Panorama DDR 1980, 8 ja Panorama DDR 1986, 18.

¹¹⁹ Hughes 2001, 302.

julkaisut eivät ehkä kiellä ympäristöongelmien olemassaoloa sosialistisissa valtioissa näin jyrkästi. Vastuuta vain sysätään enemmän menneisyyden piikkiin ajalle, jolloin Itä-Saksan maaperä oli kapitalistisen Saksan hallitsemaa.

Pienen poikkeuksen tähän narratiiviin tekee vuoden 1986 julkaisu. Kyseisessä teoksessa ei niinkään korosteta ongelmien juurien löytymistä menneisyydestä, vaikkakin kilpailua sosialismin ja kapitalismin välillä ilmenee edelleen. Sen sijaan teoksessa korostuu entistä voimakkaammin jo aiemmissakin teoksissa ilmennyt usko teknologiseen kehitykseen ja sen mahdollisuuksiin ratkoa ympäristöongelmia:

Monien, juuri viime aikoina syntyneiden ympäristönsuojelukysymysten edessä on turha olla hysterinen tai vaipua epätoivoon ja väittää, että ihmiskunta ajautuisi vääjäämättä ekologiseen kriisiin, josta ei enää olisi ulospääsyä. Tällainen epätoivo on tarpeetonta, sillä on olemassa riittävästi teknisiä mahdollisuuksia vähentää ympäristörasitteita tai poistaa ne jopa kokonaan. DDR:ssä käytävälle ympäristönsuojelukeskustelulle on sen vuoksi ominaista asiallisuus ja rakentava suhtautuminen.¹²⁰

Usko teknologiseen kehitykseen ja sen kykyyn ratkaista ongelmia oli vankkaa. Teoksessa halutaan antaa lukijoiden ymmärtää, ettei ympäristöongelmista tarvitse olla niin huolissaan, sillä teknologia onnistuisi ajan saatossa lopulta ratkaisemaan kaikki ongelmat. Kyseisessä kohdassa halutaan korostaa DDR:n ympäristöpolitiikan järkevyyttä ja sitä, että tunteiden sijasta tiede ja järki ohjaavat maassa poliittista keskustelua aiheen tiimoilta. Itä-Saksassa ei tehtäisi panikoiden hätäisiä ratkaisuja tai vaivuttaisi epätoivoon ympäristöongelmien edessä. Sen sijaan teosten mukaan ongelmiin pyrittäisiin reagoimaan pragmaattisesti ja asiallisesti. Tähän järkeä korostavaan retoriikkaan on todennäköisesti vaikuttanut se, kuinka sosialismista ja sen suhteesta ympäristöön puhuttiin muutoinkin sosialistisissa valtioissa. Kapitalismin uskottiin riistävän niin luontoa ja ihmisiä, kun taas sosialismin kerrottiin uskovon teknologiaan ja siihen, että ympäristöä saataisiin suojeltua säätelemällä infrastruktuuria.¹²¹

Tiede ja teknologia olivat ylipäätään valjastettu kylmässä sodassa tutkimaan keinoja, joilla vastapuoli – tässä tapauksessa kapitalistiset länsimaat – voitaisiin voittaa.¹²² Kyse oli sosialismin paremmuuden osoittamisesta. Sosialistisen tieteen ja tutkimuksen haluttiin osoittaa olevan kapitalistista vastikettaan parempia. Tätä näkökulmaa tarkasteltaessa ei ole

¹²⁰ Panorama DDR 1986, 19.

¹²¹ Ault 2022, 295.

¹²² Robin et al. 2018, 42.

lainkaan yllättävää, että Panorama DDR:ssä korostetaan teknologian kykyä ratkaista ympäristöongelmat: he todennäköisesti uskoivat, että sosialistisissa maissa kyettäisiin tieteen avulla ratkaisemaan kaikki ongelmat. Sen sijaan kapitalististen maiden halutaan osoittaa luovuttaneen tämän suhteen. Lisäksi tieteellistä ja teknistä kehitystä haluttiin kiihdyttää siksi, että kehityksellä ajateltiin olevan positiivisia seurauksia valtion taloudelle.¹²³

Ristiriitaista tässä kaikessa tosin on se, että asiantuntijoiden mahdollisuuksia tehdä tutkimusta rajattiin hyvin voimakkaasti. Ympäristöä koskevan tutkimuksen tekeminen oli haastavaa, sillä ympäristöön liittyvää dataa sensuroitiin. Tiedot luokiteltiin salaisiksi, eikä tietoja voinut käyttää edes uutisia tai tieteellisiä artikkeleita julkaistessa. Tällä estettiin se, että datan perusteella voitaisiin kritisoida sosialistista järjestelmää.¹²⁴ Oli haastavaa käydä julkista keskustelua ja haastaa valtion johdon esittämää narratiivia ympäristön tilasta, kun julkisessa jaossa ei ollut tieteellistä dataa ympäristöongelmista ja niiden vaikutuksista ympäristölle.

Painopiste Panorama DDR:nkin teoksissa on usein siinä, mitä valtionjohto ja kansalaiset olivat tehneet ympäristön puolesta.¹²⁵ Teoksissa ei päästetä ääneen tutkijoita, ja käsiteltävä data perustuu enemmän valtion tekemään lainsäädäntöön kuin ympäristön tilasta tehtyyn tutkimusdataan, jota esiteltäisiin teoksissa laaja-alaisesti. Teoksissa siteerataan esimerkiksi poliitikkojen antamia kommentteja. Esimerkiksi vuoden 1986 julkaisuun on haastateltu ministerineuvoston varapuheenjohtajaa ja ympäristönsuojelu- ja vesitalousministeriä, tohtori Hans Reicheltia. Teoksessa myös siteerataan Tanskan ympäristönsuojeluministeriä Christian Christensenia. Sen sijaan julkaisuissa ei ole haastateltu ympäristöön tai erityisesti ympäristöongelmiin erikoistuneita asiantuntijoita.¹²⁶ Poliitikkojen äänen kuuluminen ja lainsäädännön esittelemiseen keskittyminen ovat sikäli perusteltuja valintoja, sillä teokset keskittyvät ympäristöpolitiikkaan – eli erilaisiin poliittisiin toimiin, joita ympäristön osalta tehtiin. On silti nykyajasta katsottuna outoa, ettei tutkijoita päästetä ääneen. Kyseessä on kuitenkin aihealue, joka kytkeytyy vahvasti tieteelliseen tutkimukseen.

Tämä voi antaa osviittaa siitä, että Panorama DDR:n julkaisijat halusivat olla varovaisia. Alan asiantuntijoita ei haluttu päästää ääneen kertomaan omia tutkimustuloksiaan. Toinen motiivi ilmiön taustalla on voinut olla se, että valtiovallan on koettu olevan tutkijoita parempi taho

¹²³ Cain 2021, 356, 359.

¹²⁴ Dupuy 2019, 168–169.

¹²⁵ Esimerkiksi Panorama DDR 1980, 17.

¹²⁶ Esimerkiksi Panorama DDR 1986, 8–12, 56.

kertomaan ympäristöasioista. Tämä ei sinällään olisi yllättävää, sillä asiantuntijoiden tieto usein sivuutettiin DDR:ssä ympäristöpoliittisia päätöksiä tehtäessä.¹²⁷ Tutkijoiden näkemyksillä ei ollut samanlaista auktoriteettia. Heidän asemansa oli muutoinkin haastava, sillä he joutuivat työpaikkansa pitääkseen usein vaikenemaan ympäristöongelmista.¹²⁸ Tiede ei ollut muun yhteiskunnan tapaa vapaa toimimaan, vaan tutkijat toimivat ideologisesti ja poliittisesti latautuneessa ympäristössä.¹²⁹

Tämä näkyi julkaistuissa tieteellisissä tutkimuksissa. Kaiken tutkimustiedon tuli tukea valtion narratiivia ja vahvistaa valtionjohdon legitimizeettiä.¹³⁰ Erilaisten tieteellisten tutkimusten tuli olla ”käännettynä marxilais-leninistiselle kielelle”. Toisin sanoen tutkimustulosten tuli olla linjassa valtion politiikan kanssa, eikä haastaa sitä. Tieteellisen tiedon legitimizeetti oli sidottuna tiukasti yhteen puolueeseen ja sen intresseihin.¹³¹ Sitä, millaista tietoa julkaistiin, valvottiin tarkasti. Yksittäiset tutkijat uskalsivat toki aikanaan uhata tätä narratiivia, mutta näitä valtion luomaa narratiivia uhkaavia julkaisuja ei tällöin julkaistu Itä-Saksassa.¹³²

Jo mainittu ympäristöaktiivisuuden tukahduttaminen ja se, etteivät tutkijat saaneet vapaasti tutkia erilaisia aiheita ja julkaista tutkimustuloksiaan, eivät ole linjassa sen kanssa, kuinka teoksissa korostetaan kansalaisten osallisuutta. Kansalaiset saivat kyllä osallistua erilaisiin ympäristöön liittyviin toimiin, mutta vain sellaisella tavalla, jonka valtio hyväksyi. Esimerkiksi kansalaisaktiivismia ei lainkaan kuvata teoksissa, sillä tämä olisi vahingoittanut valtion kuvaa: jos kerran valtio teki tarpeeksi toimia ympäristöongelmien kitkemiseksi, niin miksi kansalaisilla olisi ollut tarve osallistua aktiivisiin? Valtion toimiin kriittisesti suhtautuvia kansalaisaktiivisteja tai tutkijoita ei haluta näkyviin teoksissa. Teoksissa ei ole haluttu päästää millään tavalla ääneen kriittisiä näkemyksiä valtion ympäristöpolitiikasta tai siitä, millainen suhde sosialismilla oli ympäristöön.

Huomionarvoista on sekin, kuinka ihmiskeskeisestä näkökulmasta ympäristöongelmia tarkastellaan. Teoksissa mainitaan lyhyesti luonnonsuojelu kasvien ja eläinten edun nimissä, ja niissä on kerrottu suojeltavista eläimistä ja kasveista.¹³³ Fokus on silti selkeästi eniten siinä,

¹²⁷ Ault 2021, 5.

¹²⁸ Blackburn 2006, 329.

¹²⁹ Möller 2018, 371.

¹³⁰ Möller 2018, 371.

¹³¹ Cain 2021, 356–357.

¹³² Blackburn 2006, 328.

¹³³ Panorama DDR 1975, 38 ja Panorama DDR 1986, 43–44.

millaisia vaikutuksia ympäristöongelmilla on ihmisille ja valtiolle. Parhaiten tämä ihmiskeskeisyys on havaittavissa siinä, kuinka metsistä puhutaan: metsien olemassaolon tärkeyttä alleviivataan vuoden 1980 julkaisussa, sillä niiden kerrotaan tuottavan ihmisille happea ja raaka-aineita.¹³⁴ Ympäristön olemassaoloa ei arvosteta itsessään, vaan se nähdään välineenä ylläpitää ihmisten elinolosuhteita ja valtion teollisuutta. Teokset paljastavatkin tämän kautta sen, millainen luontosuhde aikalaisilla tai ainakin Panorama DDR:n julkaisijoilla on ollut. Keskiössä ei ole niinkään ympäristön hyvä. Sen sijaan keskeisempää on se, ettei ympäristöstä koituisi ongelmia ihmisille.

Talous meni ylipäätään ympäristön edelle. Panorama DDR:n vuoden 1975 julkaisussa puhutaan siitä, kuinka luontoa on toisaalta suojelun lisäksi hyväksikäytettävä kansan parhaaksi.¹³⁵ Ympäristöongelmia pyritään siis ratkomaan, mutta luonnon hyödyntäminen talouden nimissä oli täysin hyväksyttävää, eikä sitä kyseenalaisteta teoksessa millään tavalla. Vastaavasti vuoden 1980 julkaisussa todetaan, että ”taloudellisesta kasvusta ja tieteellisteknisen vallankumouksen jatkamisesta luopuminen” voi olla ratkaisu ympäristöongelmien ratkaisemiseksi.¹³⁶ Teoksessa on tuotu ilmi se, että teollisuus tuottaa ympäristöongelmia. Tuotantoa ei kuitenkaan olla valmiita vähentämään, sillä taloudellista kasvua halutaan yhä edelleen saavuttaa. Tämän kaiken ohella ympäristöpolitiikan rahoitusta pienennettiin 1980-luvulta alkaen jatkuvasti.¹³⁷ Tuotantoa pyrittiin pitämään yllä yhä vanhentuvalla infrastruktuurilla, ja tuotannossa määrä korvasi laadun.¹³⁸ Hallinto ei tosissaan pyrkinyt uudistamaan teollisuutensa niin, että tuotteita saataisiin tuotettua aiempaa ympäristöystävällisemmin.¹³⁹ SED piti yllä retoriikkaa ympäristöystävällisyydestä, mutta ei ollut halukas käyttämään huomattavia määriä resursseistaan tähän.

Valtion talous ja tuotanto pohjautui ylipäätään lyhyen aikavälin tavoitteisiin, kuten viisivuotissuunnitelmiin. Tämä ei kannustanut yhteiskuntaa uusien innovaatioiden luomiseen tai siihen, että olisi kehitetty muutoinkaan pitkän aikavälin ratkaisuja ympäristöongelmiin.¹⁴⁰ Yhteiskunnan taloudellinen rakenne saatiikka vanhaan infrastruktuuriin perustuva teollisuus eivät yksinkertaisesti tukeneet toiminnan kehittämistä ympäristöystävällisemmäksi. Näitä

¹³⁴ Panorama DDR 1980, 33–34.

¹³⁵ Panorama DDR 1975, 8.

¹³⁶ Panorama DDR 1980, 7.

¹³⁷ Kirchhof & McNeil 2019, 229.

¹³⁸ Dupuy 2019, 162.

¹³⁹ Moranda 2014, 156.

¹⁴⁰ Ault 2022, 295.

haasteita ei kuitenkaan haluttu julkisesti myöntää. Sen sijaan DDR:n toistettiin olevan ympäristöasioissa valveutunut valtio ja kansainvälisesti tarkasteltuna jopa edelläkävijä maailmassa.¹⁴¹

DDR:stä tehdyissä tutkimuksissa kuitenkin usein todetaan, että valtion ympäristön tila oli katastrofaalinen 1990-luvulle tultaessa. Esimerkiksi historiantutkija David Blackbournin teoksessa *The Conquest of Nature. Water, Landscape and the Making of Modern Germany* kerrotaan yli 9000 järven tuhoutuneen haposateissa, ja DDR:ssä olleiden jokien olleen Euroopan saastuneimpia.¹⁴² Historiantutkija Seppo Hentilän mukaan Itä-Saksa tuotti typpeä ja pölyä runsaasti: ollen jopa niiden tuotossa Euroopan kärkeä.¹⁴³ Historiantutkija Julia Ault taas toteaa muovi-, kemikaali- ja hiiliteollisuuden saastuttaneen Itä-Saksassa niin ilmaa, vettä kuin maaperää, mikä haittasi ympäristön lisäksi niin kansanterveyttä kuin elämänlaatuakin.¹⁴⁴ Laajoja toimenpiteitä olisi siis tarvittu kipeästi. Toimenpiteiden laajuus ja merkittävyys ei ollut kuitenkaan sitä luokkaa, mitä Panorama DDR:n teosten perusteella voisi luulla.

Toisaalta on muistettava olla kriittinen, kun tutustuu aiheesta tehtyyn tutkimuskirjallisuuteen. Tätä kriittistä näkökulmaa tuodaan esille esimerkiksi Simo Laakkosen, Viktor Pálin ja Richard Tuckerin artikkelissa *The Cold War and Environmental History: Complementary Fields*. Artikkelin mukaan oikeisto- ja vasemmistodiktatuurien ympäristöpolitiikka on usein leimattu suoranaiseksi ympäristön riistoksi. Esimerkiksi Neuvostoliiton on väitetty olleen välinpitämätön ympäristöasioista. Aktivismiin kieltämistä sekä ympäristöä koskevien tietojen salailua on korostettu näissä tutkimuksissa.¹⁴⁵ Tähän retoriikkaan vaikuttaa osaltaan kylmän sodan asetelma ja kapitalistien pitäminen voittajapuolena. Alkuperäisaineistoja on käytetty tutkimuksissa melko vähän, ja tämä voi osaltaan selittää negatiivisen retoriikan korostumista. Kommunistisissa valtioissa syntyneitä aineistoja ei välttämättä ole tutkittu systemaattisesti. Sen sijaan ennakkoluulot, tutkijoiden henkilökohtaiset tunteet ja kokemukset ovat voineet ohjata tulkintoja alkuperäisaineistojen antamaa tietoa enemmän.¹⁴⁶

¹⁴¹ Ault 2021, 8.

¹⁴² Blackbourn 2006, 321.

¹⁴³ Hentilä 1992, 79.

¹⁴⁴ Ault 2021, 2.

¹⁴⁵ Laakkonen et al. 2016, 384.

¹⁴⁶ Laakkonen et al. 2016, 384–385.

Tämän seurauksena vaarana on se, että tutkimuksissa korostetaan turhan korostuneesti negatiivisia olettamuksia sosialististen maiden ympäristöpolitiikasta. Tällöin tutkimuksissa tuodaan esille ainoastaan sosialistisissa maissa olleita ympäristöongelmia ja niiden laajuutta. Samalla näissä teoksissa korostetaan näkemystä siitä, että sosialistisissa maissa oltiin kokonaan välinpitämättömiä ympäristöasioita kohtaan. Sen sijaan se, mitä valtiot yrittivät tehdä ympäristön tilan parantamiseksi, jätetään tutkimuksissa kokonaan pimentoon. DDR:n ja muiden sosialististen valtioiden ympäristöongelmista on toki tärkeää tehdä tutkimusta. On kuitenkin pohdittava sitä, onko joissain tutkimuksissa esiintyvä narratiivi siitä, että Itä-Saksan ympäristöpolitiikka olisi pohjautunut asioiden salailuun ja peittelyyn, täysin totuudenmukainen.

Esimerkiksi Hentilän teoksessa *DDR: Valtio ilman kansaa* väitetään, että valtio olisi tukahduttanut ympäristöliikkeet 1980-luvulla väkivalloin väittäen, ettei ympäristöongelmia ollut olemassa lainkaan sosialistisessa valtiossa.¹⁴⁷ Valtio kyllä esimerkiksi salasi ympäristöasioita käsittelevän datan niin, ettei omien tai muiden maiden kansalaisten ollut mahdollista tutustua vapaasti tutkittuun dataan.¹⁴⁸ Panorama DDR:n teokset osoittavat kaikesta huolimatta sen, ettei ympäristöongelmien olemassaoloa kielletä kokonaan.¹⁴⁹ Ongelmien laajuutta ei ehkä syvällisesti käsitellä, mutta niitä ei täysin peitelläkään julkaisuissa. Se, että keskittyisimme yksipuolisesti korostamaan sosialististen valtioiden välinpitämättömyyttä ympäristöongelmista, ei loisi totuudenmukaisinta kuvaa tutkimuskohteesta.

Kaiken kaikkiaan Panorama DDR:n julkaisut ovat hyviä esimerkkejä siitä, kuinka DDR pyrki hallitsemaan ulkomaalaisten kansalaisten kuvaa maan ympäristöpolitiikasta. Teoksissa on havaittavissa se, kuka päästetään ääneen ja ketkä taas vaiennetaan aiheesta keskusteltaessa. Kansalaisaktivisteja ei mainita teoksissa lainkaan, eikä tutkijoiden ääni pääse poliitikkojen tapaan kuuluviin teoksissa. Teokset paljastavat rivien välistä sen, kuinka julkista keskustelua hallinnoitiin ympäristöasioissa. Julkaisuissa esitetään näennäisen avoimesti ympäristöongelmia ja sitä, millaista politiikkaa valtiossa tehtiin. Kriittiset näkökulmat valtion toimista eivät kuitenkaan mitenkään pääse kuuluviin teoksissa. Tieteellisen tutkimuksen

¹⁴⁷ Hentilä 1992, 80.

¹⁴⁸ Ault 2021, 9.

¹⁴⁹ Esimerkiksi Panorama DDR 1986, 10.

sijasta keskiössä on se, millaista lainsäädäntöä valtio on tehnyt tai millaisia hankkeita erilaiset kansalaishankkeet ovat tehneet.

DDR:llä olisi voinut olla potentiaalia ratkoa ympäristöongelmiaan. SED oli osannut tunnistaa ympäristöongelmien laajuuden ja sen, miten ympäristöongelmilla olisi monitasoisia negatiivisia vaikutuksia valtiolle. Muun muassa vaikutukset kansanterveyteen ja kulttuuriin oli tunnistettu.¹⁵⁰ Myös Panorama DDR:n teoksissa tuodaan esille ongelmien laajaa merkitystä valtiolle. Keinot ongelmien ratkaisemiseksi eivät kuitenkaan olleet riittäviä: resursseja ei oltu halukkaita laittamaan ympäristönsuojeluun. Ympäristönsuojeleminen jäikin enemmän retoriikan kuin todellisten tekojen ja innovaatioiden tasolle. Etenkään sitä, missä mittasuhteessa muutoksia tulisi tehdä ympäristöongelmien taltuttamiseksi, ei käsitellä juurikaan teoksissa. Julkaisuissa tuodaan kyllä runsaasti esille sitä, millaisia tavoitteita Itä-Saksalla oli ollut, ja millainen se haluaisi ympäristön tilansa olevan. Valtion ympäristöongelmien leimataan olevan valtaosaksi menneisyydestä johtuvia ja sellaisia, mitä kaikissa teollistuneissa maissa koetaan. Ympäristöongelmien ei siis kuvata olevan mitenkään poikkeuksellisia, eikä valtion omia toimia juurikaan tarkastella kriittisesti teoksissa.

On aineiston pohjalta mahdotonta arvioida, kuinka merkittävästi Panorama DDR:n teokset vaikuttivat muiden maiden kansalaisten kuvaan valtiosta. Kukin tekstiä lukeva henkilö lukee ja ymmärtää tekstejä omalla tavallaan, ja tähän vaikuttaa kunkin lukijan omat lähtökohdat. Esimerkiksi lukijan omat ennakkoluulot vaikuttavat siihen, miten tekstejä ymmärretään.¹⁵¹ Jokaista tekstiä voidaan tulkita ja ymmärtää eri tavoin, eikä siten ole mahdollista tehdä täysin objektiivista tulkintaa teksteistä.¹⁵² Itse tarkastelen teoksia 2020-luvulla elävän silmin aikakautena, jona ympäristö on noussut yhä merkittävämmäksi poliittiseksi kysymykseksi. Suhtaudun jo lukiessa kriittisesti teosten antamiin tietoihin, ja olen tutkimusta tehdessä voinut lukea tutkimuskirjallisuutta aiheesta. En pysty täysin asettumaan siihen rooliin, joka aikalaisella, joka ei ole lukenut tekstiä kriittisesti tutkimusaineistonaan, on ollut.

Panorama DDR:n teosten voi kuitenkin katsoa olevan osa suurempaa propagandistista kokonaisuutta, jolla DDR:n maakuvaan on pyritty vaikuttamaan. Tämänkaltaisen propagandan voi katsoa onnistuneen ainakin jossain määrin tavoitteessaan. Itä-Saksan

¹⁵⁰ Ault 2022, 297–298.

¹⁵¹ Fry 2012, 33–34.

¹⁵² Iggers 2005, 132.

ympäristöongelmien todellinen tila selvisi vasta vuoden 1990 alussa, kun Saksat alkoivat neuvotella yhdistymisestään.¹⁵³ Tämä suuremman propagandistisen kokonaisuuden voi katsoa onnistuneen tavoitteissaan ainakin jotenkin, sillä DDR:n ympäristöongelmien laajuus ei selvinnyt muille valtioille ennen rautaesiripun murtumista.

Toisaalta on kiinnostavaa ylipäätään pohtia sitä, ovatko ympäristö tai ympäristöpolitiikka edes keskeisimpiä teemoja teoksissa. Panorama DDR:n pienpainatteissa toki käsitellään Itä-Saksan ympäristöpolitiikkaa, maan ympäristöongelmia ja sitä, miten näitä ongelmia ratkaistaan. Mielestäni keskeisintä on kaikesta huolimatta se, millaisen kuvan teokset antavat DDR:stä. Julkaisuja ei ole pohjimmiltaan luotu siksi, että niillä haluttaisiin vain kertoa maan ympäristöpolitiikasta. Sen sijaan teoksia on julkaistu sen vuoksi, että niiden avulla voitaisiin vaikuttaa siihen, miten ihmiset eri maissa näkevät DDR:n. Katsonkin, ettei teosten julkaisun motiivina ole niinkään ollut ympäristöstä puhuminen. Päämotiivina on ollut kertoa lukijalle positiiviseen sävyyn Itä-Saksasta.

Ylipäätään se, kuinka ihmisten mielipiteisiin on pyritty vaikuttamaan ympäristöasioissa, on hyvin kiehtovaa. Nykyisin esimerkiksi yrityksiä syytetään viherpesusta eli siitä, että ne antavat itsestään todellista ympäristöystävällisemmän kuva. Kuluttajia johdatetaan harhaan esimerkiksi yrityksen ympäristökäytänteistä tai tuotteiden ympäristövaikutuksista.¹⁵⁴ Saman termin käyttäminen 1970–1980-luvuilla tapahtuneista asioista olisi anakronistista, sillä aikalaiset eivät tunteneet saatiikka käyttäneet kyseistä termiä.¹⁵⁵ Tästä huolimatta on kiinnostavaa huomata, että hieman saman tyyppistä, ympäristöasioita koskevien kysymysten silottelemista ja ympäristöystävällisen kuvan luomista on esiintynyt jo aiemmin. Panorama DDR halusi julkaisuillaan vaikuttaa ihmisten mielipiteisiin ja pitää yllä positiivista narratiivia maan ympäristöpolitiikasta. Pohjimmiltaan tavoitteena oli luoda myönteinen maakuva maasta. Tämä tavoite tulee ilmi vahvasti tarkasteltaessa sitä, kuinka teoksissa on kuvattu Itä-Saksaa kansainvälisenä toimijana ja rauhanomaisen rinnakkaiselon puolustajana. Syvennyn tähän seuraavassa luvussa.

¹⁵³ Fulbrook 2015, 180.

¹⁵⁴ Chang & Chen 2013, 489–490.

¹⁵⁵ Kalela 2002, 83–84.

3 ”Ympäristönsuojelu edellyttää rauhaa ja kansainvälistä yhteistyötä” – Saksan demokraattisen tasavallan kansainvälisen roolin kuvaaminen Panorama DDR:n julkaisuissa

3.1 Saksan demokraattisen tasavallan kuvaus kansainvälisenä toimijana ympäristöpolitiikassa

Jo 1960–1970-luvuilla alettiin tiedostamaan se, että ympäristöongelmat olivat ylirajaisia ilmiöitä. Niiden ratkaiseminen vaatisi tällöin kansainvälisiä toimia. Erityisesti vesien saastuminen nähtiin tuolloin suurena globaalina haasteena, ja päästöjen vähentämisen tarve tiedostettiin.¹⁵⁶ Ongelmat ympäristön kanssa eivät olleet vain yksittäisen valtion vitsaus, vaan ne heijastuivat herkästi naapurivaltioihin. Täten vaadittiin sekä poliittisia toimia valtioiden sisäisesti että ylirajaista yhteistyötä eri valtioiden kesken. Tämä herätti DDR:n luomaan yhteistyötä muiden valtioiden kanssa. Erityisesti Puola ja Saksan liittotasavalta vaikuttivat rajanaapureina Itä-Saksaan. Maiden jakama fyysinen ympäristö ja ympäristöongelmista johtuvat saasteet sitoivat Itä-Saksan sen naapureihin ja toisin päin.¹⁵⁷

Ongelmien kansainvälisyys tuotti kuitenkin huolia ja haasteita valtionjohdolle. Esimerkiksi DDR:ssä ilmenneeseen ympäristöaktivismiin ja ympäristöongelmiin vaikuttivat ympärillä olevat naapurimaat – olivat maat sitten sosialistisia tai kapitalistisia. DDR:n valtionjohtoa huolestutti ympäristöasioiden esiintyminen naapurimaidensa mediassa. Erityistä huolta aiheuttivat Puolassa ja Länsi-Saksassa toimineet ympäristöaktivistit.¹⁵⁸ Nämä aktivistit loivat poliittisten päättäjien mieliin uhkakuvia siitä, että ilmiö voisi levitä laajemmin myös DDR:ään ja lisätä kriittisyyttä maan johtoa kohtaan. Toisaalta niin Saksan liittotasavallassa kuin Puolassa käydyt keskustelut ympäristön tilasta ja ongelmien laajuudesta saattoivat olla kiusallisesti ristiriidassa SED:n antamien tietojen kanssa. Samaan aikaan kansainvälinen yhteistyö antoi kuitenkin uudenlaisia mahdollisuuksia, ja Panorama DDR:n teokset keskittyvätkin enemmän yhteistyön tuomiin mahdollisuuksiin.

¹⁵⁶ Manulak 2022, 69.

¹⁵⁷ Ault 2021, 14–15.

¹⁵⁸ Ault 2021, 14–15.

Miksi teoksissa on ylipäättään käsitelty kansainvälistä yhteistyötä muiden valtioiden ja toimijoiden kanssa? Tähän on vaikuttanut todennäköisesti sekä aiheen ajankohtaisuus että se, että sillä saatiin luotua kuvaa DDR:stä aktiivisena ympäristöpolitiikan tekijänä.

Ympäristöpolitiikka oli muutoinkin hedelmällinen ala kansainvälisen yhteistyön tekemiselle. Kylmän sodan asetelmat eivät vaikuttaneet niin väkevästi ympäristöpolitiikkaan verrattuna moneen muuhun, politiikan osa-alueeseen. Ympäristöpolitiikassa tehtävään yhteistyöhön, joka ylittäisi eri yhteiskuntajärjestelmien rajat, suhtauduttiin melko suopeasti. Esimerkiksi tutkijat olivat yhä innokkaampia tekemään tällä alalla yhteistyötä, oli toinen alan asiantuntija sitten sosialistisen tai kapitalistisen yhteiskuntajärjestelmän kasvatti.¹⁵⁹

Tämän kehityskulun vuoksi on hyvin loogista, että muiden maiden kansalaisille suunnatuissa Panorama DDR:n julkaisuissa käsitellään ympäristöpolitiikkaa kansainvälisenä ilmiönä. Kansainvälisyydestä puhutaan jokaisen teoksen lopussa, ja ne keskittyvät kertomaan erityisesti Itä-Saksan kansainvälisestä roolista.¹⁶⁰ Keskityn tarkastelemaan sitä, millaisten valtioiden ja muiden toimijoiden kanssa DDR on tehnyt teosten mukaan yhteistyötä. Erityisen kiinnostavaa on se, miten teoksissa puhutaan yhteistyöstä muiden kuin sosialististen valtioiden kanssa. Mielenkiintoista teoksissa on sekin, kuinka Itä-Saksan diplomaattisten suhteiden kehitys sekä Saksan liittotasavallan että Neuvostoliiton kanssa ilmenevät julkaisuissa. Tarkastelenkin sitä, miten DDR:n ulkopoliittiset suhteet niin Saksan liittotasavaltaan kuin Neuvostoliittoon näkyvät teoksissa. Julkaisuista pystyy hyvin havaitsemaan sen, kuinka voimakkaasti ympäristöpolitiikka on sidoksissa valtioiden välisiin suhteisiin ja kansainväliseen poliittiseen tilanteeseen.

Vielä vuoden 1975 julkaisussa keskiössä on erityisesti sosialististen valtioiden keskinäinen yhteistyö ympäristöpolitiikassa. Teoksessa kerrotaan, että eri sosialististen maiden välillä oli ollut erilaisia bilateraalaisia sopimuksia, joiden pohjalta Keskinäisen taloudellisen avun neuvosto (SEV) loi yhteisen ohjelman ympäristönsuojelusta. Tässä ohjelmassa olivat mukana niin SEV:n jäsenmaat¹⁶¹ kuin Jugoslavia. Ohjelman tavoitteina oli muun muassa meluntorjunta, kaupunkisuunnittelu ja luonnonsuojelu sekä ilman ja vesistöjen suojeleminen saasteilta. Näiden tavoitteiden lisäksi sosialistiset maat tekivät yhteisiä tutkimuksia

¹⁵⁹ Kirchhof & McNeil 2019, 220–221.

¹⁶⁰ Panorama DDR 1975, 41–50, Panorama DDR 1980, 43–51 ja Panorama DDR 1986, 51–56.

¹⁶¹ SEV:n jäsenmaita olivat tässä kohtaa DDR, Neuvostoliitto, Romania, Puola, Bulgaria, Tšekkoslovakia, Unkari, Mongolia ja Kuuba. Albania kuului myös tällöin liittoon, mutta se ei ollut enää vuosiin osallistunut aktiivisesti toimintaan. Britannica Academic, ensyklopedia.

esimerkiksi siitä, miten saasteita saataisiin vähennettyä. Yhteistyön hyötyjä korostetaan julkaisussa esimerkiksi sillä, että sen kerrotaan säästävän resursseja ja tehostavan tutkimusta. Muun muassa samoja aiheita käsittelevien rinnakkaistutkimusten kerrotaan vähenevän. Teoksessa kerrotaan sekin, että tutkimuksissa oli tällöin käytettävissä useamman valtion voimavarat. Tämä taas mahdollistaa laajemman tutkimuksen tekemisen eri aiheista.¹⁶²

SEV:n lisäksi teoksessa nostetaan esille eri sosialististen maiden välillä oleva bilateraalin yhteistyö, eli kahden valtion keskinäinen yhteistyö. Julkaisussa mainitaan muun muassa Puolan kanssa tehtävä yhteistyö ympäristönsuojelussa erityisesti Oder-Neisse-jokien piirissä. Tšekkoslovakian kanssa taas kerrotaan olevan yhteistyötä etenkin vesitaloudessa.¹⁶³ Teoksessa nostetaan eritoten esille Neuvostoliitto DDR:n yhteistyökumppanina. Neuvostoliiton merkitystä yhteistyökumppanina korostetaan varsinkin veden suojelun osalta. Muita tärkeitä yhteistyön muotoja ovat raaka-aineiden ja energian toimitukset. Itä-Saksan kerrotaan saavan merkittävästi raaka-ainetoimituksia Neuvostoliitosta. Julkaisussa nostetaan esille muun muassa maakaasu ja maaöljy, joiden todetaan olevan ruskohiiltä ympäristöystävällisempiä ja tehostavan tuotantoa.¹⁶⁴

Yhteistyö rajautuu vuoden 1975 julkaisun perusteella hyvin vahvasti sosialististen maiden keskinäiseksi yhteistyöksi. Teoksessa ongelmien tiedostetaan olevan kansainvälisiä, mutta lukijalle annetaan kuva, etteivät kapitalistiset maat ole halunneet tehdä yhteistyötä. Tämä siitäkin huolimatta, että sosialistiset maat olivat tehneet aloitteita yhteistyön edistämiseksi.¹⁶⁵ Panorama DDR:n teokset antavat vaikutelman siitä, ettei Itä-Saksa tehnyt merkittävästi yhteistyötä kapitalististen maiden kanssa vielä 1970-luvulla – ainakaan ympäristöpolitiikassa. Tähän niukkaan yhteistyöhön on voinut vaikuttaa vielä 1970-luvun alussa ollut tilanne, jolloin DDR:ää ei ollut laajasti tunnustettu vielä valtiona.¹⁶⁶

DDR ei myöskään päässyt osallistumaan täysivaltaisena jäsenenä vuonna 1972 järjestettyyn, YK:n Tukholman ympäristökongferenssiin. Itä-Saksa oli saanut tällöin vain tarkkailijajäsenen paikan kongferenssiin. Tähän ei oltu DDR:ssä tyytyväisiä. Valtio oli nimittäin aikaisemmin lähettänyt YK:lle raportin, jossa se oli kertonut ympäristöongelmistaan. Erityisenä fokuksena

¹⁶² Panorama DDR 1975, 41–44.

¹⁶³ Panorama DDR 1975, 45–46.

¹⁶⁴ Panorama DDR 1975, 44–45.

¹⁶⁵ Panorama DDR 1975, 47.

¹⁶⁶ Wenkel 2011, 54.

raportissa oli se, miten näihin ongelmiin oli vastattu esimerkiksi lainsäädännöllisin keinoin. Raportissa kerrotuista parannuksista huolimatta Itä-Saksa ei saanut haluamaansa virallista paikkaa konferenssissa.¹⁶⁷ Valtio olikin vielä 1970-luvulla jäänyt paitsioon kansainvälisillä areenoilla. Tilanne alkoi parantua sen myötä, kun DDR tunnustettiin valtiona ja se hyväksyttiin YK:n jäseneksi vuonna 1973.¹⁶⁸ Panorama DDR:n vuoden 1975 teoksen perusteella Itä-Saksa ei vielä 1970-luvun puolivälissä ollut saavuttanut niin vankkaa kansainvälistä asemaa, että se olisi saanut muodostettu ympäristöpoliittista yhteistyötä kapitalististen valtioiden kanssa.

Vuoden 1980 julkaisussa nostetaan edelleen esille erityisesti SEV:n hankkeet, joissa on käsitelty ympäristöä.¹⁶⁹ Muun muassa vuoden 1980 julkaisussa on listattuna erilaisia SEV:n ympäristöön liittyviä hankkeita, kuten ilmakehän suojeleminen, ekosysteemien ja maisemien suojeleminen, vesien suojeleminen ja jätteettömien tai vähäjätteisten teknologioiden kehittäminen. Ympäristöohjelmaan kerrotaan osallistuvan yli 400 tutkimuslaitosta. Teoksessa mainitaan avaruuslennotkin, joiden kerrotaan edistävän ympäristöpolitiikkaa. Julkaisun mukaan niiden avulla saadaan meteorologisia tietoja, joiden avulla tunnistettaisiin paremmin ympäristön saastumisen tuomia ongelmia.¹⁷⁰ Teoksessa on kerrottu ylipäätään aiempaa tarkemmin siitä, millaisia hankkeita SEV:llä on ympäristöön liittyen. Uuden teknologian, kuten avaruuslentojen, merkitystä on haluttu korostaa voimakkaasti.

Ero aiempaan, vuoden 1975 julkaisuun on sekin, että bilateraalisiin suhteisiin ei keskitytä niin paljoa, vaan niitä sivutaan ainoastaan lyhyesti. Yhteistyötahoina mainitaan tosin Mongolia, Vietnam ja Kuuba, joita ei yksittäisinä valtioina mainittu vuoden 1975 julkaisussa. Mongoliassa DDR:n asiantuntijoiden kerrotaan olleen auttamassa uusien luonnonvarojen etsinnässä ja peltoviljelyn kehittämisessä. Vietnamin taas teoksen mukaan on autettu metsien uudelleen metsittämisessä. Yhteistyötä kerrotaan myös olevan Kuubassa sijaitsevan Alexander von Humboldt -nimisen tropiikkitutkimuslaitoksen kanssa.¹⁷¹ Bilateraalisten suhteiden korostaminen on ehkä vähentynyt julkaisussa eurooppalaisista maista puhuttaessa. Sen sijaan bilateraalisisina yhteistyötahoina mainitaan muualla kuin Euroopassa olevia

¹⁶⁷ Kirchhof & McNeil 2019, 226.

¹⁶⁸ Kirchhof & McNeil 2019, 220.

¹⁶⁹ Panorama DDR 1980, 46–47.

¹⁷⁰ Panorama DDR 1980, 46–47.

¹⁷¹ Panorama DDR 1980, 48.

sosialistisia valtioita. Jokainen edellä mainittu valtio kuului tosin 1980-luvulle tultaessa SEV:iin: Vietnam liittyi tähän liittoon viimeisimpänä vuonna 1978.¹⁷²

Bilateraalisten suhteiden korostamisen vähentyminen ei ole ainut ero aiempaan julkaisuun nähden. 1980-luvulle tultaessa keskiössä ovat enemmän kansainväliset sopimukset. Vuoden 1980 teoksessa mainitaan muun muassa Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi (ETYK) vuodelta 1975.¹⁷³ Konferenssissa pyrittiin tekemään kansainvälisiä sopimuksia muun muassa turvallisuudesta ja maiden rajoista, ihmisoikeuksista sekä kansainvälisestä yhteistyöstä niin talouden, tieteen, teknologian ja ympäristöasioiden osalta. Kyse oli ensimmäisestä tapaamisesta, jossa oli laajasti mukana niin Naton (Pohjois-Atlantin puolustusliitto, *North Atlantic Treaty Organization*) jäsenmaita, sosialistisia valtioita kuin neutraaleiksi julistautuneita eurooppalaisia maita, kuten Suomi.

Konferenssi oli DDR:n kannalta positiivinen tapahtuma siksi, että konferenssin koettiin suojaavan maan rajojen tulevaisuutta – tosin Saksan liittotasavalta oli SED:n pettymykseksi saanut läpi poikkeuksen artiklaan. Tämän poikkeuksen mukaan maiden rajoja voitaisiin muuttaa rauhanomaisesti. Tähän ei suhtauduttu suopeasti SED:n piirissä, sillä Länsi-Saksan tulkittiin tällä toimenpiteellä pitävän yllä mahdollisuutta sille, että Saksat voitaisiin jonain päivänä vielä yhdistää toisiinsa. Tästä pettymyksestä huolimatta sopimus oli DDR:n rajojen ja maan suvereniteetin kannalta merkittävä.¹⁷⁴ Ei senkään vuoksi ole yllättävää, että ETYK mainitaan Panorama DDR:n julkaisussa.

Esimerkiksi vuoden 1980 julkaisu keskittyy kertomaan ETYK:n osalta sopimuksista, jotka liittyvät ympäristönsuojeluun ja etenkin saastumisen vähentämiseen Euroopassa. Julkaisussa siteerataan ETYK:n päätösasiakirjaa, jossa ympäristönsuojelun ja järkipärisen luonnonvarojen käytön todetaan olevan tärkeää kansalaisten hyvinvoinnille ja maiden taloudelliselle kehitykselle. Etenkin Euroopassa ympäristöongelmien ratkaisemisen todetaan vaativan kansainvälistä yhteistyötä. Erityisenä ongelmana Panorama DDR nostaa esille ilman saastumisen: Euroopan kerrotaan olevan tiheimmin asuttu ja teollistunein maanosia, joka teollisuudellaan ruokkii ilman saastumista.¹⁷⁵

¹⁷² Britannica Academic, ensyklopedia.

¹⁷³ Panorama DDR 1980, 48.

¹⁷⁴ Lüthi 2020, 452–454.

¹⁷⁵ Panorama DDR 1980, 48.

ETYK:n lisäksi vuoden 1980 julkaisussa kerrotaan kansainvälisistä konferensseista ja siitä, kuinka DDR oli järjestänyt YK:n erilaisia ympäristökonferensseja: vuonna 1976 koskien rehevöitymistä ja vuonna 1979 koskien vesien järkipäristä käyttöä.¹⁷⁶ Valtioiden ohella teoksessa nostetaan esille toimijana YK: muutoin kansainvälisiä kansalaisjärjestöjä ei nosteta esille julkaisussa. Kuvaus kansainvälisestä yhteistyöstä laajenee silti aiempaan verrattuna. Tämän muutoksen taustalla on todennäköisesti se, että Itä-Saksa onnistui saavuttamaan paremman kansainvälisen aseman ympäristöpolitiikassa. YK:ta ja erityisesti DDR:n roolia erilaisissa hankkeissa on haluttu todennäköisesti korostaa siksi, että YK nähtiin reittinä saada kansainvälistä tunnustusta. Luomalla kuvan aktiivisena YK:n jäsenenä Panorama DDR saisi luotua uskoteltua lukijalle, että Itä-Saksa oli uskottava kansainvälinen toimija.

Kansainvälisen yhteistyön merkitys on havaittavissa edelleen vuoden 1986 julkaisussa. Kyseisessä teoksessa SEV:n suurimpina tavoitteina nostetaan ilmakehän, veden ja maiseman suojeleminen, sekä vähäjätteisten ja jätteettömien teknologioiden kehittäminen. Näitä toteutetaan esimerkiksi veden laatua tarkkailemalla ja teollisuusaasteita vähentämällä. Monien tavoitteiden todetaan olevan kehitteillä bilateraalisten sopimusten pohjalta.¹⁷⁷ Näiden sopimusten merkitystä ei kuitenkaan korosteta niin paljoa kuin vuoden 1975 julkaisussa. Sen sijaan YK nostetaan esille vuoden 1986 julkaisussa entistä selkeämmin. DDR:n kerrotaan teoksessa kehittäneen aktiivisesti yhteistoimintaa juuri YK:n puitteissa erilaisissa kansainvälisissä järjestöissä. Tällöin yhteistyötä on tehty niin sosialististen kuin läntisten maiden kanssa.¹⁷⁸ Teoksessa todetaankin näin:

DDR pitää toimintaansa monissa YK:n erityisjärjestöissä mahdollisuutena myötävaikuttaa maailmanlaajuisesti ja alueellisesti ympäristöongelmien ratkaisemiseen. Tähän kuuluu myös työ ECE:ssä, YK:n Euroopan taloudellisessa toimikunnassa, jonka heinäkuussa 1985 Helsingissä järjestettyyn kansainväliseen konferenssiin DDR rakentavalla tavalla osallistui.¹⁷⁹

Erona aiempaan on se, että nyt teoksessa puhutaan jo Itä-Saksan tavasta vaikuttaa maailmanlaajuisesti ympäristöongelmien ratkaisemiseen. Ero varsinkin vuoden 1975 julkaisuun on merkittävä, sillä nyt ei puhuta vain saman talousjärjestelmän alaisten valtioiden

¹⁷⁶ Panorama DDR 1980, 48–49.

¹⁷⁷ Panorama DDR 1986, 51–52.

¹⁷⁸ Panorama DDR 1986, 53–54.

¹⁷⁹ Panorama DDR 1986, 54.

tai vain Eurooppaan keskittyvistä ympäristöongelmista. Kiinnostava yksityiskohta on tekstissä ilmenevä sävy, jolla teoksessa puhutaan Itä-Saksan roolista. Teoksessa halutaan erityisesti puhua DDR:n aktiivisesti ja rakentavasta roolista ympäristönsuojelussa. Panorama DDR:n toimitus on halunnut alleviivata sitä, millainen rooli juuri Itä-Saksalla on ollut kansainvälisessä politiikassa. Keskiössä ovat DDR:n omat teot, eivät sosialististen maiden yhteiset ponnistukset ympäristöpolitiikassa. Julkaisussa korostuu voimakkaasti DDR:n rooli kansainvälisenä toimijana, joka pyrkii rakentamaan yhteistyötä erilaisten valtioiden välille.

DDR oli tässä kohtaa alkanut saavuttaa kansainvälistä asemaa ympäristöpolitiikassa. Tähän Itä-Saksan tekemään kansainväliseen yhteistyöhön kuului muutoinkin erilaisten sopimusten tekeminen valtioiden kesken. Esimerkiksi vuonna 1985 DDR allekirjoitti sopimuksen rikkipäästöjen vähentämisestä 30 prosentilla vuoteen 1992 mennessä. Sopimuksessa oli mukana Neuvostoliitto, osa Pohjoismaista, Länsi-Saksa ja Ranska. Sopimusta tehtäessä DDR tosin väärensi omia tietojaan sen hetkistä rikkipäästöistä, jotta se pääsisi mukaan sopimukseen.¹⁸⁰ Itä-Saksa halusi siis voimakkaasti olla mukana erilaisissa kansainvälisissä sopimuksissa, ja tarpeen tullen valtio oli valmis väärentämään omia tietoja päästäkseen niihin mukaan. Tämä havainnollistaa sen, kuinka tärkeäksi kansainvälinen yhteistyö koettiin.

Vuoden 1986 julkaisussa on oma alalukunsa nimeltä ”Yhteistyö yhteiskuntajärjestelmiltään erilaisten valtioiden kesken”. Sosialististen maiden välisen yhteistyön sijasta julkaisussa korostetaan DDR:n yhteistyötä yksittäisten pohjois- ja länsieurooppalaisten valtioiden kanssa. Esimerkkeinä nostetaan esille Suomi, Ruotsi, Tanska, Itävalta ja Saksan liittotasavalta.¹⁸¹ Aiemmissa teoksissa ei nostettu yhtä vahvasti esille yksittäisiä kapitalistisia valtioita. Nyt sen sijaan näiden kaikkien mainittujen maiden kanssa tehtävästä yhteistyöstä kerrotaan lyhyesti. Esimerkiksi Suomen kanssa kerrotaan olleen yhteisiä hankkeita muun muassa itämerensuojelussa, ilman puhtaana pitämisessä ja luonnonvarojen hyödyntämisessä sekä säilyttämisessä.¹⁸²

Kaikista kiinnostavin näistä yhteistyötahoista on Saksan liittotasavalta. Se, miten kyseisestä valtiosta on tullut vuoden 1986 julkaisussa yhteistyötaho ympäristöpolitiikassa, heijastelee maiden välisten suhteiden kehitystä. Vielä 1950-luvulla Itä-Saksa pyrki valjastamaan

¹⁸⁰ Dupuy 2019, 170.

¹⁸¹ Panorama DDR 1986, 55.

¹⁸² Panorama DDR 1986, 55.

ympäristönsuojelun yhdeksi välineekseen, jolla kilpailtiin Saksan liittotasavallan kanssa. Sosialismin uskottiin olevan ympäristön kannalta parempi talousjärjestelmä. Paremmalla ympäristönsuojelulla haluttiin osoittaa, että DDR oli niin sanotusti parempi Saksa, johon Saksan liittotasavallan kannattaisi yhdistyä.¹⁸³ Saksan liittotasavalta taas ei ollut halukas tunnustamaan Itä-Saksaa omaksi valtioksi ja jopa kieltäytyi diplomaattisista suhteista valtioiden kanssa, jotka tunnustivat DDR:n suvereeniksi valtioksi.¹⁸⁴ Saksan liittotasavallassa pikemminkin oletettiin, että Itä-Saksa tulisi ennen pitkään kaatumaan ja liittymään osaksi kapitalistista Saksaa, eikä sitä sen vuoksi tarvinnut tunnustaa omaksi valtiokseen. Tämän Hallsteinin doktriiniksi kutsutun politiikan toimivuutta alettiin kyseenalaistaa 1960-luvulla. Tämän muutoksen taustalla oli Berliinin muurin syntyminen. Itä-Saksa rakensi muurin vuonna 1961 suojellakseen maan taloutta ja estääkseen erityisesti työikäisten kansalaistensa siirtymisen kapitalistiseen Saksaan.¹⁸⁵ Saksan liittotasavallassa muuri synnytti epäilyksiä siitä, saataisiinko Hallsteinin doktriinin mukaisella politiikalla yhdistettyä lopulta Saksoja.¹⁸⁶

Saksan liittotasavallassa alkoi lopulta harjoittaa valtion liittokansleri Willy Brandt lanseeraamaa, ostopolitik-nimen saanutta politiikkaa DDR:n kanssa 1970-luvulla. Muutoksen taustalla oli ajatus siitä, että olisi kannattavampaa pitää maiden välillä hyvät diplomaattiset suhteet. Tällöin olisi todennäköisempää, että jotain muutosta parempaa – ehkä jopa Saksojen yhdistyminen – voitaisiin saavuttaa ajan saatossa. Tämän politiikan seurauksena Saksan jakautuminen kahtia hyväksyttiin, ja maat kirjoittivat rauhansopimuksen vuonna 1972.¹⁸⁷ Tämä avasi vuosien odottamisen jälkeen Itä-Saksalle oven kansainvälisille areenoille: vasta tämä sopimus sai monet valtiot tunnustamaan DDR:n olemassaolon.¹⁸⁸ Maan kansainvälinen asema parantui tämän myötä. Saksan liittotasavalta alkoi auttaa Itä-Saksaa taloudellisesti myöntämällä maalle lainoja. DDR sai tästä taloudellista hyötyä, kun taas Saksan liittotasavalta pyrki saavuttamaan toiminnallaan poliittista hyötyä. Tavoitteena oli luoda Itä-Saksalle poliittista painetta parantaa esimerkiksi ihmisoikeuksien toteutumista.¹⁸⁹

Valtioiden välisten suhteiden parantuminen on havaittavissa Panorama DDR:n julkaisuissa. Teoksissa ei erityisemmin ilmene negatiivisia saatikka hyökkäviä kommentteja Saksan

¹⁸³ Kirchhof & McNeil 2019, 221–222.

¹⁸⁴ Fulbrook 2015, 168.

¹⁸⁵ Fulbrook 2015, 168.

¹⁸⁶ Best et al. 2014, 293.

¹⁸⁷ Rice & Zelikow 2002, 60.

¹⁸⁸ Wenkel 2011, 54.

¹⁸⁹ Fulbrook 2015, 179.

liittotasavallasta. Kritiikkiä osoitetaan DDR:n kapitalistista menneisyyttä kohtaan.¹⁹⁰ Vastaavasti samanlaista kritiikkiä ei osoiteta Saksan liittotasavaltaa ja sen toimintaa kohtaan. Saksan liittotasavaltaa ei teoksissa juurikaan sen sijaan mainita. Esimerkiksi vuoden 1986 julkaisussa puhutaan vain lyhyesti maiden välisestä yhteistyöstä, jota on saavutettu asiantuntijoiden ja poliitikkojen tapaamisilla. Näissä tapaamisissa on käsitelty ilman puhtaana pitämistä, ja metsien ja vesistöjen suojelemista. Tämän tarkemmin yhteistyötä ei kuvailla.¹⁹¹ Se, että yhteistyötä on maiden välillä ollut edes vähän, on jo merkittävää. Valtioiden välisestä kilpailuasetelmasta vaikeneminen viestii osaltaan maiden välisistä suhteista. Suhteet eivät ole olleet todella surkealla tolalla, jos jotain ympäristöpoliittista yhteistyötä on voitu ylipäättään tehdä. Julkaisuissa on haluttu korostaa sitä, että Itä-Saksa on ollut halukas tekemään yhteistyötä eri tahojen kanssa aktiivisesti. Valtiosta on haluttu luoda kuva hyvänä yhteistyökumppanina eikä riitaa haastavana ja kilpailua ruokkivana osapuolena.

Saksojen oli toisaalta käytävä keskustelua maiden rajoja ylittävistä ympäristöongelmista, ja tämä kannusti DDR:ää puuttumaan ympäristöongelmiinsa niin rajojensa sisällä kuin Saksojen välisissä maanyhtymäpaikoissa. Erityisesti 1980-luvulle tultaessa Saksan liittotasavalta alkoi yhä voimakkaammin painostaa naapurimaataan puuttumaan ympäristöongelmiin jo omien kansalaistensa vuoksi. Itä-Saksassa ilmenneet ympäristöongelmat vaikuttivat nimittäin jo esimerkiksi jokien puhtauteen Saksan liittotasavallan puolella.¹⁹² Tätä painostusta tehdä ympäristötoimia ei Panorama DDR:n teoksissa kumminkaan mainita: sen sijaan ympäristöpolitiikan annetaan olettaa olevan lähtöisin ainoastaan maan omasta tahdosta.

Toinen teoksissa mainittava valtio, jonka kanssa yhteistyön tekeminen muuttuu kiinnostavasti 1970–1980-lukujen aikana, on Neuvostoliitto. DDR oli ollut koko olemassaolonsa ajan hyvin riippuvainen Neuvostoliitosta. Historioitsija Seppo Hentilä toteaa jopa Itä-Saksan riippuvuuden olleen merkittävämpää kuin muilla sosialistisilla valtioilla. DDR:n status itsenäisenä valtiona ei ollut yhtä selkeä kuin esimerkiksi Puolalla tai Tšekkoslovakiolla, sillä maa oli syntynyt melko teennäisesti kylmän sodan asetelmien seurauksena. Valtio oli lopulta keskeinen pelinappula sosialistisen idän ja kapitalistisen lännen kiistelyissä. Toisaalta Itä-

¹⁹⁰ Esimerkiksi Panorama DDR 1975, 11.

¹⁹¹ Panorama DDR 1986, 56.

¹⁹² Ault 2022, 296–297.

Saksa sai lisäksi taloudellista hyötyä Neuvostoliiton halvasta energiasta ja muista raaka-aineista, mutta toisaalta näiden etujen hintana oli riippuvuus Neuvostoliitosta.¹⁹³

Tämä maiden välinen, tiivis suhde on havaittavissa Panorama DDR:n julkaisuissa. Kuten jo aikaisemmin toin ilmi, niin vuoden 1975 julkaisussa puhutaan erityisesti Neuvostoliiton ja DDR:n välisestä yhteistyöstä. Tälle on teoksessa pyhitetty yksi kokonainen alalukunsa.¹⁹⁴ Neuvostoliiton rooli Panorama DDR:n teoksissa kuitenkin pienenee 1980-luvulle tultaessa. Vuosien 1980 ja 1986 julkaisuissa keskitytään enemmän siihen, mitä SEV on yhdessä saanut aikaan. Neuvostoliittoa ei julkaisuissa enää korosteta erityisenä yhteistyötahona.¹⁹⁵ Tähän muutokseen on vaikuttanut niin Itä-Saksan lisääntynyt yhteistyö muiden maiden kanssa kuin suhteiden heikentyminen Neuvostoliiton kanssa.

Maiden suhteet olivat alkaneet heikentyä jo silloin, kun Leonid Brežnev toimi Neuvostoliiton puoluesihteerinä vuosina 1966–1982. Neuvostoliitto oli alkanut huolestua DDR:n kasvavasta riippuvuudesta länsimaihin ja etenkin Saksan liittotasavaltaan.¹⁹⁶ Valtio oli ottanut lainaa erityisesti Saksan liittotasavallalta, ja tämä velkasuhde voimistui 1980-luvulla.

Neuvostoliitossa oltiin huolissaan siitä, että tämä kasvava riippuvuus Saksan liittotasavaltaan heikentäisi Itä-Saksan suhdetta Neuvostoliittoon.¹⁹⁷ Toisaalta esimerkiksi vuonna 1982 öljytoimituksia Neuvostoliitosta DDR:ään oli vähennetty merkittävästi. Tämä merkitsi Neuvostoliiton yli 25-vuotisin tukipolitiikan loppumista, joka oli leimannut maiden välisiä suhteita.¹⁹⁸ Tämä muutos osaltaan saattoi heikentää Neuvostoliiton otetta Itä-Saksasta. Tämä kehityssuunta näkyy Panorama DDR:n julkaisuissa. Neuvostoliitto ja sen asema johtavana sosialistisena maana ei näyttäydä enää yhtä vahvasti 1980-luvun julkaisuissa. Teoksissa on ennemmin haluttu korostaa DDR:n toimijuutta ja kansainvälistä yhteistyötä eri valtioiden välillä.

Kaiken kaikkiaan Panorama DDR:n teokset paljastavat sen, kuinka Itä-Saksan kansainvälinen asema ja suhde eri valtioihin ovat vaihdelleet vuosien saatossa. Vielä vuoden 1975 julkaisussa korostuu hyvin voimakkaasti sosialististen maiden välisen yhteistyön ja Neuvostoliiton

¹⁹³ Hentilä 1992, 49–52.

¹⁹⁴ Panorama DDR 1975, 44–45.

¹⁹⁵ Panorama DDR 1980, 46–48 ja Panorama DDR 1986, 51–53.

¹⁹⁶ Wenkel 2011, 55–56.

¹⁹⁷ Lüthi 2020, 551.

¹⁹⁸ Wenkel 2011, 54.

merkitys. 1980-luvulle tultaessa tämä tilanne alkaa muuttua. Kansainvälinen yhteistyö muuttuu yhä kansainvälisemmäksi ja yhteiskuntajärjestelmien rajat ylittäväksi. YK, Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi ETYK ja erilaiset kansainväliset sopimukset saavat 1980-luvun teoksissa yhä enemmän huomiota. Mielenkiintoista on sekin, kuinka Saksan liittotasavallasta puhutaan tai pikemminkin ollaan usein puhumatta teoksissa. DDR:stä luodaan teoksissa kuva valtiona, joka pyrkii tekemään monipuolisesti yhteistyötä eri valtioiden kanssa. Liennytyksen päättymisen näkyy jopa yllättävän vähän yhteistyössä: yhteistyö kapitalististen maiden kanssa on pikemminkin lisääntynyt 1980-luvulla.

Kansainvälinen yhteistyö jää teoksissa lopulta melko Eurooppa-keskeiseksi. Poikkeuksen tässä tekevät Mongolia, Vietnam ja Kuuba, jotka mainitaan lyhyesti DDR:n yhteistyötahoina.¹⁹⁹ Sen sijaan Afrikan valtioista ei puhuta lainkaan ja nekin ei-eurooppalaiset valtiot, joista puhutaan, olivat sosialistisia valtioita, jotka kuuluivat SEV:iin. Teokset viestivät siitä, miten suppeasti kansainvälinen yhteistyö hahmotettiin vielä 1970–1980-luvuilla. Kansainvälinen yhteistyö ylittää teoksissa ehkä yhteiskuntajärjestelmien väliset rajat. Aidosti globaaliksi tätä yhteistyötä ei voi siltikään kutsua, kun Afrikka, valtaosa Latinalaisesta Amerikasta ja osa Aasiasta jäävät täysin tämän yhteistyön ulkopuolelle.

Myöskään Kiinaa ei mainita teoksissa lainkaan. Kiinan puuttuminen voi johtua puhtaasti siitä, etteivät Itä-Saksa ja Kiina tehneet yhteistyötä keskenään. Tämän yhteistyön puuttumisen taustalla on todennäköisesti vaikuttanut Neuvostoliiton ja Kiinan väliset heikohkot suhteet. Maiden vaikeaan keskinäiseen suhteeseen vaikuttivat ideologiset eroavaisuudet sekä erimielisyydet muun muassa Vietnamin sekä Afganistanin sodista.²⁰⁰ Kiina kulki omia polkujaan, eikä sitä niputettu samalla tavalla osaksi sosialististen maiden ”yhteisöä”, jonka kanssa tehtiin kansainvälistä yhteistyötä. Sitä ei kuitenkaan ole haluttu mainita teoksissa edes negatiivisessa mielessä, joka on mielenkiintoista. Läntisiä kapitalistisia maita on voitu hyvin arvostella, mutta sosialistisen Kiinan toimintaan ei ole haluttu ottaa kantaa. Todennäköisesti teoksissa on haluttu pitää yllä kuvaa sosialististen maiden yhtenäisestä joukosta. Toisen sosialistisen maan arvostelun ei ole koettu edistävän retoriikkaa, jonka mukaan sosialismi olisi kapitalistista järjestelmää parempi vaihtoehto.

¹⁹⁹ Panorama DDR 1980, 48.

²⁰⁰ Lüthi 2020, 127, 531.

Tässä alaluvussa olen keskittynyt tarkastelemaan erityisesti sitä, kuinka Panorama DDR:n teoksissa puhutaan positiiviseen sävyyn kansainvälisestä yhteistyöstä. Kansainvälisestä yhteistyöstä ei teoksissa puhuta ainoastaan ruusuiseen sävyyn. Sosialismin ja kapitalismin välinen kamppailu on pohjimmiltaan havaittavissa teoksissa. Tämä puoli korostuu teoksissa erityisesti silloin, kun puhutaan rauhasta. Seuraavaksi keskitynkin kuvaamaan sitä, kuinka rauhasta ja Itä-Saksan asemasta rauhanomaisena valtiona puhutaan Panorama DDR:n julkaisuissa.

3.2 Rauhanomaista rinnakkaiseloja ja ympäristöpolitiikkaa: rauhan yhdistäminen sosialistiseen ympäristöpolitiikkaan Panorama DDR:n julkaisuissa

1970-luvulla elettiin liennytyksen aikaa, kun Yhdysvallat ja Neuvostoliitto pyrkivät vähentämään keskinäisiä jännitteitään. Tällöin maat solmivat erilaisia sopimuksia esimerkiksi ydinaseisiin liittyen. Kansainvälinen tilanne alkoi kuitenkin kiristymään uudelleen 1970-luvun lopulle tultaessa, kun supervaltojen keskinäiset suhteet alkoivat jälleen viiletä. Tällöin Neuvostoliitto miehitti Afganistanin, ja Yhdysvalloissa retoriikka Neuvostoliittoa kohtaan alkoi taas koveta.²⁰¹ Liennytyksen päättyminen ja kansainvälisen poliittisen tilanteen kiristyminen edesauttoivat sitä, että erilaiset rauhanliikkeet alkoivat nousemaan länsimaissa 1980-luvulla. Tällöin ympäristö- ja rauhanliikkeiden välille syntyi tiivis yhteys. Tämä johtui siitä, että poliittiset asenteet ryhmissä olivat samankaltaisia rakenteiltaan. Liikkeet ajoivat osin yhteisiä etuja ja niiden toimintaan osallistui usein samoja henkilöitä.²⁰²

Rauhan ja ympäristöasioiden liittyminen toisiinsa ei ollut vieras ilmiö DDR:ssä, vaan jo 1970-luvulla nuorien keskuudessa nousi kiinnostusta ympäristö- ja rauhanliikkeitä kohtaan.²⁰³ DDR oli tosin poikkeus verrattuna muihin sosialistisiin maihin, joissa rauhasta puhuttaessa keskiössä olivat ihmisoikeudet. Ihmisoikeudet alkoivat Itä-Saksassa nousta rauhanliikkeidenkin piirissä näkyvämmäksi teemaksi vasta 1980-luvun puolivälin jälkeen.²⁰⁴

²⁰¹ Best et al. 2014, 286–287, 304–305.

²⁰² Becker-Schaum et al. 2016, 124.

²⁰³ Markhalm 2008, 134.

²⁰⁴ Joppke 1994, 71, 100.

Sen sijaan ympäristö oli teema, jota DDR:ssäkin yhdistettiin rauhaan. Erityisesti ydinaseista puhuttaessa kansalaisissa herätti huolta niin rauhan rikkoutuminen kuin seuraukset ympäristölle. Pohjimmiltaan kylmän sodan ja globaalien ympäristötietoisuuden syntymisen voi katsoa olevan toisiinsa vaikuttaneita, rinnakkain syntyneitä ilmiöitä. Yhä useammat ihmiset heräsivät siihen todellisuuteen, ettei kylmä sota uhannut ainoastaan demokratiaa tai valtioiden suvereniteettia. Kylmä sota oli lisäksi uhka maapallon elinkelpoisuudelle, ympäristölle ja koko ihmiskunnan olemassaololle.²⁰⁵ Mahdollisen sodan vaikutukset ymmärrettiin nyt laajalaisemmin. Sota ei uhannut vain valtioiden olemassaoloa, vaan koko maapalloa ja sen elinkelpoisuutta.

Erilaisten ympäristö- ja rauhanliikkeiden nousun ohella kylmä sota loi raamit sille, minkälaista ympäristöpolitiikkaa syntyi tuona aikakautena. Kylmä sota loi uhkia ympäristölle ja toisaalta ympäristöongelmat taas vaikuttivat politiikkaan, jota aikakaudella tehtiin.²⁰⁶ Osaltaan on jopa pohdittu sitä, onko kylmä sota edesauttanut ympäristöpolitiikan kehittymistä. Erityisesti suurvaltojen halu vaikuttaa vihreiltä saattoi kannustaa valtioita toteuttamaan ympäristöpolitiikkaa progressiivisesti.²⁰⁷ Erilainen valtioiden välinen kilpailu ja sodan uhka vaikuttivat eri tavoin ympäristöpolitiikan toteuttamiseen.

Ympäristön ja rauhan yhteys onkin lopulta yllättävän voimakas. Tämä on havaittavissa Panorama DDR:n luomissa pienjulkaisuissa, joista jokaisessa sivutaan rauhan ja ympäristön suhdetta toisiinsa.²⁰⁸ Rauhan merkitys on havaittavissa laajempaan ilmiönä muutoinkin Panorama DDR:n julkaisuissa. Panorama DDR julkaisi erityisesti rauhaan keskittyviä teoksia, kuten *Rauha - Utopia? Todellisuus? Tehtävä?* (1977), *Yhteistyö rauhan puolesta* (1984) ja *Rauha on säilytettävä* (1985).²⁰⁹ En alkanut tutkimaan näitä teoksia enempää, sillä pääfokuksenani on tutkia ympäristöpolitiikkaa ja sitä, miten juuri sitä käsittelevissä teoksissa käsitellään rauhaa teemana yhdessä ympäristön kanssa. Tämä näkökulma tulee esille Panorama DDR:n teoksissa, joissa käsitellään maan ympäristöpolitiikkaa. Näissä teoksissa nousee esille voimakkaasti se, millainen suhde sosialismilla on rauhaan. Käsitellen alkuun sitä, miten Panorama DDR:n julkaisuissa puhutaan sosialismista ja siitä, kuinka sosialismi edistäisi rauhaa ja siten ympäristönsuojelun toteutumista. Tämän kautta tulee ilmi sekin,

²⁰⁵ Laakkonen et al. 2016, 379.

²⁰⁶ Laakkonen et al. 2016, 379.

²⁰⁷ Laakkonen et al. 2016, 393.

²⁰⁸ Panorama DDR 1975, 51–58, Panorama DDR 1980, 43–51 ja Panorama DDR 1986, 8–12 ja 51–56.

²⁰⁹ Finna, verkkosivusto.

miten kapitalististen maiden kuvataan suhtautuvan rauhaan. Tämän jälkeen pohdin ylipäätään sitä, miksi rauha on haluttu liittää ympäristöpolitiikkaa käsitteleviin teoksiin: millaisia motiiveja Panorama DDR:n toimituksella on voinut olla tämän päätöksen taustalla?

Toistuva teema teoksissa on se, että niissä korostetaan rauhan ja sosialismin suhdetta toisiinsa. Teoksissa toistetaan sitä väitettä, että Itä-Saksa ja muut sosialistiset maat tukisivat täysin rauhaa. Rauhan taas todetaan olevan perusta kaikelle ympäristönsuojelulle: tämä selittää sen, miksi rauhasta puhutaan ympäristöpolitiikkaa käsittelevissä teoksissa. Esimerkiksi vuoden 1975 julkaisussa Neuvostoliiton kommunistinen puolueen (NKP) rauhanohjelman todetaan olevan ”hyvä ja reaalin perusta kaikille todella humanistisille ympäristönsuojeluohjelmille”.²¹⁰ Lukijoiden annetaan ymmärtää, että sosialistiset maat edustavat osapuolta, joka haluaisi saavuttaa rauhan. Ympäristönsuojelu sidotaan voimakkaasti yhteen rauhan kanssa. Ilman rauhaa, ei voisi olla toimivaa ympäristöpolitiikkaakaan.

Samaisessa vuoden 1975 teoksessa ei tosin avata tarkemmin konkreettisesti sitä, millaisia saavutuksia ympäristöpolitiikassa saavutettaisiin rauhan avulla. Muun muassa NKP:n rauhanohjelmasta ja sen sisällöstä ei kerrota enempää. Sen sijaan tätä tuodaan ilmi kertomalla sodan kauheudesta ja sen vaikutuksesta luontoon. Julkaisussa todetaankin näin:

Sodalla – siitä ei ole epäilystäkään – on mitä tuhoisimmat vaikutukset ihmisen elinympäristöön. Siksi sosialististen maiden kaikki pyrkimykset pysyvän rauhan aikaansaamiseksi maailmaan ovat myös pyrkimyksiä paremman ympäristön puolesta.²¹¹

Julkaisussa korostetaan sitä, millaisia seurauksia sodalla voisi olla ihmisten elinympäristölle. Kyseisessä kohdassa korostetaan jälleen sosialististen maiden roolia ja sitä, kuinka ne haluaisivat kaikin keinoin saavuttaa rauhan. Tässäkin kohdassa halutaan luoda kuva lukijalle siitä, että sosialistiset maat ovat rauhan puolella. Sen sijaan kapitalististen maiden pyrkimyksistä ei teoksessa puhuta lainkaan. Kapitalistisia maita ei ehkä suoraan syytetä kireästä kansainvälisestä tilanteesta, mutta niiden edesottamuksia rauhan edistämiseksi ei mainita lainkaan. Lukijalle välittyy joka tapauksessa mielikuva siitä, etteivät kapitalistiset maat pyri ainakaan samassa mittakaavassa ylläpitämään rauhaan kuin sosialistiset maat.

²¹⁰ Panorama DDR 1975, 49.

²¹¹ Panorama DDR 1975, 49.

Samankaltainen retoriikka toistuu muissakin teoksissa – sillä erolla tosin, että 1980-luvun molemmissa julkaisuissa osoitetaan selkeämmin syyttävää sormea kapitalistisia maita kohtaan. Kaikista voimakkaimmin jännittyneet suhteet ilmenevät aiemmassa, vuoden 1980 julkaisussa. Siinä nostetaan esimerkkeinä esille Vietnamin sota ja maahan tehdyt pommitukset, jotka tuhosivat peltoja ja metsiä. Toisena esimerkkinä nostetaan esille Hiroshimaan pudotettu atomipommi ja tämän aiheuttama tuho ympäristölle ja ihmisille. Ydinasevarastojen sekä erilaisten biologisten ja kemikaalisten aseiden luoma uhka tuodaan esille, ja niiden pelotellaan olevan riski jo rauhanaikanakin ympäristölle.²¹² Pelkästään sota ei uhkaa ympäristöä, vaan jo pelkkä aseiden olemassaolo on uhka ympäristölle. Tällä viitataan todennäköisesti siihen uhakuvaan, jos ydinaseiden kanssa tapahtuisi jokin onnettomuus. Tämänkin vuoksi ydinaseista tulisi ennemmin luopua rauhan nimissä.

Teoksessa todetaan ihmiskunnan kohtaavan ”ennennäkemättömän katastrofin”, jos rauhaa ei pystytä turvaamaan. Teoksessa vedotaankin kilpavarustelun lopettamiseen. Uhkien lisäksi kilpavarustelun todetaan vievän kansantaloudelta varoja, joita voitaisiin laittaa ympäristönsuojeluun.²¹³ Teoksissa täten uskotellaan lukijoille, että kilpavarusteluun käytettävät varat laitettaisiin muutoin ympäristönsuojeluun. Tähän ei tosin ole mitään takeita: kukaan ei todellisuudessa voi tietää, mihin kilpavarusteluun laitettut varat olisi siinä tilanteessa laitettu. Taloudellista näkökulmaa on haluttu joka tapauksessa korostaa, sillä senkin avulla on voitu linkittää ympäristönsuojelu rauhaan.

Kilpavarustelusta syytetään yksinomaan kapitalistisia maita. Muun muassa vuoden 1980 julkaisussa todetaan ”imperialismin” vauhdittaneen kilpavarustelua. Teoksessa puhutaan suoraan siitä, kuinka Pentagon ja Naton esikuntien sotastrategit harkitsevat jo sitä, kuinka esimerkiksi ilmaston, sään ja avaruuden elektromagneettiset säteilyt voitaisiin valjastaa sodankäyntiin:

Pentagonin ja NATO:n esikuntien sotastrategit harkitsevat kuitenkin jo nyt, miten sää ja ilmasto, avaruuden elektromagneettinen säteily, ilmakehä ja valtameret voitaisiin välittömästi saada palvelemaan sodankäyntiä ja miten voitaisiin tuhota elämää käsittämättömässä laajuudessa puuttamalla

²¹² Panorama DDR 1980, 43–44.

²¹³ Panorama DDR 1980, 43–44.

maailmanlaajuisesti ympäristön tasapainoon. Ihmiskuntaa uhkaa ennennäkemätön katastrofi, mikäli ei onnistuta ehkäisemään sodanvaaraa ja turvaamaan pysyvää rauhaa.²¹⁴

Pentagonin ja Naton väitetään siis käyttävän eri tavoilla hyödyksi ympäristöä toimissaan, jotta ne voisivat tuhota elämää. Tämä ei ole täysin kaukaa haettu väite. Ympäristösodankäynti (*environmental warfare*) on käsite, jolla tarkoitetaan sodankäyntiä, jossa hyödynnetään ympäristöä epäsuorasti aseena. Aseina on voitu hyödyntää muun muassa sairauksia, tuholaisia ja hyönteisiä. Myös sään ja ilmaston manipulointi nähtiin yhtenä potentiaalisena mahdollisuutena käydä sotaa. Esimerkiksi 1950–1960-luvuilla oli epäilyksiä siitä, että Neuvostoliitto yrittäisi hallita ilmastoa tukkimalla Beringinsalmen. Nato taas rahoitti runsaasti ympäristöä koskevia tutkimuksia, ja esimerkiksi Yhdysvaltojen armeija tutki ympäristöä strategisessa mielessä.²¹⁵ Ympäristöä ei tutkittu ainoastaan uteliaisuuden vuoksi, vaan sitä tutkittiin myös sotilaallisten intressien takia.

Epäilyksiä ympäristön hyödyntämisestä ilmeni puolin ja toisin, eikä ole kovinkaan yllättävää, että Panorama DDR:nkin teoksessa tuodaan esille ympäristön valjastaminen sodan välineeksi. Tällaisesta toiminnasta tosin syytetään ainoastaan Natoa ja Pentagonia: esimerkiksi Neuvostoliiton toimia ympäristön hallitsemiseksi ei mainita lainkaan. Molemmat esitetään sotaa lietsovana osapuolena, jotka kaiken huipuksi käyttävät ympäristöä hyödyksi tavoitteissaan. Samassa teoksessa Naton kerrotaan päättäneen kasvattaa omia varustelumenojaan vuosittain kolmella prosentilla. Lisäksi sen kerrotaan sijoittavan lähes 600 ydinohjusta Länsi-Eurooppaan.²¹⁶ Esimerkiksi vuoden 1986 julkaisussa taas Yhdysvaltoja kritisoidaan siitä, ettei se Neuvostoliiton tapaan lykkää ydinkokeiden suorittamista. Tämän vuoksi kansainväliset suhteet eivät voi lientyä niin, että ihmiskuntaa sekä biosfääriä uhkaavat ”valtavat vaarat” – kuten esimerkiksi ydinsota – voisivat poistua.²¹⁷ Läntisten maiden kerrotaan näin olevan lietsomassa kansainvälisesti epävakaa tilannetta pitämällä yllä asevarustelua. Tässä kohdassa tosin syyttely kohdistuu suuremmin Yhdysvaltoja kohtaan.

Sen sijaan DDR:n ja muiden sosialististen maiden väitetään toimineen ”väsymättä kaikissa kansainvälisissä elimissä” sen puolesta, että aseistusta rajoitettaisiin ja voitaisiin luoda

²¹⁴ Panorama DDR 1980, 43.

²¹⁵ Robin et al. 2018, 42, 108–109.

²¹⁶ Panorama DDR 1980, 45.

²¹⁷ Panorama DDR 1986. 9.

aseistariisuntaan liittyviä sopimuksia.²¹⁸ Lukijan annetaan ymmärtää, että sosialistisen maan toimivat rauhan puolesta, eivätkä haluaisi kiihdyttää kilpavarustelua. Sen sijaan kapitalistiset maat toimivat teosten mukaan päinvastoin. Erityisesti kritiikkiä osoitetaan Yhdysvaltoja kohtaan. Esimerkiksi vuoden 1980 julkaisussa mainitaan Hiroshiman ydinisku ja Vietnamin sota.²¹⁹ Näissä molemmissa tapauksissa Yhdysvallat toimi konfliktin osapuolena.²²⁰ Sosialististen maiden sotilaallisia toimia ei sen sijaan mainita teoksissa lainkaan. Esimerkiksi Afganistanin sotaa (1979–1989), jossa Neuvostoliitto oli osallisena, ei mainita lainkaan.²²¹ Teoksessa kerrotaankin valikoiden sosialististen maiden roolista rauhan lähettäjänä.

Ironista on, että juuri rauhaa käsittelevissä alaluvuissa näkyy voimakkaimmin kylmän sodan ajan vastakkainasettelu. Rauhan ajamisen kannalta on hieman ristiriitaista, että teoksissa samaan aikaan pidetään yllä niin voimakkaasti vastakkainasettelua sosialismin ja kapitalismin välillä. Toisaalta voi katsoa, että rauha on pikemminkin ollut yksi väline, jolla teoksissa on voitu pitää yllä narratiivia sosialismin paremmuudesta. Rauhasta ei puhuta teoksissa ilman, että siihen liittyisi jonkinlainen motiivi pitää yllä kuvaa sosialismin paremmuudesta moraalisisella tasolla. Rauha ei välttämättä ole ollut vain poliittinen päänmäärä, vaan myös retoriikassa käytetty väline.

Tällainen kilpailuasettelu luominen ja rauhan käyttäminen yhtenä sen välineenä ei ollut vierasta DDR:n poliittiselle johdolle. SED:n rauhanpolitiikka itsessään oli melko ristiriitainen. SED julisti sosialismin olevan keino, jolla saavutettaisiin rauha.²²² Tulkitsen tämän tarkoittavan sitä, että SED uskoi rauhan olevan saavutettavissa maailmassa silloin, jos sosialismista tulisi maailmalla vallitseva yhteiskuntajärjestelmä. Samaan aikaan puolueen tuli perustella ja puolustella kansalaisilleen omaa oikeuttaan taistella ”imperialisteja” – eli kapitalistisia valtioita – vastaan. Tällä moraalisisella taistelulla oli niin ulkopoliittisia kuin sisäpoliittisia tavoitteita. Kamppailua tuli käydä, jotta DDR saisi säilytettyä oman suvereniteettinsa ja SED saisi perusteltua kansalaisilleen omaa valtaansa. SED hyödynsikin niin DDR:n rauhanneuvostoa (*Friedensrat der DDR*) ja Maailman rauhanneuvostoa saavuttaakseen nämä tavoitteet.²²³

²¹⁸ Panorama DDR 1980, 43–44.

²¹⁹ Panorama DDR 1980, 43.

²²⁰ Lüthi 2020, 151, 335.

²²¹ Lüthi 2020, 509–514.

²²² Becker-Schaum et al. 2016, 208.

²²³ Becker-Schaum et al. 2016, 208.

Luomalla sosialismista kuvaa parempana yhteiskuntajärjestelmänä, SED sai paremmin legitimoitua omaa valtaansa. Rauha ei ollut ainoastaan päämäärä, vaan myös väline luoda vertailua sosialismin ja kapitalismin välille. SED:n linjaan nähden onkin ristiriitaista, että Panorama DDR:n teoksissa puhutaan usein rauhanomaisen rinnakkaiselosta ja yhteistyön tärkeydestä yli yhteiskuntajärjestelmien rajojen.²²⁴ Tämä ristiriita antaa osviittaa siitä, ettei rauhasta puhuta teoksissa ainoastaan sen vuoksi, että siitä halutaan luoda lyömäase kapitalisteja vastaan.

Rauhan pelkistäminen ainoastaan sosialismin paremmuuden todistelemisen välineeksi antaisi kuitenkin melko yksipuolisen kuvan Itä-Saksan motiiveista. Rauhan merkitystä korostetaan hyvin vahvasti kussakin Panorama DDR:n ympäristöpolitiikkaa koskevassa teoksessa. Rauhaa käsitellään jopa vuosien 1980 ja 1986 julkaisuissa jo niiden alkuosassa. Näihin molempiin teoksiin on haastateltu lyhyesti DDR:n sen aikaista ministerineuvoston varapuheenjohtajaa ja ympäristönsuojelu- ja vesitalousministeriä Hans Reicheltia.²²⁵ Haastatteluilla on haluttu todennäköisesti tuoda esille poliittisen johdon narratiivia ympäristöpolitiikasta ja luoda uskottavuutta teoksille.

Teoksiin on tällöin saatu kuuluviin merkittävässä poliittisessa asemassa olevan henkilön mielipide aiheesta. Toisaalta haastattelut antavatkin osviittaa siitä, että teosten julkaisijataholla ja poliittisella johdolla on ollut yhteys toisiinsa. Näissä molemmissa haastatteluissa on haluttu erityisesti korostaa kansainvälisen yhteistyön ja rauhan merkitystä ympäristölle.²²⁶ Esimerkiksi vuoden 1986 julkaisussa rauhan merkitys nousee esille haastattelussa hyvin voimakkaasti:

Nykyisessä jännittyneessä ja erittäin vaarallisessa kansainvälisessä tilanteessa on rauhan turvaaminen luonnonsuojelupolitiikan tärkein tehtävä. [– –] Rauha on välttämätön tämän politiikan toteuttamiseen. Jokaisen, joka tuntee vastuunsa ympäristönsuojelusta, tulisi ymmärtää, että todellinen ympäristöpolitiikka edellyttää kansojen ja yhteiskuntajärjestelmiltään erilaisten valtioiden rauhantahtoista kanssakäymistä rauhanomaisen rinnakkaiselon periaatteiden pohjalta.²²⁷

²²⁴ Panorama DDR 1980, 48 ja Panorama DDR 1986, 56

²²⁵ Panorama DDR 1980, 13–14 ja Panorama DDR 1986, 88–12.

²²⁶ Panorama DDR 1980, 13–14 ja Panorama DDR 1986, 8–12.

²²⁷ Panorama DDR 1986, 8.

Tässä lainauksessa toistuu useaan otteeseen terminä rauha. Rauhan ja kansainvälisen yhteistyön merkitystä korostetaan voimakkaasti. Samaan aikaan kohdassa tuodaan ilmi se, että kansainvälinen tilanne 1980-luvulla oli jännittynyt. Rauha ja ympäristönsuojelu kytketään hyvin vahvasti toinen toisiinsa, eikä yksi voi onnistua ilman toista. Jotta näistä kumpikin voisi onnistua, niin eri yhteiskuntajärjestelmiä edustavien valtioiden tulisi pystyä tekemään yhteistyötä toistensa kanssa. Toisaalta on hyvä pohtia muitakin motiiveja tälle retoriikalle. Tässäkin lainauksessa tuodaan esille, että ”todellista” ympäristöpolitiikkaa voitaisiin toteuttaa vain rauhan ja yhteistyön vallitessa. Kylmän sodan jännitteitä ja sodan uhkaa olisi voitu sinällään siis hyödyntää tekosyynäkin sille, ettei ympäristöpolitiikkaa toteutettu aivan siinä määrin, kuin DDR:n johto vielä 1970-luvun alussa oli tavoitellut.

Itse sodan ja sen uhan ohella Panorama DDR:n teoksissa tuodaan esille asevarustelun merkitys ympäristölle ja kansantaloudelle. Esimerkiksi asevarustelun todetaan vievän kansataloudesta osansa. Asevarusteluun menevät rahat taas ovat pois varoista, joita valtiot voisivat laittaa ympäristönsuojeluun. Varoja voisi teoksen mukana käyttää ihmisten kouluttamiseen ja tutkimuksen tekoon.²²⁸ Ympäristö tuodaan siis esille, tosin kansantaloudellisen näkökulman kautta. Tämän näkökulman korostumiseen on voinut vaikuttaa Itä-Saksassa kiristynyt taloudellinen tilanne, jonka kiristymistä käsittelin jo aiemmassa luvussa. Niitä taloudellisia resursseja, jotka asevarusteluun meni, olisi todennäköisesti oikeastikin tarvittu ympäristöpolitiikan toteuttamiseen.

Tätä taloudellista näkökulmaa on käsitelty esimerkiksi Edmund Russellin ja Rickhard Tuckerin teoksessa *Natural Enemy, Natural Ally. Toward an Environmental History of War*. Rauhan merkitys näkyy esimerkiksi siinä, että onko valtioilla tarvetta suurelle asetuotannolle ja esimerkiksi ydinaseille. Jo pelkästään näiden tuottaminen on tuottanut vahinkoa ympäristölle niin Yhdysvalloissa, läntisessä Euroopassa kuin sosialistisissa maissa kylmän sodan aikana.²²⁹ Niin itse sotiminen kuin siihen varautuminenkin vaikuttavat negatiivisesti ympäristöön. Tämä on Panorama DDR:n toimituksessa tiedostettu jo 1980-luvulla.

Rauhaa käsitelläänkin hyvin runsaasti teoksissa ympäristöpolitiikan rinnalla – joskus hieman löyhemmin, joskus selkeämmin, perustein. Tästä herää kysymys siitä, miksi teemaa on haluttu

²²⁸ Panorama DDR 1980, 44.

²²⁹ Tucker & Russell 2004, 33–34.

tuoda teoksissa esille niin voimakkaasti. Tavoitteena on todennäköisesti ollut se, että muiden maiden kansalaisille muodostuisi kuva siitä, että Itä-Saksa valtiona pyrki ylläpitämään rauhaa ja vastusti asevarustelua. Tämä on mahdollisesti yritys irtautua maan menneisyydestä: tätä tehdään teoksissa muutoinkin ympäristöasioiden osalta. DDR halusi irrottautua Saksan menneisyydestä niin imperialismin, militarismin kuin kansallissocialismin osalta. Sen sijaan nämä olivat osa Länsi-Saksan menneisyyttä, joka oli yksinään vastuussa näistä.²³⁰

DDR ei halunnut, että militarismi liitettäisiin millään tavalla siihen. Militarismi yhdistettiin herkästi maan menneisyyteen maailmansotien aikana. Luultavasti tämä on syy sille, miksi Panorama DDR:nkin julkaisuissa on haluttu korostaa Itä-Saksan puoltavan rauhaa. Ristiriitaista tämän rauhaa ajavan retoriikan kanssa oli se, kuinka suuri armeija kyseisellä valtiolla oli. DDR oli 1980-luvulla yksi militarisoiduimmista valtioista maailmassa, ainakin jos tarkasteltiin asiaa suhteessa maan kokoon. Esimerkiksi vuonna 1982 maassa oli 11 sotilasta yhtä neliökilometriä kohden. Suurta armeijaa tosin perusteltiin rauhan puolustamisella: vahvalla armeijalla saataisiin tarpeen tullen puolustettua maata ulkoista uhkaa eli kapitalistisia maita vastaan.²³¹

Sosialismi ja rauha yhdistettiin muutoinkin toinen toisiinsa. SED:n retoriikan mukaan kukaan sosialismissa ei hyötyisi sotilaallisesta aseistuksesta, eikä ketään kiinnostaisi muiden valtioiden miehittäminen esimerkiksi luonnonvarojen takia. Sotilaallista voimaa pidettiinkin yllä ainoastaan kapitalististen maiden aggressiivisuuden vuoksi.²³² Rauhaa korostava näkemys korostui myös Saksojen välisissä suhteissa. Rauha ja sen säilyttäminen olivat niin Itä- kuin Länsi-Saksalle politiikassa prioriteettilistan kärjessä olevia tavoitteita. Tämän taustalla vaikutti molemmissa Saksoissa ollut voimakas pelko ydinsodasta.²³³ Kyse oli poliittisesta kysymyksestä, joka yhdisti Saksoja ja maiden intressejä toisiinsa.

Mutta haluttiinko rauhaa ajaa puhtaasti vain maan turvallisuuden vuoksi, vai oliko taustalla muitakin motiiveja? Historioitsija Christian Joppken mielestä valtionjohdolla oli omat motiivinsa suunnata kansalaisten huomiota enemmän rauhan suuntaan. Hänen mukaansa valtiojohdon tavoitteena oli osin sekin, että kansalaisten huomio saataisiin kiinnitettyä

²³⁰ Hentilä 2003, 29.

²³¹ Joppke 1994, 78–79.

²³² Joppke 1994, 80.

²³³ Joppke 1994, 73–74.

muualle ja pois maan heikosta taloudellisesta tilanteesta. Rauha ja sen kannattaminen olivat tämän ohella tapa yhdistää Itä-Saksan kansalaisia.²³⁴ Olikin poliittisesti hyödyllistä luoda DDR:stä kuvaa valtiona, joka seiso i rauhan puolella. Maa onnistui luomaan itsestään positiivista imagoa niin omien kuin muiden valtioiden kansalaisten silmissä.

Panorama DDR:n toimitus on luultavasti tiedostanut senkin, että molemmat Saksat nähtiin potentiaalisena uhkana Euroopassa. Esimerkiksi Saksojen yhteistyön lisääntyminen oli voimistanut länsimaissa huolta Saksa-kysymyksestä eli siitä, alkaisiko Saksa uudelleen uhkaamaan Euroopassa vallitsevaa rauhaa.²³⁵ Saksan menneisyys voikin osaltaan vaikuttaa siihen, miksi ympäristöpolitiikkaakin käsitteleviin teoksiin on haluttu ujuttaa mukaan teemana rauha. Rauhasta ja sen tärkeydestä on haluttu puhua mahdollisimman monissa eri kanavissa, jos vain rauha on jotenkin sopinut yhteen käsittelyssä olleen teeman kanssa. Toisaalta esimerkiksi vuoden 1980 julkaisussa mainitaan seuraamukset, joita toinen maailmansota teki Itä-Saksan ympäristölle.²³⁶ Näitä seuraamuksia ei eritellä tarkemmin, mutta lukijan annetaan ymmärtää, että sota vaikutti negatiivisesti DDR:n ympäristöön. Valtio onkin käytännössä kokenut sen, millaisia vaikutuksia sodalla on ympäristölle. Jos sota olisi syttynyt Euroopassa, niin Itä-Saksa olisi geopoliittisen ja maantieteellisen sijaintinsa vuoksi ollut aivan keskellä tätä sotaa. Sota ei siis ollut maan intresseissä, vaan pikemminkin tärkeää oli pitää yllä rauhaa Euroopassa.

DDR oli julkaisujen lisäksi perustanut muihin maihin erilaisia ystävyysseuroja.

Ystävyysseuroilla pyrittiin luomaan maissa positiivista kuvaa Itä-Saksasta. Muun muassa Suomeen perustettiin Suomi-DDR-seura jo 1950-luvulla.²³⁷ Rauhaa puoltavan valtion imagoa luotiin monin eri tavoin, eikä Panorama DDR:n luomat julkaisut ole poikkeus tässä. Kuten jo johdannossa toin ilmi, niin Panorama DDR:n toimituksella on ollut suurella todennäköisyydellä yhteys näihin ystävyysseuroihin. Tämä yhteys osin selittää sitä, miksi ympäristöpolitiikkaa koskeviin teoksiin on haluttu näin vahvasti ujuttaa mukaan rauha teeman. On mahdollista, että rauhan tematiikkaa on pyritty aina lisäämään Panorama DDR:n tekemiin teoksiin, jos se on ollut mahdollista.

²³⁴ Joppke 1994, 79.

²³⁵ Blumenau et al. 2018, 96–97.

²³⁶ Panorama DDR 1980, 9.

²³⁷ Hentilä 2004, 56–58.

Tämän myötä julkaisuissa pystyttiin samaan aikaan korostamaan valtion positiivista asennoitumista niin rauhan kuin ympäristöasioiden osalta. Suhde rauhaan on kuitenkin ollut samaan aikaan ristiriitainen. Valtion on tullut kilpailla läntisiä, kapitalistisia valtioita vastaan, jotta se on voinut vahvistaa kuvaa sosialismista parempana yhteiskuntajärjestelmänä. Tämä kilpailuasetelman ylläpito ei vuorostaan tue sitä kuvaa, että DDR pyrki kaikin tavoin ajamaan rauhaa. Toisaalta ympäristö ei todennäköisesti ole ollut keskeisin motiivi luoda teoksia ympäristöpolitiikasta. Keskeisintä on se, millaisen kuvan teosten lukijat saavat DDR:stä. Oli kyse ympäristöystävällisyydestä, rauhanomaisuudesta tai yhteistyökykyisyydestä, niin Panorama DDR halusi esittää Itä-Saksan näitä arvoja ajavana valtion. Kyse on ollut positiivisen maakuvan luomisesta.

Panorama DDR:n teokset kertovat osin siitäkin, milloin rauhan ja ympäristön välinen suhde toisiinsa on laajemmin havaittu. Esimerkiksi historioitsija Donald Hughesin teoksessa todetaan, että 1980-luvulla oltiin tietoisia siitä, millaisia maailmanlaajuisia ekologisia ongelmia erityisesti ydinsota voisi tuottaa.²³⁸ Panorama DDR:n teoksista voi tosin päätellä, että tämä uhka on tiedostettu jo 1970-luvulla. Myös Simo Laakkonen tukee omassa artikkelissaan tätä näkemystä, että ympäristönsuojelun juuret löytyvät kauempaa kuin vasta 1970-luvulta. Ympäristönsuojelun eteen tehtiin jo aiemmin toimia. Laakkosen mukaan maailmansodat pikemminkin myöhästyttivät ympäristönsuojelun kehitystä, kun sodan myötä ihmisten fokus siirtyi pois ympäristönsuojelusta. Ympäristönsuojelun noustessa uudelleen pinnalle 1960-luvulla sitä pidettiin sotien luoman tauon jälkeen uutena suuntauksena. Näillä sodilla olikin sen myötä negatiivisia vaikutuksia ympäristöpolitiikan kehittymiselle.²³⁹ Tämä taas tuottaa kysymyksen siitä, kuinka paljon kehitystä olisi voitu saavuttaa ilman kylmää sotaa. Toisaalta ympäristöä koskeva tutkimus sai esimerkiksi Yhdysvalloissa rahoitusta armeijalta.²⁴⁰ Kylmällä sodalla ei voikaan katsoa olevan yksinomaan negatiivisia tai positiivisia vaikutuksia ympäristöpolitiikalle.

Tutkiessani DDR:n suhdetta rauhaan, selvisi kiinnostava yksityiskohta aiheesta tehdystä tutkimuksesta. Itä-Saksan luomasta maakuvasta ja tavoitteista tämän osalta ei ole olemassa runsaasti tutkimusta. Ympäristön osalta löytyi joitain lyhyitä mainintoja siitä, kuinka DDR

²³⁸ Hughes 2008, 304.

²³⁹ Tucker & Russell 2004, 190–191.

²⁴⁰ Robin et al. 2018, 108.

halusi luoda itsestään positiivista kuvaa.²⁴¹ Christian Joppken teos taas, jossa puhutaan SED:n tavoitteesta puhua rauhan puolesta, on julkaistu jo vuonna 1994. Rauhasta ja Itä-Saksan kansainvälisiä suhteita käsittelevästä imagosta ei muutoin löytynyt juuri mainintoja esimerkiksi tuoreemman tutkimuksen muodossa. Tämä on yllättävää siihen nähden, että ainakin Panorama DDR:n teoksissa näihin teemoihin on haluttu panostaa. Onkin hämmästyttävää, ettei valtion maakuva luomisesta ole käsitelty kovin laajalti. Maakuva luomisessa on sentään kyse ilmiöstä, joka on läsnä diplomatiassa yhä nykypäivänäkin.

Kokonaisuudessaan Panorama DDR:n teokset antavat melko ristiriitaisen kuvan DDR:n kansainvälisestä asemasta ja motiiveista rauhan ajamisen taustalla. Maa tahtoi luoda itsestään imagon rauhanomaisena valtiona. Samalla rauhaa ja sen ajamista käytettiin retorisenä lyömäaseena kapitalistisia maita vastaan. Kapitalististen valtioiden annetaan ymmärtää olevan kilpavarustelun puolella, ja ajavan näin ympäristön tuhoa. Toiminnallaan nämä maat uhkaavat rauhaa ja ympäristönsuojelua, joita taas sosialistiset maat ajavat voimakkaasti. Itä-Saksalla itsellään on ollut monenlaisia motiiveja tälle. Toisaalta maa on halunnut kapitalististen valtioiden kustannuksella parantaa omaa imagoaan rauhanomaisena ja ympäristötietoisena valtiona. Samalla Panorama DDR:n julkaisijat ovat todennäköisesti ymmärtäneet SED:n johdon tapaan sen, kuinka tärkeää rauha on DDR:lle geopolittisista syistä. DDR on lisäksi haluttu irrottaa Saksan militaristisesta menneisyydestä.

Panorama DDR:n julkaisut antavat mielenkiintoisen katsauksen siihen, kuinka rauha ja ympäristöpolitiikka on voitu ilmiöinä kietoa toinen toisiinsa. Ympäristöön kohdistuvat tuhot ovat olleet hyvä keino korostaa sitä, millainen uhka ydinaseet ja etenkin ydinsota olisivat olleet koko Itä-Saksan yhteiskunnalle. Jotta uskottavaa ympäristöpolitiikkaa voitaisiin tehdä, tulisi Panorama DDR:n teosten mukaan luopua kilpavarustelusta. Tämä sanoma on osoitettu erityisesti kapitalistisille valtioille: sosialististen maiden asemaa kylmässä sodassa ei kriittisesti tarkastella teoksissa. Pohjimmiltaan teosten motiivina on luoda positiivinen kuva DDR:stä ja sosialismista yleisesti.

²⁴¹ Ault 2021, 8.

4 Ympäristötietoinen, yhteistyökykyinen ja rauhaa rakastava valtio: Panorama DDR positiivisen maakuvan luoja

Representaation luominen ja imagon kiillottaminen kuvaavat hyvin sitä, mihin Panorama DDR:n teoksissa pyrittiin. Julkaisujen tavoitteena oli luoda kiillotettu imago Itä-Saksasta valtiona, joka oli kiinnostunut ympäristöstä ja kansalaisistaan. Valtio ajoi rauhaa, ja näki kansainvälisen yhteistyön olevan tärkeää niin ympäristöpolitiikan kuin rauhan saavuttamisen vuoksi. Tavoitteena oli luoda DDR:lle hyvä imago muiden maiden kansalaisten silmissä. Se, kuinka totuudenmukainen kuva teoksissa annettiin maasta ja sen ympäristöpolitiikasta, on toinen asia. Teosten voi mieltää olevan harmaata propagandaa: Panorama DDR:n toimitus tosin on voinut katsoa tekevänsä ainoastaan valistustyötä teoksillaan. Teoksissa ei suoraan valehdella asioiden olevan täydellisesti ja väitetä ympäristöongelmien olevan vain kapitalististen valtioiden kohtaama piinaus. Sen sijaan teoksissa myönnetään, että ympäristöongelmia on olemassa. Sen myötä on ollut tarpeen luoda erilaisia lakeja ja rajoituksia ympäristöön liittyen.

Panorama DDR:n julkaisuissa halutaan antaa kuva aktiivisesta valtiosta, joka on kiinnostunut ympäristönsä tilasta. Valtion tavoin kansalaiset katsovat ympäristön olevan tärkeä asia, ja he osallistuvatkin erilaisiin ympäristöhankkeisiin aktiivisesti. Kansalaisia myös valistetaan kouluissa ympäristöasioista. Keskiössä teoksissa on se, että valtio ja kansalaiset saadaan esitettyä ympäristöasioissa valveutuneina. Kansalaisten aktiivisuudesta kerrotaan teoksissa tosin vain silloin, jos toimet ovat valtion kannalta myönteisiä. Kriittisiä alan asiantuntijoita ei teoksissa päästetä ääneen, eikä ympäristöaktivisteja mainita teoksissa lainkaan.

Ympäristöongelmien halutaan näyttää olevan hallinnassa, ja teokset antavat kuvan, että niihin on puututtu monipuolisesti erilaisin keinoin. Ympäristöongelmiin on lopulta oikeasti tartuttu vasta siinä kohtaa, kun ne ovat uhanneet kansantaloutta: esimerkiksi veden riittävydestä kannettiin suurta huolta. Julkaisujen näkökulma onkin hyvin ihmiskeskeinen. Eläinten, kasvien ja elottoman luonnon sijasta keskiössä on se, millaista etua erilaisilla toimenpiteillä voitaisiin saavuttaa ihmisille.

Julkaisuissa kerrotaan paljon lukuja esimerkiksi siitä, kuinka paljon puita on istutettu tai kuinka paljon jäseniä erilaisissa ympäristöasioita ajavissa liikkeissä on. Teoksissa ei kuitenkaan suhteuteta lukuja siihen, kuinka paljon puita on kaadettu suhteessa niiden istuttamiseen tai siihen, millainen väkiluku valtiossa on milloinkin ollut. Luvut yksinään

antavat vakuuttavan kuvan toimista, kun niitä ei voi suhteuttaa mihinkään. Myös lainsäädännöstä puhutaan teoksissa runsaasti, ja DDR:llä ilmennetään olevan suuria tavoitteita ympäristöpolitiikan saralla. Teoksissa ei kuitenkaan anneta konkretiaa sille, kuinka paljon DDR oli pystynyt saavuttamaan tavoitteitaan 1980-luvulle tultaessa. Muun muassa teosten dokumentaatio-osioiden samankaltaisuudesta voi päätellä sen, ettei valtavaa kehitystä tapahtunut ympäristöä koskevissa toimissa, vaan toimet pysyivät ajan saatossa melko samanlaisina.

Kansainvälinen yhteistyö ja rauha linkitetään teemoina yhteen ympäristöpolitiikan kanssa. Teokset paljastavat sen, kuinka Itä-Saksa todella laajensi yhteistyötään 1980-luvulle tultaessa. Yhteistyötä tehtiin ei-eurooppalaisten sosialistisen maiden kanssa, mutta myös kapitalististen länsimaiden kanssa. Teoksissa onkin havaittavissa muutokset, joita tapahtui DDR:n kansainvälisissä suhteissa. Länsi-Saksan merkittävyys yhteistyökumppanina lisääntyi eikä kilpailuasetelmaa haluttu teoksissa korostaa. Sen sijaan Neuvostoliiton näkyvyys teoksissa hiipuu 1980-luvulle tultaessa sitä mukaa, mitä välit maiden välillä kiristyivät. DDR halusi voimakkaasti luoda omaa maakuvaansa ja vahvistaa kansainvälistä asemaansa. Yhteistyö lisääntyykin 1980-luvulle tultaessa kapitalististenkin valtioiden kanssa, ja esimerkiksi YK saa toimijana näkyvyyttä julkaisuissa.

Rauhan merkitystä ympäristöpolitiikalle korostetaan merkittävästi julkaisuissa. Ristiriitaisinta on se, että kun teoksissa käsitellään rauhaa, niin tällöin osoitetaan kaikista voimakkainta kritiikkiä kapitalistisia maita kohtaan. Muutoinkin suhde kapitalistisiin maihin vaikuttaa olevan yllättävänkin ristiriitainen. DDR toisaalta tarvitsi yhteistyökumppaneita kapitalistisista maista, ja halusi korostaa asemaansa rauhaa ajavana maana. Samaan aikaan se pönkittää sosialismin asemaa parempana yhteiskuntajärjestelmänä, ja syyttää kapitalistisia maita siitä, että kylmä sota ja asevarustelu jatkuivat yhä edelleen. Teokset tasapainottelevat kahden ei-tavoitteen välillä. Itä-Saksasta oli luotava positiivinen kuva toisten maiden kansalaisten silmissä, eikä teoksissa haluta leimata DDR:ää maana, joka ruokkisi eripuraa ei valtioiden välille. Samaan aikaan sosialismin paremmuutta oli silti korostettava kapitalististen maiden kustannuksella.

Yllättävintä teoksissa on se, että ympäristöongelmien olemassaolo myönnetään ylipäättään. Niiden laajuutta silti peitellään teoksissa. Ympäristöongelmien ei ehkä väitetä olevan vain kapitalististen maiden ongelma, mutta ongelmien juurien osoitellaan löytyvän pitkälti maan

menneisyydestä, jolloin maaperää hallitsi kapitalistinen järjestelmä. Usko teknologian kykyyn ratkoa lopulta ympäristöongelmia on kuitenkin vahvaa. Panorama DDR:n julkaisut painottuvat loppujen lopuksi kertomaan siitä, mitä valtio on saavuttanut ympäristöpolitiikallaan kuluneiden vuosien aikana. Todellisten tekojen sijasta tärkeämpää vaikuttaa olevan se, miltä asiat näyttävät ulospäin. Ongelmiin on haluttu puuttua, mutta vielä tärkeämpää on ollut luoda positiivista imagoa valtiosta. Julkaisut tasapainottelevat kahden roolin välillä: DDR olisi esitettävä ympäristöä puolustavana maana ilman, että se kritisoi omia toimiaan esimerkiksi teollisuudessa.

Vaikka teokset ovat propagandistisia, niin ne herättävät kysymyksiä siitä, kuinka laajasti DDR:n tekemään ympäristöpolitiikkaan on tutustuttu. Monet teokset, kuten Julia Aultin *Saving Nature under Socialism: Transnational Environmentalism in East Germany, 1968 – 1990*, keskittyvät kuvaamaan sitä, millaisia ympäristöongelmia valtiossa oli. Esimerkiksi tässä Aultin teoksessa tuodaan esille se näkökulma, että ongelmien laajuutta peiteltiin salaamalla dataa.²⁴² Näistä näkökulmista on tehty melko runsaasti tutkimusta, mutta kuinka paljon on keskitytty tutkimaan sitä, mitä valtio konkreettisesti teki ongelmien ratkaisemiseksi? Panorama DDR:n julkaisuissa tuodaan esille useita lainsäädännössä tehtyjä muutoksia, ja toisaalta ongelmista puhutaan teoksissa. Teokset ovat toki propagandistisia, eikä niiden antamiin tietoihin voi luottaa sinisilmäisesti. Ne herättävät silti kysymyksen siitä, kuinka paljon valtion ympäristöpolitiikkaa on tutkittu siitä näkökulmasta, mitä valtio teki ongelmien ratkaisemiseksi. Lisäksi maan tavoitteita positiivisen maakuvan luomiseksi ei ole tutkittu kovin laajasti, ja tutkielmani täyttää tätä aukkoa tutkimuskentässä.

Sitä, miten paljon Panorama DDR:n teokset onnistuivat muovaamaan toisten maiden kansalaisten mielipiteitä Itä-Saksan ympäristöpolitiikasta, on vaikea arvioida. Julkaisijataho Panorama DDR on ainakin kokenut aiheen tärkeäksi ja teosten tekemisen merkitykselliseksi työksi. Tästä kertoo se, että teoksia on julkaistu ja käännetty useille eri kielille. Ainakin julkaisijataho on uskonut voivansa vaikuttaa muiden maiden kansalaisten mielipiteisiin teoksillaan. Panorama DDR:n julkaisut eivät ehkä yksinään voi vaikuttaa DDR:n imagoon täysin. Mutta kun aiheesta tehdään useita, monenlaisia julkaisuja pitkän ajanjakson aikana, niin mielipiteitä voidaan pystyä muokkaamaan.

²⁴² Ault 2021, 8.

Tutkimani aineisto keskittyy siihen, millaisia poliittisia toimia valtio teki ympäristön puolesta. Sen sijaan teokset eivät kerro sitä, kuinka ympäristö ja sen suojele näkyivät laajemmin kansalaisten arjessa sekä kulttuurin ja taiteen eri osa-alueissa. Näistä näkökulmista olisi kiinnostavaa tietää lisää. Myös DDR:n koulutuspolitiikka on tutkimusaihe, jota voisi tutkia enemmänkin. Sivusin aineiston pohjalta tätä lyhyesti. Aineisto käsitteli kuitenkin aihetta hyvin pintapuolisesti, ja tämä jäi kiinnostamaan itseäni. Esimerkiksi koulujen opetusmateriaaleja tutkimalla voitaisiin saada lisätietoa siitä, kuinka laajasti ja millä eri tavoin esimerkiksi ympäristö ja ympäristönsuojaus ilmenivät opetuksessa. Tämä voisi antaa lisätietoa siitä, kuinka intensiivisesti valtio ajoi ympäristötietoisuuden lisäämistä kansalaisissaan opetuksen kautta ja miten opetuksessa puhuttiin etenkin ympäristöongelmista.

Panorama DDR:n julkaisut antavat joka tapauksessa uudenlaisen näkökulman siihen, millaista maakuvaa DDR on pyrkinyt luomaan muiden maiden kansalaisille. Julkaisut ovat hyviä esimerkkejä siitäkin, kuinka laajasta ilmiöstä on kyse, kun puhutaan ympäristöpolitiikasta. Yhden valtion ympäristöpolitiikan kuvaamisen sijasta teoksiin on onnistuttu liittämään kansainvälinen yhteistyö ja rauha teemoina. Teokset antavat osviittaa siitä, että Itä-Saksassa ymmärrettiin ympäristöongelmien ylijärjaisuus. Toisaalta ympäristöpolitiikasta voitiin luoda kilpailua sosialismin ja kapitalismin välille. Positiivisessa valossa ei esitetä teoksissa ainoastaan DDR:ää, vaan koko sosialistinen järjestelmä suhteessa ympäristöön, rauhaan ja yhteistyön tekemiseen. Vaikka julkaisut keskittyvät Itä-Saksaan ja sen politiikkaan, niin ne paljastavat hyvin sen, millaisena sosialismin ja ympäristön välinen suhde nähtiin todennäköisesti muissakin sosialistisissa valtioissa. Teokset kertovat siitäkin, ketkä pääsevät ääneen ympäristöä koskevissa keskusteluissa: yhteiskuntakritiikkiä ei teoksissa ilmene, vaan ne tukevat täysin vallitsevaa, sosialistista järjestelmää ja valtiojohton tekemää ympäristöpolitiikkaa.

Ympäristöpolitiikkaan halutaan teoksissa liittää teemoina rauha ja kansainvälinen yhteistyö. Tähän on todennäköisesti vaikuttanut se, että näiden on oikeastikin uskottu vaikuttavan ympäristöpolitiikkaan ja sen toimivuuteen. Teoksissa on haluttu kertoa yhteistyöstä toisten valtioiden kanssa. Teoksissa painotetaan useasti sitä, miten merkittävää yhteistyön tekeminen ja rauha ovat ympäristölle. Painavampi syy teemojen mukaan ottamiselle taitaa kuitenkin olla imagollinen. DDR tahtoi saada kansainvälistä tunnustusta, ja positiivisen maakuvan luomisella on haluttu todennäköisesti vaikuttaa tähän. Teokset antavatkin DDR:stä kuvan niin ympäristöstään välittävänä, rauhaa rakastavana kuin kansainvälistä yhteistyötä ajavana

valtiona. Tärkeää ei niinkään ole se, kuinka totuudenmukainen tämä kuva on. Ratkaisevinta on ollut saada niin oman maan kuin muiden maiden kansalaiset uskomaan tähän imagoon ja siihen, että DDR voisi onnistua ratkaisemaan ympäristöongelmansa. Julkaisuissa keskiössä ei niinkään ole ympäristö. Pohjimmiltaan kyse on maakuvan luomisesta.

Lähdeluettelo

Alkuperäisaineisto

- Gerecke, Lothar: *Miten suojelemme ympäristöämme? Tosiasioita, tietoja ja lukuja DDR:stä.* Ensi käden tietoutta. Panorama DDR - Auslandspresseagentur GmbH, Berliini 1975.
- Terveen ympäristön puolesta. Informaatiota, asiatietoja ja lukuja DDR:stä.* Ensi käden tietoutta. Panorama DDR - Auslandspresseagentur GmbH, Berliini 1980.
- Ympäristönsuojelu – Tehtäviä ja tuloksia. Tietoa Saksan demokraattisesta tasavallasta.* Ensi käden tietoutta. Panorama DDR - Auslandspresseagentur GmbH, Berliini 1986.

Tutkimuskirjallisuus

- Ault, Julia E.: Dictatorship and Environment: East Germany and the Limits of Change. *Journal of Modern European History* (20) 3/2022, 294–298.
- Ault, Julia E.: *Saving Nature under Socialism: Transnational Environmentalism in East Germany, 1968 – 1990.* Cambridge University Press, 2021.
- Barghoorn, Frederick C.: *Soviet Foreign Propaganda.* Princeton University Press, 2015.
Teos on julkaistu alun perin vuonna 1964.
- Becker-Schaum, Christoph; Gassert, Phillipp; Klimke, Martin; Mausbach, Wilfred & Zepp, Marianne: *The Nuclear Crisis: The Arms Race, Cold War Anxiety, and the German Peace Movement of the 1980s.* Berghahn Books, 2016.
- Best, Anthony: *International History of the Twentieth Century and Beyond.* Kolmas painos. Routledge, Hoboken 2014.
- Blackbourn, David: *The Conquest of Nature. Water, Landscape and the Making of Modern Germany.* Jonathan Cape, Lontoo 2006.
- Blumenau, Bernhard; Hanhimäki, Jussi M. & Zanchetta, Barbara: *New Perspectives on the End of the Cold War: Unexpected Transformations?.* Ensimmäinen painos. Taylor & Francis Group, 2018 Abingdon.
- Brown, Janet Welsh ; Chasek, S. Pamela & Porter, Gareth: *Global environmental politics.* Kolmas painos. Westview Press, Colorado 2000.

- Brummet, Barry: *Techniques of Close Reading*. SAGE, Los Angeles 2019.
- Bytwerk, Randall: *Bending Spines: The Propagandas of Nazi Germany and the German Democratic Republic*. Ensimmäinen painos. Michigan State University Press, 2004.
- Cain, Friedrich: Authority Claims Situating Socialist Science Studies in the GDR. *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte* (44) 4/2021, 352–372.
- Chang, Ching-Hsun & Chen, Yu-Shan: Greenwash and Green Trust: The Mediation Effects of Green Consumer Confusion and Green Perceived Risk. *Journal of Business Ethics* (114) 3/2013, 489–500.
- Dupuy, Michel: Retention of sulfur dioxide emission in the GDR. *Environmentalism under Authoritarian Regimes: Myth, Propaganda, Reality*. Toimittanut Stephen Brain ja Viktor Pál. Routledge, Lontoo 2018.
- Fulbrook, Mary: *A History of Germany, 1918-2014: The Divided Nation*. Neljäs painos. John Wiley & Sons, 2015.
- Fry, Paul H.: *Theory of Literature*. Yale University Press, New Haven 2012.
- Goedde, Petra, & Immerman, Richard H.: *The Oxford Handbook of the Cold War*. Oxford University Press, Oxford 2013.
- Hentilä, Seppo: *DDR. Valtio ilman kansaa*. VAPK-kustannus/Valtion painatuskeskus, Helsinki 1992.
- Hentilä, Seppo: *Harppi-Saksan haarukassa: DDR:n poliittinen vaikutus Suomessa*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Karisto oy, Hämeenlinna 2004.
- Hentilä, Seppo: *Kaksi Saksaa ja Suomi. Saksan-kysymys Suomen puolueettomuuspolitiikan haasteena*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Hakapaino oy, Helsinki 2003.
- Hentilä, Seppo: Maintaining Neutrality between the Two German States: Finland and Divided Germany until 1973. *Contemporary European History* (15), 4/2006, 473–493.
- Heywood, Andrew: *Politics*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2007.
- Hughes, J. Donald: *Maaailman ympäristöhistoria*. Suomentanut Jyrki Vainonen. Vastapaino, Tampere 2008.
- Huetting, Gail P.: Book Publishing in the German Democratic Republic. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy* (52) 3/1982, 240–259.
- Iggers, Georg G.: *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Wesleyan University Press, Middletown 2005.
- Iriye, Akira: *Global and Transnational History The Past, Present, and Future*. Ensimmäinen painos. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2013.

- Joppke, Christian: *East German Dissidents and the Revolution Of 1989 : Social Movement in a Leninist Regime*. Ensimmäinen painos. Palgrave Macmillan, Basingstoke 1994.
- Kenez, Peter: *The birth of the propaganda state : Soviet methods of mass mobilization, 1917-1929*. Cambridge University Press, 2009. Teos on julkaistu alun perin vuonna 1985.
- Kirchhof, Astrid Mignon & McNeill, John R.: *Nature and the Iron Curtain : Environmental Policy and Social Movements in Communist and Capitalist Countries, 1945–1990*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh 2019.
- Laakkonen, Simo ; Pál, Viktor & Tucker, Richard: The Cold War and environmental history: complementary fields. *Cold war history*, 2016, Vol.16 (4), p.377–394.
- Last, George: *After the 'Socialist Spring': Collectivisation and Economic Transformation in the GDR*. Berghahn Books, New York/Oxford 2009.
- Lüthi, Lorenz M.: *Cold Wars: Asia, The Middle East, Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2020.
- Kalela, Jorma: *Historiantutkimus ja historia*. Toinen painos. Tammer-Paino oy, Tampere 2002.
- Manulak, Michael W.: *Change in Global Environmental Politics. Temporal Focal Points and the Reform of International Institutions*. Cambridge University Press, Cambridge 2022.
- Markhalm, William T.: *Environmental Organizations in Modern Germany: Hardy Survivors in the Twentieth Century and Beyond*. Bergham Books, 2008.
- McNeil, J.R. & Unger, Corinna R.: *Environmental Histories of the Cold War*. Cambridge University Press, 2010.
- McBeath, Jerry & Rosenberg, Jonathan: Comparative Environmental Politics. *Advances in Global Change Research* (25). Springer, Dordrecht 2006, 1–19.
- Moranda, Scott: *The people's own landscape: nature, tourism, and dictatorship in East Germany*. University of Michigan Press, 2014.
- Möller, Christian: Wissen und Umwelt in der „partizipatorischen Diktatur“. Wissenschaftliche Umweltkonzepte und der umweltpolitische Aufbruch in der DDR. *NTM Zeitschrift für Geschichte der Wissenschaften, Technik und Medizin* (26) 2018, 367–403.
- Pörsti, Joonas: *Propagandan lumo: sata vuotta mielten hallintaa*. Teos, Helsinki 2017.
- Rice, Condolezza & Zelikow, Philip: *Germany Unified and Europe Transformed. A Study in Statecraft*. Harvard University Press, 2002.
- Robin, Libby; Sörlin, Sverker & Werde, Paul: *The Environment. A History of the Idea*. John Hopkins University Press, Baltimore 2018.

- Russel, Edmund & Tucker, Richard P.: *Natural Enemy, Natural Ally. Toward an Environmental History of War*. Oregon State University Press, 2004.
- Saunders, Anna: *Honecker's Children: Youth and Patriotism in East(ern) Germany, 1979-2002*. Manchester University Press, Manchester 2007.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki 2018.
- Veenis, Milena: *Material Fantasies: Expectations of the Western Consumer World among East Germans*. Amsterdam University Press, Amsterdam 2012.
- Wenkel, Christian: „En quête permanente d'une reconnaissance internationale. La politique étrangère de la rda et ses marges de manœuvre“. *Relations internationales*. (148) 4/2011, 47–58. Les Presses universitaires de France (PUF).
- Williams, Chris: *Ecology and Socialism: Solutions to Capitalist Ecological Crisis*. Haymarket Books, Chicago 2010.
- Winkler, Heinrich August: *Germany: The Long Road West 1933–1990*. Oxford University Press, New York 2000.

Sanomalehdet

- Majander, Antti: Katoaako kulttuuri, jos valtio kuolee? Saksat yhdistyvät – DDR-Kulturzentrum lopettaa toimintansa Helsingissä. *Helsingin Sanomat* 26.6.1990, 85.

Tietokannat

Archivportal-D, Deutsche Digitale Bibliothek.

Hakusanat: „Liga für Völkerfreundschaft der DDR“.

<https://www.archivportal->

[d.de/item/FLJDFZ7YVQZWLFYEQ2ZE6HKY7GFNGHKZ](https://www.archivportal-d.de/item/FLJDFZ7YVQZWLFYEQ2ZE6HKY7GFNGHKZ)

[haettu 28.11.2022].

Britannica Academic. Hakusana: Comecon.

<https://academic-eb-com.ezproxy.utu.fi/levels/collegiate/article/Comecon/54503>

[haettu 14.03.2023].

Finna. Hakusanat: Panorama DDR, rauha.

<https://www.finna.fi/Search/Results?dfApplied=1&lookfor=panorama+ddr+rauha&type=AllFields#jykdok.18017> [haettu 7.3.2023].

Statista. Hakusanat: Population of East and West Germany.

<https://www.statista.com/statistics/1054199/population-of-east-and-west-germany/>
[haettu 15.12.2022].

WorldCat. Hakusanat: Panorama DDR, environment, environmental protection, miljö, umwelt, protection de l'environnement, miljøbeskyttelse. <https://www.worldcat.org/>
[haettu 12.10.2022].